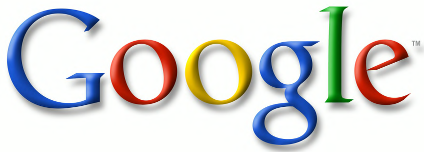

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

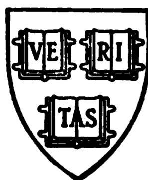
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

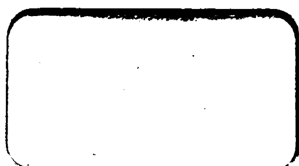

Loc 10/KN

WID-LC
PG
4460
.B3

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

RUKOVĚŤ

SPRÁVNÉ ČEŠTINY.

SEPSAL

FRANTIŠEK BARTOŠ.

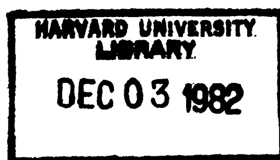
V TELČI 1891.

NÁKLADEM ČESKÉHO KNIHKUPECTVÍ EMILA ŠOLCE.

WID-LC
PG
4460
.B3

Všecka práva vyhrazena.

SSECAC 7132

Knihtiskárna Ant. Kasalého v Dačicích.

Několik slov o broušení jazyka českého.*)

Jako spisovní jazykové jiných národů, tak i náš spisovný jazyk český původem svým je vlastně *nářečím* jednoho kmene, českého to kmene pražského, který svou politickou převahou ponenáhlu všecky ostatní kmeny českomoravské v jednotu národní sloučiv, nářečí své za řeč diplomatickou a úřední mezi nimi povýšil. Zvláště však překladem písem svatých nářečí české stalo se *společným jazykem spisovným všech kmenů českomoravských;* biblický jazyk český povýšen na důstojnosť posvátné mluvy chrámové, v níž jediné slovo Boží se hlásalo a v níž všichni kmenové pobožnosť svou chrámovou i domácí slovem i zpěvem konali. Lid k biblickému jazyku českému jakožto jazyku posvátnému s takovou přilnul úctou a šetrností, že by byl za rouhání a za hřích pokládal, kdyby mu byl kazatel slovo Boží hlásal jeho nářečím domácím. K jednotě biblického jazyka českého přidali se také Slováci uherští. Jazyk český zaveden pak byv ze chrámu do škol za *jazyk vyučovací,* stal se společným jazykem spisovným, k jehož tříbení a rozhojňování všichni kmenové společně přispívali. Odtud jazyk český přestal býti krajovým nařečím českým, nýbrž rozvíjel se společným působením spisovatelů českých, moravských i slovenských.

Avšak nářečí české, hned jak se ustalovalo společným jazykem spisovným, bralo porušení, hlavně působením němčiny, a odlišovalo se na svou nemalou škodu nejen od svých sester slovanských, nýbrž i od ostatních zachovalých nářečí českých, jmenovitě moravských a slovenských.

Každý jazyk se časem mění; i v našem jazyce změnilo se od let všelico. Vymizely slovesné tvary prosté, a nastoupily za ně tvary složené, vymizel většinou také dual. Než toho konečně snadno oželeti. Řekneme-li: bil jsem, mazali jsme, nesli jste atd., mluvíme právě tak určitě, třeba ne tak stručně, jako naši předkové, kteří měli tvary jednoduché: bich, mazáchomy, neseste. Také dvě rybě není o nic určitější nežli dvě ryby. Ale v jazyce spisovném nastaly také změny, které zasáhly jeho celé ústrojí a působí v něm stále rušivě a rozkladně. Těmito změnami jazyk spisovný pozbyl velikou měrou své určitosti, jsa nucen jedním a týmž tvarem vyjadřovati

*) Částečně opakováno ze stati téhož jména (v Paedagogiu II. seš. 9. a 10.) a „O nynějším úpadku našeho jazyka“ (v Obzoru X. čís. 2.)

věci naprosto rozdílné, nehledíc ani k věcem jiným, také dosti důležitým, jako jest síla, jadrnost a lahoda řeči.

Nejosudnější takovou změnou jest *přehlasování*, jmenovitě koncových samohlásek. Moravanu je zcela jasný jednotný počet tvarů nepřehlasovaných: Oslavica, růža, koňa, kdežto v jazyce spisovném splynuly s počtem množným: Oslavice, koně, růže. V akkusativě jmen mužských děje se tak vždy, jsou-li bez přívlastku: Ukradli mi koně; v nominativě jmen ženských pak tehdy, když se přehlasovaný tvar jmenný spojí s přehlasovaným tvarem slovesným: růže voní, lavice stojí.

Jiné tvary slovesné rozlišují se toliko písmem, nesnadno však výslovností, jmenovitě českou, v níž rozdíl mezi **i** a **í** je dosti nepatrný: piji, pijí, pij.

Zajímavo jest, že na počátku rozvoje naší nové literatury byli to právě rodilí Čechové, jmenovitě Žák, Kampelík a Trnka, kteří poznavše na Moravě původní jadrnou sílu a určitost tvarů nepřehlasovaných, zavésti je usilovali do jazyka spisovného, kdežto Moravan Palacký a Slováci Palkovič, Kollár a Šafařík byli mezi předními obhájci jazyka biblického.

Etherické tvary jazyka Štítenského: *praciji, kraliji, ukřižij* nabyly už dávno i v jazyce spisovném hmotnější podoby: pracuji, kralují, ukřižuj. Většina novějších spisovatelů neštítí se ani tvarů: piju — pijou, šiju — šijou a p., následujíc tu příkladu řeči lidové, jež nikde nezná tvarů přehlasovaných. A „vypulerované" tvary: škubi — škubí, tepi — tepí, pošli — pošlí a p., jež se v dřívějších mluvnicích za vzory uvádějí, nyní už i odtud mizejí. Že tím jazyku spisovnému nijaká škoda nevzejde, netřeba tuším dokazovati.

Mocnější jest ovšem proud opačný: přehláska rozmáhá se dále a zachvacuje už i jména zakončení tvrdého. Zatím jsou to hlavně jména vlastní, Weiss — Weisse, Hais — Haise, Alois — Aloise, Max — Maxe, Kraus — Krause a p. „Koncovky těch jmen jsou prý ovšem původem tvrdé; ale čeština přejavši tato jména, vřadila je většinou do sklonění měkkého." Ale skutečná čeština tohoto rozlišování jmen přejatých a domácích nezná, nakládajíc s těmito stejně jako s oněmi. Přehlasované tvary vlastních jmen domácích: Karas — Karase, Rokos — Rokose, Kos — Kose, Mráz — Mráze právě tak zobecňují jak oněch přejatých. A jakmile ucho a cit zvyknou tvarům Karase, Kose, Mráze, proč by se štítily tvarů karase, kose, mráze? V ústní řeči veliké začáteční písmeno nic nerozhoduje!

Než nedosti na tom! Přehláska i jiným směrem působí v ústrojí jazykovém rušivě a rozkladně. Mocným působením liché analogie přemnoho mužských jmen zakončení měkkého dle stejného genitivu (kročej — kročeje, krůpěj — krůpěje) již nyní změnilo svůj rod v ženský, na př.: kancelář, koupel, křeč, kročej (slyš, tu ozvala se kročej známá), míč, moč (trosky bilkoviny vyvrhují se močí), ocel, voj (m. voje), palaš (sekl ho palaší), prodej (když byl hotov s prodejí), ručej (horská), salaš (valašská), Tuš, úběl, líc (m. líce

neutr.) a m. j. Jmenovitě vlastní jména místní všecka již se zvrhla ve feminina: Vlaši budou míti válku s Habeší, Halič r. 1772 nově nabytá, za Holíčí, staroslavná Kroměříž, královská Olomouc, Pankrác se trestancům tuze zalíbila. Za místečko odpočinku zvolil si tichou Ratiboř. Ano i: Celá Izrael zajásala!

Daleko-li k tomu, že bude rodu ženského také *koš, meč* (srovn. palaš!) atd. každé jméno měkkého zakončení, jež neoznačuje mužské osoby? Tím vzdalujeme se čím dále víc od ostatních jazyků slovanských a rozplozujeme nelibé a nejasné tvary v *í* v jazyce spisovném bez toho již přes příliš rozmohlé: míčí, palaší, za Holíčí atd. místo zřetelných a jasných: míčem, palašem, za Holíčem. Nepřehlasované tvary: Kroměříž — Kroměřiža, Holíč — Holíča, palaš — palaša atd., na Moravě posud běžné, nebyly by nikdy takové změny podstoupily!

Neméně důležitou změnou je stále postupující *mizení slovanské jotace* z nářečí českého. Česká mluvnice učí, že „výr a vír, byly a bili atp. vyslovujeme stejně, bez rozdílu mezi *y* a *i*. V češtině staré rozdíl tu byl, *y* znělo široce (jako něm. *ü* nebo fr. *u*), *i* naproti tomu úzce; znění *i* zůstalo, *y* však se změnilo a vyslovuje se úzce jako *i*.“

Na východní Moravě rozlišuje se posud zcela určitě *i* a *y* po retnicích a po *l*. Hláska *y* nezní tu tak temně jako něm. *ü*, ale *i* zní zcela jinak, nežli české *i*, totiž jako skutečné měkké *i*, jímž se změkčuje předchozí retnice i *l*. Moravský žák dle výslovnosti rozezná zcela určitě výr a vír, byly a bili, a netřeba mu vypočítávati slov, v nichž se po retnicích a *l* píše *y*, vlastním sluchem pozná je zcela dobře. Moravan rozezná zcela určitě rozdílná slovesa ve větách: Osm hodin bilo, ale nebylo, sklenic nikdy nemívá a nemývá a p. Jemu jest také ještě jasný počet jednotný a množný ve větách: Mrtvý leží — mrtví leží a p.

Jotace mizí v češtině také s jiných hlásek, jmenovitě s koncového *ď* a *ť*. Ale jako se v písmě zachovává rozdíl mezi *y* a *i* po retnicích a *l*, třebas ho ve výslovnosti české není, tak stalo se zvykem už obecným změkčovati také koncové *d* a *t* v písmě, ačkoliv se v Čechách většinou tvrdě vyslovuje. Tento způsob psaní zavládl ve školních knihách a skoro v celé nedávné literatuře. Nyní se vypočítávají úzkostlivě slova, jimž se tohoto změkčení dopřívá, s ostatních se vypuzuje. Tím zase vzdaluje se spisovná čeština od svých zachovalejších nářečí i od svých nejbližších sester slovanských, polštiny a ruštiny.

Účinky tohoto mizení slovanské jotace objevují se už nyní i ve tvarosloví některých nářečí českých. Stejné znění koncovek *bi* a *by*, *pi* a *py*, *vi* a *vy* činí nemožným rozeznávati od sebe nominativ a akkusativ množného čísla: holubi — holuby, drábi — dráby, chlapi — chlapy, pávi — pávy. Stejně znějící nominativ stal se také akkusativem, a dle obdoby této vznikly akkusativy: Viděl vojáci, ptáci, hadi, ano i: ptáčkové, andělíčkové, poutníčkové a p. Kam ony stvrdlé *i*

kmeny: kost, nit, chut atd. zabočí, posud se neukazuje, ale bez změny jistě nezůstanou.

Ani zmizení rozdílu v jazyce spisovném mezi tvrdým a měkkým *l* nezůstalo bez rušivých účinků. Jím přibylo řeči opět značný počet neurčitých tvarů přehlasovaných. Mluvnice musí vypočítávati jména zakončená tvrdým *l* původním, jako: anděl, konšel, kotel, manžel, popel, účel, úhel, vrchol, berla, perla, truhla, jehla a p. a zaznamenává prostě kolísání mezi skloněním tvrdým a měkkým, kteréž prý v jazyce spisovném víc a více se chýlí ke sklonění měkkému: berla i berle, perla i perle, kotly i kotle atd. (!)

Hledíc ke skladbě a fraseologii, již ta okolnost, že se spisovný jazyk náš ustálil překladem písem svatých a jiných spisů církevních z jazyků *latinského, řeckého i hebrejského,* nemohla zůstati bez rušivého vlivu v původní jeho ráz slovanský. Šířením humanismu latina nepřestala ni později veň působiti; mnohem škodlivěji však působila ode dávna *němčina* jednak přímým stykem s obyvatelstvem německým, jednak překlady z němčiny pořizovanými i prostředkem původních spisův českých, sepsaných od spisovatelův, kteříž za příčinou svého vyznání náboženského na universitách německých a a ve spisech německých vzdělání a poučení hledali. Ký tedy div, že i ve spisech doby staré, jmenovitě však střední není všecko ryzím zlatem, že se v nich dočítáme i vazeb takových, jež neobstojí před soudnou stolicí přesné a původní skladby české.

Tak už v „*Passionale*“ velmi zhusta naskýtá se číslovka *jeden* ve smyslu německého neurčitého členu: Těch časuov anděl Boží v postavě *jednoho* chudého člověka přišed počne za almužnu prositi. Podle římského obyčeje *jeden* kat vystoupil a jemu hlavu sťal. V tu hodinu *jedna* veliká saň se zadusila (str. 85. vyd. Blažkova). Uzřechu *jeden* slúp, a při tom slúpě *jeden* přísedník svatý viděl (86). *Jeden* roj včel přišed na jeho tvář sedl (117). Zozymas uzřel, ano *jeden* lev k němu jako pitomý jde (117). — Za český instrumental přísudkový čteme latinský nominativ neb akkusativ: Sv. Pavel jest *apoštol* zvolen (139). Ambrože *biskupa* volte (117). — Jako v jiných spisech staročeských tak i v Passionale již nešetří se náměstky zvratné: Modlím se *mému* milému Jesu Kristu (20). — Také hrubé absolutivy přechodníku se již v této staré památce vyskytují: Zatiem blíž odtud *přepluvše,* jeden malý ostrovec se okázal (197). I s některými germanismy se shledáváme: *Přijde to k tomu,* že ty mi také ruce celovati budeš (117.) m. *dojde na to.* Anděl mu všecko *od* slova *do* slova v ucho šeptáše (118.) m. *slovo od slova.* V tu hodinu stáše lid před chrámem diviec se, proč tak dlúho z chrámu Zachariáš *nevyjde* (148.) m. nevychází.

Za doby střední nesprávné vazby se ještě více rozplemeňují, jmenovitě při transgressivech nešetří se ani rodu ani čísla ani času. Tak píše Žerotín v „Zápiskách“ I. (vyd. Brandlovo): *Přestavše* pán mluviti, já jsem začal (8). *Jsa* již pozdě, optal jsem se ho (24). Byli nejední odporové mezi námi, *jsa* ten pořádek (33). *Zdajíce se*

nám, že by na úterek odkládati dlouho bylo (41). Pan Arkleb *vstoupíc* do šraňku oznámil (45). Panu místopísaři oznámeno bylo, aby to nyní, zvláště jsa nejvyšší písař při dobrém zdraví, na sebe přijal (46). Brzo se o odpověď *snesouce*, pan sudí oznámil stranám (47). Ohlásil, že svých věcí tu nemá, *nenadajíce se*, aby na ten půhon přijíti mělo (70). — Také germanismus, v novější době valně rozšířený „vyvolili dva ze *svého středu*“ m. ze sebe, čte se již u Žerotína: Někteří *z prostředku našeho* věci této vědomost měli (55 a j.) m. z nás, a „tedy onen měl říci“ (36), soll gesagt haben m. řekl *prý*.

I sám mistr Komenský mimo nesprávné vazby přechodníkové, které snad všem spisovatelům té doby jsou společny, v lecčem se uchýlil od přesných zákonů české skladby a české fraseologie. V „Labyrintě“ (vyd. Kořínkovo) čteme na str. 17.: „Skrze ty brylle hledícímu věc daleká *blízká* a blízká *daleká*, malá *velika* a velika *malá*, černá *bílá* a bílá *černá* atd. se zdála.“ Položíme-li za přísudkový nom. správnější instr., poněvadž tu řeč o tom, *v jaké měnivé způsobě* podmět se jeví, jak ostře odliší se nám přísudek od podmětu! Skrze ty brylle hledícímu věc daleká *blízkou* a blízká *dalekou*, malá *velikou* a veliká *malou*, černá *bílou* a bílá *černou* se zdála.“ — Ve mnohých jiných větách užili bychom za přísudek raději neurčitých tvarův adjektivních, jako: Nelíbilo mi se, že jsem ty ulice na mnohých místech jako *přetržené* viděl (20.) m. *přetrženy*. Toť v pravdě jest, což smrtelné lidi nesmrtelnému Bohu *podobné* ano téměř *rovné* činí (55.) m. *podobny*, *rovny*. — Ovšem i tyto vazby všem spisovatelům doby střední společny jsou. Jsou však v „Labyrintě“ i mimo to ještě některé nesprávnůstky jako: Než tento tuším *uzdu* potřebovati bude (15.) m. *uzdy*. Tito všecky *před* neřády zachovají (20.) m. *od* neřádů. *Ostrost* nebeského vtipu (27.) m. *bystrost*. Všecka práce *člověka* jest pro ústa jeho (43.) m. *člověkova*. Jak *mnoho* po předu k nim šetrnosti, tak *mnoho* po stranách neváźnosti bylo (140.) m. *kolik*, *tolik*. Mezitím (= indessen!), kteří se tu dobře chovají, má paní Fortuna jiný na to prostředek, jak je nesmrtelností poctíti (142). Kousek štěstí za vrch sytosti *držel* (147.) m. *měl*, *pokládal*. Šnek v kolo se točil, že by sobě *jeden* (= einer) závrať uhoniti mohl (150), m. že by sobě závrať uhoniti mohl.

O slohu *Harantově* již *K. J. Erben* pověděl, že co se jazyka dotýče, nemůžeme ho nikoli naskrze a bez výjimky za vzor správnosti a dokonalosti schvalovati. Nebo toho času spisovný jazyk český vůbec již velmi byl pokažen, zvláště v užívání příčestí (přechodníků) tak řečených, načež již Melantrich léta 1580 si stěžoval, uznav za potřebno tiskem vydati „Krátkou správu pravého mluvení, jak vlastně mužskému a jak vlastně ženskému pohlaví mluviti náleží; item jak mnohu a jak jednomu, čehož mnohý nyní nešetře a nové zvyklosti užívaje, ledakdy v řeči své aneb ve psaní svém udělá z muže ženu a z ženy muže, z jednoho mnoho a z mnoha jednoho, a to nejvíce in participiis. Táž vada nalézá se i u Haranta. Jiná vada Harantova spisu jest, že pravidelného genitivu ve rčení negativním a při jistých

složených časoslovech všude důsledně nešetří; tak na př. píše: *dobyti město, zanechati něco* a j. a také v zájmenech osobních užívá všude instr. *ním, ní, nimi* bez předložky m. správnějšího *jím, jí, jimi.*" —

Jmenovitě vazby substantiv slovesných s předložkou *po* v době střední velmi se rozmohly na úkor přesnosti i jasnosti původních vazeb českých, na př.: Po ruky podání témuž pašovi pan posel se posadil (Mitr. 13.). Po dlouhém hádání tuto dávku uložili (Žer. L. I. 36.). Hned po vyjití jich pan hejtman třetí artikul čísti dal (Žer. L. I. 12.) a m. j. Nenesou-li se pěkněji a nejsou-li jazyku našemu přiměřenější staročeské vazby přechodníkové a věty časové: Podav ruku pašovi, pan posel se posadil. Vyřídiv své věci, náš pán do Budína jel. Nahádavše se, tuto dávku uložili. Hned jak vyšli, pan hejtman předčítati dal.

Není se tedy čemu diviti, že již ode dávných dob ozývají se u nás hlasové důtkliví do nesprávnosti a nečeskosti řeči spisovné. „A kto by mohl vše vypraviti," píše *Hus* (vyd. Erbenova I. str. 134), „co sú řeč českú již změtli? tak že kdy pravý Čech slyší, ani tak mluvie, nerozumie jim, co mluvie." — Zvláště zajímavo jest čísti, co v té příčině píše *Blahoslav* v předmluvě ku své „Grammatice české":

„Časté zmínky v mnohých pobožných rozmlouváních našich bývaly jsou o pravé vlastnosti jazyka českého, kterak by již v mnohých věcech v zapomenutí přišla těm, kteříž netoliko česky mluví, ale také i píší buď listy, buď jakékoliv spisy, což nám oběma litostivé bývalo, že tak ušlechtilý jazyk, hojností a rozličnými vlastnostmi jiným slavným řečem jestliže ne rovný, tedy jistě velmi podobný, tak má býti opouštín a jako úlehlí ležeti zanechán. Nalezli se mnozí, kteříž v jazyku latinském a řeckém velikou pilností vysokého dosáhli umění. Židovská také řeč, jako zarumovaná studnice, má, kdo by jí snažně dobýval. Německý pak národ jak o zvelebení a jako polerování jazyka svého pilen jest, vidí se. Sama toliko řeč česká nyní opuštěna a velmi i porušena jest, aniž, kdo by se o vyčištění její staral, má. Kdo by nyní srovnati chtěl knihy těchto časův česky vydané, buď z latiny neb z němčiny vyložené, buď českým jazykem nejprv sepsané s knihami staršími, jak by velikou spatřiti mohl nerovnosť? Uzřel by, ano se čeština někde po německu, někde po latinsku píše, ba již i mluví velmi nespůsobile a nezrozumitelně. Přišlo již na to, že mnozí toho nesoudí, by to co neslušného bylo, přivykají česky i mluviti i psáti nevlastně a nezpůsobně. A kteříž ty nezpůsobilosti v řečech neb knihách spatřují, jako by na samém ponaříkání nad tím dosti býti mělo, k ničemuž se míti nechtí."

Jakkoli tyty Blahoslavovy stesky do porušenosti jazyka českého poněkud jsou upřílišeny, přece neuznati nelze, že jazyk náš už té doby z příčin svrchu dotčených nemalé porušení bral. A Blahoslav nebyl z těch, kteří „na samém ponaříkání nad tím přestávali a k ničemu se míti nechtěli," nýbrž sebrav mluvnické práce svých

předchůdců: Václava Filomatesa, Jana Roha, Beneše Optáta a Petra Gzela, umínil si „těch věcí některých předešlo od napřed jmenovaných mužův sepsaných porozšířiti, buď pro vysvětlení zpráv jejich, buď pro napravení, v čemž oni chybovali, buď pro doplnění toho, což od nich pominuto bylo.“

Pro tento svůj ráz opravný a polemický, jakož i celým složením svým *„Grammatika“ Blahoslavova* není tím, co nyní grammatikou nazýváme, nýbrž spíše jakýmsi *„Brusem jazyka českého.“* Vedle mnohých dobrých poznámek Blahoslav přičinil tu všelico ze svého, což nemajíc žádného základu ani v duchu jazyka našeho ani v historickém rozvoji řeči české výstrahou býti může, jak neradno vydávati se na broušení jazyka bez náležitého rozhledu, s vlastními pouze subjektivními domněnkami a libůstkami.

Na str. 1. napsal Beneš *„všem* známo jest,“ k čemuž Blahoslav toto podotýká: „Lépe bylo by říci *všechněm.* Nepěkně ten dativus t. *‚ty vši‘(!)* tu stojí.“ — Jinde zase (str. 51.) kárá téhož Beneše, že napsal „testament *Erasmem* napravený.“ Lépe bylo prý říci *od Erasma.* — O českém instrumentale přísudkovém soudí Filomates zcela správně, ač ovšem nevědecky, napsav o něm na str. 62. toto: „Někdy se pak taková proměna děje, když něco praví se býti něčím. Jako: Et tu, puer, propheta altissimi vocaberis, kdežto slovo propheta v latině jest casus nominativi a vedle přísnosti jazyku latinského měl by tu oratí exponovati takto: A ty, dítě, *prorok* najvyššího slúti budeš. Ale zle by tak česky mluvil, i máš říci: A ty dítě *prorokem* najvyššího slouti budeš. Neb český jazyk nominativum tu nestrpí, ale chceť, aby byl proměněn in accusativum (sic). Každý jazyk má svú vlastní výmluvnosť, čemuž *Řekové* říkají phrasis. Co sluší v latině, to nevšudy sluší jazyku jinému. Též: An non sum apostolus? rci: Zdaliž nejsem *apoštolem? ne apoštol.* Takovou proměnu všudy máš činiti, kdežkoli toho slušnosť požaduje.“ — Blahoslav uznává sice, že „dobře jest, díš-li česky: A ty dítě *prorokem* slouti budeš,“ ale prý pakli díš: „A ty dítě slouti budeš *prorok,* ovšem výborně i ozdobně povíš.“

Tolikéž jediné správna jest věta Filomatesova: Slovo *tělem* učiněno jest; ale Blahoslav vidí v ní dvojsmysl, „si sumeretur pro ablativo instrumenti to slovce *tělem,* protož, prý, lépe a srozumitelněji díš: A slovo *tělo* učiněno jest!“

Ovšem není pravda, čemu Filomates učí o tvarech náměstkových *jej* a *ho* na str. 95., že tvar *„ho“* přísluší personis animatis rationalibus, *jej* rebus inanimatis et irrationalibus.“ Zamítaje pravidlo toto Blahoslav, nepřivodí důvodů grammatických, že totiž *ho* je vlastně tvar genitivní, nýbrž důvody *ethické,* bylo prý by to povědění „hochovské“. „Díš-li: Bychť ho v noci nespatřil, posuď, jak *mravně* promluvíš!“ — A přece právě v této větě *záporné* grammatika proti „mravnosti“ dovolává se tvaru *ho!*

Slovesa česká dle jakosti děje Blahoslav celkem dobře a bystře posuzuje a právem opravuje Filomatesův překlad věty: „Non de-

buimus te mittere a nobis, neměli jsme tě *pustiti* od sebe" ve správnější: „neměli jsme tě *pouštěti*" (str. 74), ale přece zavrhuje sloveso: „Mnozí *uvěřovali* v Krista" jakožto „affectatum". — Kdo česky cítí, porozumí snadno velikému rozdílu mezi „uvěřili" (všichni najednou) a „uvěřovali" (v různých dobách po sobě).

Zajímavo bylo by probrati, co všecko Blahoslav vytýká za „obsoletum, rusticum", za slova a frase „pastevců, sedlákův a hnojokydů" (str. 116), než dosti budiž na několika těchto ukázkách. Regulemi takovými, kdyby se jich přísně šetřiti mělo, leda zmatků by se natropilo a správnosti jazykové velmi málo pomohlo.

Mnohem prospěšnější byla *praktická* činnosť starých brusičů. Jak velice v té příčině literatuře naši prospěl *Daniel Adam z Veleslavína*, o tom se snadno přesvědčí, kdo srovná jeho opravené vydání České Kroniky *Eneáše Silvia* přeložené Mikulášem Konáčem s původním překladem Konáčovým.

Také vydavatelé bible hleděli český překlad jak možná nejlépe upraviti, opravujíce chyby svých předchůdcův a prohlédajíce k jasnosti a zrozumitelnosti českého rčení. Zajímavý toho doklad podává *„Rozbor Kralického Nového zákona* co do řeči a překladu s historií našeho biblického textu" vydaný „knihkupectvím křesťanských spisů" v Praze r. 1878.

Společným usilováním vynikajících spisovatelů, k němuž by se byla zajisté dříve nebo později přidružila i důkladná, systematická theorie jazyka našeho, a školami na velikolepých zásadách Komenského znovu zřízenými jazyk český byl by zajisté za nedlouho dospěl rozvoje znamenitého, a to samorostlého, očištěného skvrn cizopasných, kdyby národ náš nebyla postihla *osudná katastrofa bělohorská.* Vypisovati odtud dějiny jazyka našeho bylo by zbytečno, známoť vůbec, že šlechta, města, vše, co se k intelligenci počítalo, nám se odcizilo, že hlaholem českým neozývala se než chudá chaloupka vesnická.

Od konce minulého století němčina vždy víc a více tlačila se na místo latiny jakožto jazyk vyučovací ve vyšších školách, až její místo zaujala docela. Za přípravky pro školy střední zřizovány všude po městech českých německé školy hlavní, jimiž českému žáku projíti bylo, chtěl-li vstoupiti do německolatinského gymnasia.

Kněži a učitelé, lékaři a úředníci, mající kdysi působiti mezi lidem českým, vychováváni byli výhradně po německu.

„Byly to převrácené poměry", píše Fr. Pravda ve svých zajímavých „Vzpomínkách" (ve „Vlasti", VII. str. 263), „smutné odpory a nedůslednosti. Česky jsme se nemusili učiti nikdy, od nejnižších až do nejvyšších škol jen německy a latinsky jsme studovali, a tu až v posledním roce bohosloví požádalo se na nás české kázání. Dětem ve škole náboženství do hlavy a srdce vštěpovati v bohosloví jsme ani nezačali, a na to jsme byli vysvěceni a na české osady posláni."

„Seminář byl vlastně německý; představení jen německy s námi

mluvili, s námi rozjímali, se modlili a nám přednášeli. I zábavy naše mívaly ráz německý; řečnilo se německy, zpívalo se německy, a kdo uměl udělati báseň, neudělal jinou než německou." (T. str. 337).

A tak bylo s nepatrnými odchylkami až do let šedesátých, kdy se počaly zřizovati střední školy české. V letech padesátých učili jsme se sice jazyku mateřskému na středních školách, ale na základě německé mluvnice Tomíčkovy. Národní vědomí nabývali jsme teprva ve vyšších třídách, i poznávali jsme, „že se musíme teprv učiti česky, abychom vskutku Čechy byli," abych mluvil slovy Pravdovými. Jali jsme se čísti české spisy, a četba ta zavalovala nám s počátku nemenší obtíže nežli četba latinská a řecká. Četli jsme s Rankovým slovníkem v ruce, a připravujíce se jako na latinu a řečtinu, vypisovali jsme slova nám neznámá a učili se jim nazpaměť. Jsouce již horliví a vroucí vlastenci, přece o věcech školních byli jsme nuceni rozmlouvati mezi sebou německy, neznajíce českého názvosloví. Učíce se od prvních tříd všem předmětům německy, byli jsme ovšem dokonale způsobilí mluviti plynně jazykem německým o všech vědách a v klassicích německých byli jsme jako doma. Ve školách německých odvykli jsme nejen mluviti, nýbrž i mysliti česky.

Takovými „Čechy" stali jsme se v německých školách my, kteříž jsme aspoň kdy tedy nabyli zase českého vědomí a přičiňovali se jak mohouce nahraditi vlastním úsilím, čeho se nám ve školách nedostalo. Ale kolik jich bylo podobno onomu panu faráři Kvilickému „ze staré školy", o němž píše Pravda (ve „Vlasti" VII. str. 421), že „uměl dobře německy a ještě také latinsky, ale češtině se již nechtěl přiučovati. Jako mnozí jiní neznal mluvnice ani pravopisu, často marně hledal českého slova a byl proti každému novému českému směru."

Takovým způsobem se stalo, že každý vzdělaný Čech, vyšlý z těchto škol, má ve svém nitru jako dvojí klaviaturu, — vnitřní formu řeči. Jedné — české —, pocvičiv se na ní trochu za dětského věku, nechal pak ležeti ladem; na druhé — německé vzdělával se na školách německých za dokonalého virtuosa. Když pak později, stav se „vlastencem", na oné zanedbané a rozladěné klaviatuře opět břinkati se jal, ký div, že se často přechytne a takto způsobuje muziku, jež jest vytřelému slovanskému uchu pravou kočičinou.

Že obrazem tímto nikterak neupřílišujeme, že vzdělanci naši mnohem vytříbenější smysl mají pro němčinu než pro svůj jazyk mateřský, o tom se snadničko přesvědčíme. Vypravme někdy ze sebe ve společnosti českých vzdělanců za hovoru německého, ku kterémuž se tu naskýtá často příležitosť, tyto věty: „Sie bekamen sich hinter sich", „der hat sich gegeben!" „das bin ich erschrocken!" „er reibt das Elend" a p., pochybuji velice, by nám kdo porozuměl; málo komu bude na snadě, že jest to doslovný překlad českých úsloví: Dostali se za sebe, ten si dal! to jsem se lekl! tře bídu.

A nyní, svěřujíce v téže společnosti českých vzdělanců nějaké tajemství, řekněte třeba tento hrubý germanismus: „Nedělejte z toho žádnou potřebu (machen Sie keinen Gebrauch davon), vypravujte, že jste vytáhli ze starého bytu a vtáhli do nového (= vystěhovali, nastěhovali se), že jste si stáhli pivo do láhví (= stočili), že Váš soused leží v posledních taženích (= skonává, pracuje k smrti), vsadím se nevím oč, že ani jeden z našich vzdělanců nemrkne, že se jim takový jargon jazykem dobrým, „anobrž výborným“ zdáti bude. Jsoutě zvyklí mysliti německy, a proto mluví také německy českými slovy.

Kdo jsi dvojjazyčník, pozoruj sám sebe, jak se ti z nenadání zastaví tok české řeči, an narazil na vybavené slovo německé, a ty přemýšlíš, jak to česky říci. Což tu snadnějšího než doslovný překlad německého slova, německého úsloví a německé vazby? Hodlaje tedy český vzdělanec z německých škol vyšlý mluviti nebo psáti na př. o díře, kterou včely z úle vyletují, má hned pohotově německé slovo, jež tolikráte četl a slyšel „das Flugloch,“ a nepomýšleje ani na to, že by přirozený Čech mohl míti na označenou téže věci své vlastní slovo (česno), přeloží si bez rozpaků onen Flugloch „v letací díru.“ Ptáky chytá takový Čech na „ptačí klíh“ (Vogelleim = lep), květnou neděli přezve „neděli palmovou,“ křížové dni „prosebnými“ atd. Potká-li takového Čecha nějaká nehoda, nějaký nezdar, „má smůlu,“ kdo přišel na mizinu, kdo se ocitl na korábě, jak naši předkové říkávali, ten mu přichází „na psa.“ Chtě říci, že se někdo svého místa vzdal, náš vzdělanec, myslící po německu, začne, že „na své místo“ . . . a zarazí se. Je-li mu na snadě „resignoval,“ doplní toto, nebo to učiní za něho někdo ze společnosti, řekna třebas „žertem,“ „vercichtoval.“ Takové „žerty“ bývají často původním pramenem celé řady germanismů. „Žertem“ prohodí se „ta ještě je k mání“ (die ist noch zu haben), „žertem“ táže se hosť sklepníka, „co je k mání,“ a beze žertu opakuje sklepník za „vzdělaným“ pánem, že „už jenom řízek je k mání,“ a napíše si pán na tabulku, že je „k mluvení od 2—4 hodin.“

Nepochopitelných často chyb ve spisech takových vzdělanců, jako jest na př. chybný rod vztahového jména, nedovedli bychom si vyložiti, kdybychom nevěděli, že spisovatel, spisuje česky, německy myslil a z němčiny překládal, na př.: Krok dal les na *skále* vymýtiti a hrad na *něm* vystavěti, t. j. „auf dem Felsen.“

Jsouce zvyklí mluviti i mysliti po německu pozměňujeme znenáhla celou skladbu své mateřštiny zcela na způsob německý. Abych tuto aspoň k některým věcem poukázal: z celého slovanského genitivu nezbude nám pomalu než „dobrý chleba“ a „čerstvý sýra;“ všecky skoro správné a původní naše slovanské genitivy zaměnili jsme již buď v akkusativy nebo v pády předložkové: „Syn *od* mého přítele,“ „přítelkyně *od* mé tety“ atd. nahrazuje nám genitiv přisvojovací. Slovanský genitiv záporný jest nám už nejasný a vzbuzuje dvojsmysl, proto se i v překladech z ruštiny a polštiny zamě-

ňuje akkusativem. Kdo by byl před několika ještě lety za možny pokládal akkusativy v těchto větách: Dejte mi za krejcar sirky, za pětku drobné, dali jsme mu tabák a chléb, koupil si třešně? Nyní jsou takové vazby nejen v jazyce spisovném, nýbrž i v řeči lidu, aspoň městského již ustáleny. Poctivé ucho české děsí se vazeb, jako jsou tyto: nakopal hlínu, nasázel květiny, chtěla namíchat otrušík do kávy, hledí jenom, jak by si nadělal peníze, přijato na příspěvcích, na zápisném, ubylo na úrocích atd., a přece i takové vazby čím dále více sevšeobecňují.

Chcete-li poznati, jak se u nás ustáluje německý člen určitý i neurčitý, všímejte si inserátů v našich novinách. Tu se nabízí „*jeden* balík pravého ruského čaje za 20 kr., *jedna* láhev rumu za 30 kr.“

Jsouce zvyklí mluviti i mysliti po německu „zur Hochzeit laden,“ „bei der Messe sein“ zveme také po česku „k svatbě“ (m. na svatbu), býváme „u mše“ a p. Ba ani bez odlučných přípon německých nemůžeme se minouti: vycházku děláme sebou (machen mit), vracíme se nazpět (kehren zurück), skládáme do hromady (legen zusammen).

A jako po stránce tvaroslovné a skladební, tak i po stránce lexikalní chřadne a hyne náš jazyk vůčihledě. Slova souznačná, nejsouce náležitě rozlišována, mizejí z řeči, a ze dvou, tří i více slov, jimiž se jemné rozdíly pojmové co nejpřesněji označovaly, zbývá po jednom. Jedním slovesem úslovným, dle němčiny utvořeným, vytiskuje se celá řada jadrných a význačných sloves domácích.*)

Nejvíce však poškozuje a porušuje se jazyk náš po stránce lexikalní cizími slovy, která veň od některé doby plným proudem vplývají.

Žádný národ evropský není bez cizích slov. Národ učil se od národa, s novými věcmi a s novými pojmy přijímala se i jejich cizí jména. Ochota udělovati takovým cizincům občanské právo jest u jednoho národa větší, u druhého menší. Naši dávní předkové v té příčině dosti opatrně a obezřele si vedli. Tak máme my za mnohá slova, jež si naši sousedé Němci jednak v dobách pradávných jednak později za věku křesťanského od Latiníků vypůjčili, svá dobrá domácí, jako: Kalk (calx, vápno), Mauer (murus, zeď), Keller (cella, sklep), Turm (turris, věž), Pforte (porta, brána), Fenster (fenestra, okno), Strasse (strata, silnice), Speise (vulg. lat. spesa = exspensa, jídlo), Butter (butyrum, máslo), Käse (caseus, sýr), Anker (ancora, kotev), Kette (catena, řetěz), Sack (saccus, měch), Tisch (discus, stůl), Spiegel (speculum, zrcadlo), Kampf (campus, boj), Pfeil (pilum, šíp), Markt (mercatus, trh), Brief (breve, psaní, list), Siegel (sigillum, pečeť), Arzt (archiater, lékař), schreiben (scribere, psáti), kochen (coquere, vařiti), Religion (religio, náboženství), Sacrament (sacramentum, svátosť), Feier (feria, slavnosť), Pfingsten (pentecoste, letnice), Mette (matutinum, jitřní), Priester (presbyter, kněz), predigen (predicare, kázati), Firmament (firmamentum, obloha) a m. j.

*) Srovn. dělati, dosáhnouti, nalézati se, odbývati, odstraniti spotřebovati a j.

Také naši buditelé nemalou péči na to vynaložili, aby jazyk spisovný všelikých zbytečných nešvar očistili, a tak pořídili jsme si i pěkné a případné názvosloví vědecké většinou ze svého vlastního pokladu jazykového.

Jsou pak cizí slova svou podstatou dvojího hlavně druhu: buď taková, jež dávno již v jazyku se ujavše a dle jeho zákonů k němu se spodovivše, s ním srostla a domácími slovy bez ujmy srozumitelnosti nikterak nahrazena býti nemohou, na př.: kříž, oltář, mše, biřmování a p., nebo taková, jež mnozí jednotlivci buď z nevědomosti, nebo pohodlnosti, nebo konečně, a to nejčastěji, z blyskavé marnivosti zcela zbytečně do řeči uvozují a jimi řeč domácí kazí, bez nichž bychom se snadno minuli. Onano jmenujeme slovy vypůjčenými, tato vlastně cizími. Tato cizí slova, hojně-li se v řeči objevují, jsou důkazem lehkomyslné národní marnotratnosti, nedůstojné závislosti na cizím národě a důkazem vlastní duchovní poroby. Přibývá-li jich takovým přívalem, jako v dobu nejnovější u nás, stává se jimi jazyk spisovný veliké většině národa nesrozumitelným. Mimo to jsou takoví cizinci zvláště našemu jazyku velmi nepohodlni, poněvadž si nevíme s nimi rady, jak je skloňovati: Dal to mamá, řeknu to papá!

Někteří novellisté zaplavují náš jazyk spisovný takovým přívalem francouzských slov, úsloví a celých průpovědí, že jejich novell nemůže čísti, kdo nezná důkladně francouzsky: Nasadil si princenez; končila skvělou řečnickou pirouettou; obohacovala stůl skleněnými nippes atd. A což teprve říci o novinách, jež prý se vydávají pro lid? Přečasto celé články a dopisy jen se hemží cizími slovy, jimž lid o živý svět porozuměti nemůže a jež by se docela dobře nahraditi mohla dobrými a srozumitelnými domácími. Čemu psáti strike, fait accompli, succurs, direktní import, když máme dobrá slova svá: stávka, hotová událosť, pomoc, přímý dovoz? Proč „dobře situovaný sedlák,“ když to náš „zámožný“ také spraví? Nač „fingiruje“ někdo „panický strach,“ když může „předstírati strach náramný?“ Oč je cizí „indignace“ lepší naší domácí „nevole?“ Proč raději někoho k něčemu „animujeme,“ když ho můžeme „přiměti, ponuknouti?“ Proč se nám ve společnosti „animované“ lépe líbí nežli „v rozveselené, rozjařené?“ Náš „jadrný“ vtip mohl by tuším dobře obstáti proti vtipu „drastickému.“

Nejnovější vymoženosť jest líbezné slovo *seriosní, seriosně;* denně můžeme je čísti a slyšeti aspoň dvacetkrát.

V kratinké povídce otištěné ve venkovském kalendáři (!) čteme tato cizí slova: Očekávala s tichou resignací smrť. Měla melancholický temperament. V tazích obličeje lidského spočívají jistá mystická znamení. Jeho graciósní pohyb bez affektace měl magické kouzlo. S heroickým sebezapřením vyhnul se allegorickým návrhům velmi obratně. Co zbylo citlivému synu v této alternativě? Počínal si bravurně. Obdivoval symetrický pořádek. Co právoplatný dědic v legalní formě prohlášen jest. Sousedé přáli mu nějaký malheur.

Oč jsou proti takovým nešvarám špatnější cizí slova našich vojákův a děveček: cimra, zupa, hantuch, kšír, špígl, ramovat, mám aus a p.? O to snad, že jsou vzata z blízké němčiny, kdežto je naši vzdělanci berou ze vzdálenější frančiny? Skvrna jako skvrna čistoty ani ta ani ona rouchu nedodá.

A jako po stránce skladební, frastické a lexikalní, tak i po stránce slohové jazyk náš se porušuje a barbaří. Vizme některé vzory našeho nejnovějšího slohu „českého."

1. *Sloh vědecký:* „Slovíčko úvodní" přidané ke sbírce nových bajek. „Schránka spisů pro mládež českou obdržela v posledních desíti letech značný přírůstek, tak že dnes do kterékoli přihrady, buď poučné, buď zábavné, s dobrým výběrem sáhnouti lze. Kéž by i tyto bajky rozmnožily číslo knih pro naši mládež! Vždy zajímala bajka střed mezi spisy poučnými a zábavnými. Bajka česká měla svých pěstitelů již za nejstarších dob a bude jich míti vždy, neboť mysl česká ráda se nese k jinotaji a ku pravdě zahalené půvabnou rouškou; mysl pak dětská obírá se ráda mluvícími silami, tvary a tvory. Dítě rozmlouvá rádo o zvířatech i rádo s nimi rozpráví; živá, bystrá obraznosť čte v pohybu stromku, ve vůni a barvě květiny, ve zpěvu ptačím, v toku vody, v šelestění větérku a v jiných věcech přírodních odpověď na své malinké otázky. — Bajka jest jedním z prostředků vychovávacích, jímž vůbec prospívá, ježto každé stáří, každý stav a každé vyznání s prospěchem ji čítá, neboť obsahuje v sobě mravouku" atd. — Ejhle, český Lessing! Tento gallimathias vytištěn l. P. 1881 i s „původními" bajkami duchaplného spisovatele.

Z předmluvy ke spisu z dějin kulturních: „*Nepředložujeme* zde čtenáři jen holý překlad, nýbrž volnější propracování, v *které* (Bearbeitung?) jsme si dovolili nynější poměry porovnati s poměry doby Jozefinské."

2. *Sloh básnický.* Často dočítáme se nyní výroků podobných tomuto: „Živá řeč porušuje raději správnosť, než aby se vyjádřila o něčem mdle, nejasně nebo nelibě." Naši básníci porušují také dosti často správnosť řeči, že by však takové nesprávnosti přispívaly k jasnosti a libeznosti slohové, o tom nesnadno se přesvědčiti. Oč je na př. jasnější nebo libeznější „básnické" *libek, slední, deřil* od prosaického polibek, poslední, udeřil? Anebo jaké jasnosti a libeznosti dodávají veršům tyto nesprávné tvary: Nespí celé *noce* (m. noci). Jich počtu neví (m. nevědí) andělé. Před ním vlny se *válí* (m. válejí). Třeskot *oněmil* (m. oněměl)?

Slova: *ruka, dlaň, pěsť, páže* označují věci sice příbuzné, ale přece od sebe docela rozdílné. Člověku skrovnější obrazivostí obdařenému nepřihodí se nikdy tak je mezi sebou zaměňovati, jako našim básníkům: I stáli se spoutanou *dlaní* (m. spoutanýma rukama). Podává bratrovi *páže* (m. ruku). Dává rolníkovi zlatý peníz v *pěsť* (m. do ruky, na dlaň). A tak se děje i s jinými slovy jen poněkud příbuznými. Slovo *skráň* na př. znamenává tvář i celou hlavu. Ba

leckdy z roztržité nepozornosti a povrchnosti i slova zcela opačná mezi sebou se zaměňují: Dosti trpěli jste za *pokuty* (m. viny!) předků svých.

A co nejasných míst, kolik nesmyslů vyskýtá se v našich básních, zaviněných obyčejně rýmem, a to ještě chatrným: Od podzámčí k chrámu vede *sporá* cesta. Brat *učinil v sledu.* Kočí se opírá *v koles braň. Hruď* by nemohla vám *trouti,* dejte nazpět to *proutí.* Přišli byste všichni *k zmaře.* Panna svého panoše *něží,* a hoch *mečem mře.* Déšť přestane a v čas *se vznítí.* Sedlák *trpí škodou* a lká na zlý *svod.*

Co pak se týče té *líbeznosti,* pro kterou naši básníci „raději porušují správnosť řeči," můžeme směle tvrditi, že tolik šeredných kakofonií, tolik přímo nevyslovitelných tvrdostí nenalezne se tak hned v jiné poesii, kolik u básníků našich. Kdyby naši básníci měli své verše veřejně předčítati, jak se děje u Maďarů, Rumunův a j., jistě by si spíše několik zubů vylámali, než by hlasitě vyslovili tyto své veršíky: Ty jdeš k sklonu. Byl to záblesk v snění. Pouta hodils zpět. Jak pablesk svítíš. — Šereda „paprsk zlatý," „paprsk skvělý" čte se v bezpočetných básních.

„Básnické" tvary *hluš, tiš, šeř* a p. (m. hlucho, ticho, šero) také nedodávají veršům přílišné líbeznosti.

Ovšem přispívají básníci nejvíce k rozhojnění, zušlechtění a vytříbení jazyka mateřského; ale ti si vedou, jak píše o Webrovi, slavném basníku proslulé básně „Dreizehn Linden" jeho životopisec: „Weber hat *wie jeder echte Dichter* aus Dialekt und Alterthum manch guten Goldbarren der Sprache wieder frisch gemünzt und dadurch zur Bereicherung unserer Muttersprache beigetragen. Er trieb germanistische Studien und lernte alle Mundarten kennen. Dazu kommt das Studium des Grimm'schen, Weigand'schen und Adelung'schen Wörterbuches." Totéž píšou Maďaři o svém Aranyovi.

3. *Sloh novellistický*: Dvě pod paždí se vedoucí štíhlé, pansky a přesně dle panující módy oblečené dívky zabočily kolem starobylé zájezdní hospody „na košíku" na koňském trhu v Praze do ulice Zahradní, a tu ihned po straně pravé do druhého domu, od počátku řady počítaje, vešly. Ulicí táhl, ač nedlouho po poledni, čiperný větřík, ušpiněný sníh kryl zemi a na střechách bělal se v jasném prosincovém vzduchu, že takořka pohlednouti naň nebylo možno. Všude panovala tak zvaná, bezstarostnému člověku, jako byly v dům zašlé dívky, spíše milá, nežli protivná adventní povětrnosť a nálada. Všaktě také mlaďounké panenky do širokého průjezdu, v němž stál veliký mandl, skoro ani nevešly, nýbrž tam skočným tempem vhopkovaly a ihned obě v hlasité smání se pustily.

Při každém vyzdvihnutí výchovného prosím bankéři N. podati zprávu ohledně zdravotních poměrů dítka. — Buďte uspokojen pane Janovský, a neobávejte se; neboť successivním spojením jednotlivých akkordů utvořili jsme pomocí našeho vychování jejich srdce v stejnou shodu nevinnosti, a ony hluboko zakořeněné pravdy našeho života

podávají dostatečné jistoty proti veškerému nebezpečenství. — Ale o její vytvoření srdce nestaral se. — Aniž by enthusiastickým motýlkem byl, předc rád pojil se ku krásnému pohlaví; vzdor tomu dovedl i méně hezkým ženským stvořením způsobně pochlebovati a tím získal si všeobecnou přízeň ve všech kruzích. — On otevřel mně své srdce a vděčnou vzletností vypravoval mně, že své vzdělání, vytvoření (!) a své štěstí toliko Vaší mateřské lásce co děkovati má. — Mláďatka duše její zalétala jako hejno vlaštovek do dálky. Vylíhlé myšlenky její dlely teď u něj. — Slova tato jistě již stokrát přes růžové rtíky vyklouzla, doufajíc v duchu svém, že jistě přijde. (Úryvky z novelky uveřejněné ve venkovském kalendáři pro lid!)

4. *Sloh prostonárodní.* Začátek spisku nadepsaného „Zpráva o slavnosti sv. Víta v Jemnici na Moravě“ (z r. 1881) zní takto: Slavnosti národů, na které se radostné upomínky výborných událostí všech předků vážou, jsou mocné pobudky k obživování lásky k vlasti. Ačkoliv chtěje v tom celém zrušujících proudů toho času mámený blesk události prvověku pojíti, přec zachovává upomínka, tato laskavá máti dějepisu, nejenom zapomenutí na ona šlechetná jednání našeho prvověku, nýbrž ona vypuzuje a obživuje srdnatosť potomstva k stejným skutkům. A kdyžby i čas a okolostojičnosti nevždy k následování takovýchto skutků pohodlné byly, tak leží přec něco oblažujícího v upamatování na oné chvalitebné předčasy, které stárnoucímu člověku a národu mnohdykráte ten jediný pramen jeho málo životných radostí jeví atd.

O 52. svazku „Rolníka nového věku,“ kterýž obsahuje rozpravu „Přátelé zemědělství od Lad. Učíka, druhé opravené (!) vydání, podává Světozor r. 1882 str. 575. tuto úvahu: „Obsah dobrý, ale v knize chyb do nebe volajících takové množství, jakého jsme v knize české už dávno neviděli. A jsou to chyby hrubého kalibru, na př.: Holuby domácí nehubí ovšem hmyz. — Perličky hubí mimo to také mravenci. — Pro lejskové a rehkové dělají se budky, jako pro vrabci. — Nájemci honitby střílely skřivani, drozdi, krutihlavy a křástalové atd. atd. — Myslí-li snad vydavatelstvo, že pro sedláky je taková čeština dosti dobrá?“

5. *Sloh novinářský*: Václav Dlabač, obchodník v nábytku byl dne 22. března l. r. odsouzen zdejším c. k. zemským soudem pro zločin zpronevěření jemu zabavených svršků a pro přestupek úpadku k žaláři v trvání pěti měsíců. Jelikož ale úpadek jeho žádným obchodem nebyl, nýbrž že týž vzal svůj původ ze ztrát, které utrpěl u nových zákazníků a takovýmto způsobem i o svých 5000 zl., kteréž obdržel od své matky k zařízení obchodu a k tomu ještě na tak dlouhý čas do žaláře odsouzen byl, zšílel za několik dní po nastoupení svého trestu. — V parlamentě odehrály se výjevy, jež obyčejně předcházejí *pád* ministerstva, ba časem i *věcem horším*. — Jen když bude zachován mír, budou obchody žití a bytí vzkvétati. — Ku konci listopadu 1880 vešli Černohorci v držení města Lčínu

a okolí, které Turecko těmto podle usnešení berlínského sjezdu vyslancův evropských velmocí k vyrovnání rozmíšek tureckých národův odevzdalo. — Jaký tedy východ z této *pytlové* ulice? (Sackgasse. m. slepé). — Jemu nebylo lze vedrati se do u — a zasezelé finanční kliky. — Bydlí snad v tomto domě váš *poklad?* (Schatz, m. vaše potěšení). — Dílo to, jímž vyplněna tak těžce cítěná mezera v literatuře, doporučovati netřeba, an nikdo k plodům českým s chloubou se hlásící mimovolně přehlednouti je nemůže. — Inseráty: Koupí se dům proti hotovému zaplacení (gegen bare Bezahlung, m. za hotové). — Tlačené sklenice na pivo, které se nezlomí (brechen, m. se nerozbijou). — Co doklad užitečnosti jmenovaných knížek postačí pouze zřetel na často opětované náklady jejich; není tehdy třeba dále na upotřebitelnosť těchto poukazovati. Obě knížky lze dostati pouze proti hotovému.

6. Že spisovný jazyk, jsa takovým ve spisech původních, nebude lepším v překladech, snadno se domysliti. Pro tolik sbírek románových, pro tolik časopisů, jež přinášejí překlady z cizích literatur, třeba mnoho látky. Nakladatel neptá se, kdo překládá lépe, nýbrž kdo laciněji, a tak dostávají se čtoucímu obecenstvu do rukou překlady, jež se zrovna hemží nesprávnostmi mluvnickými, logickými i věcnými. Kritické naše časopisy přinášejí čas od času ukázky takových překladů, pořizovaných ze všech jazyků evropských prostředkem němčiny; i z jazyků slovanských máme dosť takových překladů. Vizme na př., jak překládal kdosi v „České bibliotéce rodinné“ danský roman dle německého překladu z Reclamovy U. Bibliothéky: Die Weideflächen sahen aus wie *Friedensplätzchen,* die man mit Gewalt dem *Forste* abgerungen = pastviště vypadala jako *hřbitůvky,* jež násilím *mrazu* unikly. — Gott segne das *Gelage!* Gutes Bier auf dem Tische, schöne Mädel auf dem Tanzboden = díky dobré *náhodě!* vždyť v domě dobré pivečko, v tančírně krásné dívčiny. — Ein Fraunzimmer mit einem strengen *Zug* um den Mund = ženština s ostrým *jazýčkem.* — Ein *Bursche,* der *in* Hemdsärmeln an der Wand lehnte = *Junek otírající se rukávem* košile o zeď. — Sie war die *Tochter* eines alten, gelehrten Schulzen = byla *vnučkou* starého, moudrého *Šulce.* — Zde musíme pracovati *seč jsme s to.* Dala jsem Aslakovi *východ.* Svalil se do škarpy, kam se *rozplácnul* atd.

* * *

Tak se rozvíjel a rozvíjí se dále náš jazyk spisovný, jazyk vzdělanstva českého. Lidu našemu skoro až do let šedesátých porušený tento jazyk zůstával úplně cizím. Lid žil rozdělen na kmeny, lpěl houževnatě na všem zděděném, a jakož si zachoval všecky ostatní znaky své kmenovosti: kroj, zvyky, písně, hudbu a tance atd., tak zůstával také věren svému neporušenému nářečí.

Ani škola té doby nepůsobila tak, jako nyní. Ve venkovských našich městech a městečkách, kde jsou nyní přeplněné školy šestitřídní, stačila školka dvoutřídní téže neb i větší lidnatosti; dědiny

bez kostela bývaly také většinou bez školy. V leckterých osadách, jako na př. v Bernaticích u N. Jičína, na samém rozhraní jazykovém, bývali dřívější faráři i učitelé rodilí Němci, a lid přece zachoval svůj domácí jazyk neporušený a čistý příměsků německých. Tak mocný byl vrozený každému kmeni pudový odpor proti všemu cizímu!

Nová doba, počínající r. 1849 svými dalekosáhlými převraty v životě veřejném i soukromém podlamovala, až i podlomila tuto houževnatou setrvačnosť našeho lidu. Nyní pojat i náš lid už skoro všecek „v čarovné kolo všeevropské vzdělanosti," čili pozvolného sice, ale stále postupujícího odnárodňování nuceného i dobrovolného. Železnice, všemi možnými směry naše vlasti probíhající, přivádějí i lid ve snadný a laciný styk s cizím světem, a kolik železničních stanic, tolik téměř ostrovův a ostrůvků jinonárodních. Veliký počet našeho živnostnictva vyučuje se nebo pracuje za pomocníky u mistrů německých a přiučuje se tam německé terminologii a fraseologii svého řemesla, své bývalé nepoznávaje. O všeobecné branné povinnosti také nelze tvrditi, že by naše brance utvrzovala v národním vědomí a přesném jazyku českém.

Se soudy a úřady dřívější náš lid zbytečných styků nevyhledával; všeliké rozepře mezi sousedy porovnávaly se doma po dobrém nebo po zlém. Došel-li do obce nějaký úřední přípis německý, zašlo se s ním k velebnému pánu nebo k panu rechtorovi, kterýž jeho smysl srozumitelně vyložil po česku. Za nynější „rovnoprávnosti" docházejí ovšem přípisy „české," ale často takové, že jim nikdo neporozumí, leč by si je uměl přeložiti nazpět do němčiny. Prostředkovateli této naší „rovnoprávnosti" bývají často písaři, kteří se protloukli několika třídami německé střední školy. Ti překládávají německý prvopis slovo od slova, nestarajíce se, lze-li tomu rozuměti čili nic.

Trhová smlouva, vypravená z notařského kanceláře, obsahuje tyto většinou *tištěné* věty: Za výměru a za jakosť prodané usedlosti se neručí, avšak odevzdává se *taková* (solche, dieselbe) kupiteli čistá beze všech dluhů. — Kupitel povinen bude poplatek za přenešení majetství *u této nemovitosti* ze svého zapraviti. — Obě strany smlouvající sříkají se námitky uražení práva přes polovici pravé ceny(!). — N. N. *předstojící* smlouvu vlastnoručně přede mnou podepsali. — N. N. *co* kupitel, N. N. *co* prodavatel.

Jiné úřední listiny „zhotovují se" podle tohoto vzoru: Panu N. *k* vědomosti s tím doložením, že *tomu samému stojí svobodno* podati rekurs *ve* 14 dnech. — Panu N. k vědomosti *u zpětvrácení* přílohy. — *Se vztahem* na podání Vaše se Vám nařizuje, abyste ve 14 dnech *u navrácení* tohoto aktu zprávu podal.

Častějším čtením takovéto úřední češtiny i úřadové obecní jí navykají a ji pak ve svých vlastních písemnostech i v ústní řeči napodobují, jak dokazuje leckterý kancelář našich obecních úřadů. Na úřadech přetlumočili nám obecního představeného neboli starostu

i obecní představenstvo otrockým překladem něm. „Vorstand“ „představem,“ posílajíce tomuto „obecnímu představu“ každý úřední přípis. A hle, za nedlouho vyskytl se tento „obecní představ“ ve mnohých obcích moravských i nad bytem pana starosty i na písemnostech z obecního kanceláře vycházejících. Hrozné „cočky,“ jimiž se nyní už i řeč „vzdělanější části“ našeho lidu jen hemží, dostaly se tam z této úřední češtiny.*)

Však nejusilovněji a nejvydatněji o našem odnárodňování pracují německé školy naplňované všudy českými dětmi. V Čechách r. 1890 chodilo do německých škol 16.778 dětí českých. V Praze bylo toho roku v německých školách soukromých 1204, ve veřejných 1134 českých dětí. V Liberci chodilo jich do české školy 199, do německých 306. V Plzni bylo téhož roku na německých školách 1013 českých žáků: 97 na gymnasii, 52 na reálce, 864 na obecných školách.

Na německou školu v Přerově r. 1889 dalo se zapsati 332 dětí, „rozumí se většinou českých.“ A takovéto smutné číslice, jež rok od roku vzrůstají, bylo by lze sestaviti i z jiných měst českých.

Na Moravě jest českých dětí ve školách německých poměrně ještě více.

Jak jazyk mateřský v takových dětech znenáhla odumírá, o tom se může každý na své uši přesvědčiti, všimna si trochu jejich hovoru. Nepředpojaté zajisté svědectví o řeči takových dětí vydala německá učitelka působící na německé škole přeplněné dětmi českými: „Mateřština jejich přeplněna jsouc německými slovy s českými koncovkami atd. zněšvařena jest tou měrou, že už vlastně není ani češtinou ani němčinou, a že každý, komu náleží spolu pracovati o vzdělání národa, studem musí se zardíti, rozpomene-li se na slova: „Mateřštinou ctí se každý národ. Národ, jenž pozbyl své mateřštiny, vzdal se svého hlasu v člověčenstvu. Národní česť největší měrou visí na mateřštině, ta jest lodí, která chová česť celé země.“ **)

Veliká část těchto našich dětí, odchovaných ve školách německých, jmenovitě v osadách se smíšeným obyvatelstvem, odrodí se nadobro a bude národu navždy ztracena; jiní vrátí se časem mezi své a tímto svým porušeným jazykem budou jako nákazou v ostatním zdravém těle.

Dotčeným tuto a rozmanitým jiným působením němčiny, přímým i nepřímým porušuje se jazyk náš den ode dne víc a více, a porušenosť ta nepřestává, jako dříve, na úzkém kruhu českého vzdělanstva, nýbrž zasahuje širší a širší vrstvy lidu samého.

---

*) Leckterý venkovan, mluvě s rovnými sobě, mluví zcela správně po domácku, ale dav se do řeči „s pánem“ mluví po pansku takto: Tedy sem já byl ešče *co* děcko. Já su *co* pololáník, můj bratr je *co* chalupník. Zvláště „ustřihne si na tom,“ píše-li někomu vyššímu sebe list. Tu napíše, co by za ústní řeči jak živ z úst nevypustil, na př.: „Jak Vám známé jsou poměry mé už *co* mladého, že jsem mnoho a mnoho zkusil, obracím se na Vás *co* lidumilného, byste mi radu dal *co* moudrý.“

**) Die Unterrichtsprache unserer Volkschule; dle Osvěty r. 1890 str. 391.

I zdálo by se snad zrovna nemožným, aby se lidé zdravého rozumu na odpor stavěli poctivým snahám usilujícím o zastavení tohoto napořád mohutnějšího proudu samovolné germanisace. Neboť tolik mělo by býti každému jasno, že pozbude-li národ náš *svého* jazyka, t. j. jazyka svého nejen hlaholem, nýbrž i duchem, pozbude tím nejpodstatnějšího a jediného znaku své národnosti, svého osobitého bytu a přestane býti národem. Než tomu je právě naopak: není u nás tvora opovrženějšího a směšnější figurky, nežli jest tak řečený „brusič.“

„Dva páni professoři vážně ubírají se směrem k řetězovému mostu. Mluví spolu onou výtečnou, nevšedně pružnou a moderním potřebám vzdělané společnosti skvěle vyhovující češtinou, již vyrábí v přední řadě jistá chvalně známá moravská továrna na literární reformy.“ Tak píše jeden z našich předních novellistův.

Slovutný kritik vyslovuje se zase rozhodně proti tomu, aby se na našich básnících požadovati mělo znalosti takových tretek, jako jsou česká deklinace a česká skladba: „Slovíčkařskou bezohledností způsobeno již mnoho příkoří naší poezii, svévolným neprávem; neboť básníci mohou klidně odmítnouti jednostranné posudky, založené na poubé znalosti deklinace a genitivu. Poesie nejsou pensa vzdělaná pro škrty slovíčkářů.“

Jiný kritik, pronášeje své mínění o Bruse matičním odsuzuje ho za hříčku a zábavu drobným žáčkům; spisovatelé prý si nic takového vnucovati nedají: „Žactvu ve školách možno vpraviti mnoho, co si literatura nedá snadno vnucovati, a tak stal se Brus mnohem více školní knihou než pomůckou spisovatelů.“

Ani nejnovější směr naturalistický nemá zůstati bez rušivého působení na jazyk spisovný. Ozývajíť se hlasové z tábora naturalistův, dovolávající se toho, aby osoby v povídkách a dramatech vystupující mluvily jazykem nejen dialekticky přibarveným, nýbrž i mluvnicky a fraseologicky porušeným, jak mluvívají v obecném životě. —

Jinde ovšem věci jinak se mají. U kterého koliv národa se probudí vědomí národní, kdekoli vzplane horoucí láska k národu, tam všude probudí se a vzplane zároveň horoucí láska k jazyku mateřskému, tam všude usilují o to, by co nejdříve napraveno bylo, čím se netečnosť časů dřívějších provinila proti pouhosti jazyka národního. U Vlachů již r. 1582 Fr. Grazini založil „akademii otrubovou“ (accademia della crusca), jež si obrala za úlohu, aby se vše, co chybného z mluvy vypálalo jak otruby z mouky. Akademie ta vydala slovník přesné řeči vlašské a působila velmi blahodárně v rozvoj čistého slohu vlašského. U Francouzův a Maďarů bdí tolikéž akademie nad přesností jazyka spisovného. Řekové svrhnuvše se sebe jařmo kolikastaleté poroby turecké, veškeru svou usilovnou a přehorlivou péči obrátili k tomu, aby si na základě starého jazyka zbudovali nový jazyk spisovný, značně vzdálený od porušeného jazyka lidového. Za krátký čas byl spisovný jazyk o-

čištěn všech vniklých do něho živlů slovanských, tureckých, albánských a vlašských, tak že nyní nemá žádných cizích slov. „Úloha taková vyžadovala veliké mravní síly a pevné vůle, ale jsouc podporována *vlasteneckým zápalem všeho národa*, může se pokládati za rozřešenu. Tak za vpašované kterýmsi novinářem cizí slovo τοςπίλλη (torpedo) navrženo hned neméně než 12 slov ryze řeckých. Nejpřípadnější z nich přijato a ujalo se vůbec.“ Ano i mluvnické tvary, z obecné mluvy dávno vymizelé, obnovují se z jazyka starého a školou a literaturou užívají se vůbec.*)

U Poláků r. 1872 po třetí vydán spis prof. Skobla „O skažení jazyka polského,“ v němž spisovatel brojí proti germanismům, kdežto spis Alex. Walického, řečený „Bludy naše v mluvě i v písmě na škodu jazyka polského páchané“ (ve Varšavě r. 1879) vytýká rusismy.

Němci za nadvlády humanismu, kterýž národní jazyk (lingua vernacula) pokládal všude za barbarský, a později za poroby francouzské nezabývali se ovšem broušením svého jazyka národního. Ale s písněmi o velikém „Vaterlandě“ zrodil se zároveň a pozdvihl svého hlasu časopis „der Sprachwart,“ a od té doby broušeno a vydáváno spisy našim „Brusům“ podobné tím hojněji, čím mohutněji vzrůstalo národní vědomí a národní hrdosť. Brousili a brousí u Němců: J. Fr. Heynatz (Deutscher Antibarbarus), Rümelin, K. Fr. Becker, Chr. Fr. Roth, K. L. J. Mezger, Daniel Sanders (Wörterbuch der Hauptschwierigkeiten der deutschen Sprache,“ 1. vyd. r. 1872, a r. 1889 již 19. vydání!). A. Lehmann („Über die sprachlichen Sünden der Gegenwart,“ 2. vyd. r. 1879), K. S. Keller („Deutscher Antibarbarus, Beiträge zur Förderung des richtigen Gebrauches der Muttersprache,“ 1879), Andresen („Sprachgebrauch und Sprachrichtigkeit,“ 1880), Theodor von Sosnosky („Sprachsünden. Eine Blütenlese aus der modernen deutschen Erzählungs-Litteratur,“ 1890), K. Franke („Reinheit und Reichthum der deutschen Schriftssprache gefördert durch die Mundarten,“ 1890) a m. j.

A časopisectvo německé, i politické nejen že píše s uznáním o spisech takových, nýbrž i samo své sloupce ochotně otvírá rozpravám brusičským. Tak „Neue freie Presse“ o spise Lehmannově v tato slova podávala zprávu: „Der Verfasser ist unerschrockener Weise an unsere besten Classiker getreten und hat ihnen Unachtsamkeiten in der Beobachtung der Sprachregeln nachgewiesen. Um wie viel mehr das Feld der gegenwärtigen Tageslitteratur eine derartige Ausbeute zulässt, darf wohl hier nich wunder nehmen.“ Tytéž noviny kárají ve feuilletoně ze dne 27. února 1879 rozmanitý „Sprach- und Stilunkraut,“ a „Presse“ č. 136 r. 1878 vytýká Auerbachovi nesprávné metafory a časté užívání slova „diessbezüglich“ (naše „dotyčný!“) místo jiných obratů, jako „demzufolge, an dieser Stelle, bei dieser Gelegenheit“ a p., při čemž kritik sám sobě na-

*) Srovn. Aug. Boltz „Zur hellenischen Sprache.“ Ausland r. 1878.

mítá: „Aha, jetzt haben wir dich!" ruft einer. „Ist das nicht eine herrliche Erfindung, das eine Wort, welches so viele andere entbehrlich macht?" ‚Ja wenn diejenige Sprache die vollkommenste ist, welche mit dem geringsten Wortvorrat hauszuhalten weiss, dann verdienen freilich die Bemühungen, uns den Pescheräh näher zu bringen, alle Anerkennung!" A berlínský humoristický list „Kladeradatsch" v každém čísle přináší celou řadu hříchů slohových, jichž postihl v rozmanitých časopisech.

Německé vzdělané obecenstvo tyto snahy brusičské velmi horlivě podporuje. Ze všeobecné této horlivosti vznikl nedávno „Der allgemeine deutsche Sprachverein," kterýž se v březnu 1890 skládal ze 147 odborových spolkův a 12000 údův. V Rakousích bylo toko roku 20 odborů, z nich na království České jich připadá 9: v Praze, v Liberci, v Litoměřicích, v Teplici, v Budějovicích, v Chebu, v Lípě, v Jablonci a v Boru. Údové spolku toho zavazují se šetřiti ve všem ryzosti a správnosti jazykové, a mateřský spolek v Berlíně rozepisuje ročně odměny za nejlepší spisy z oboru brusičského. Tak r. 1890 ustanovil už třetí cenu 1500 marek za nejlepší rozřešení úlohy „Gut deutsch! eine Anleitung zur Vermeidung der häufigsten, auch bei Gebildeten vorkommenden Vorstösse gegen den guten Sprachgebrauch in Fällen schwankender Ausdrucksweise."

Kromě tohoto usilovného v pravdě vlasteneckého snažení o mluvnickou a fraseologickou přesnosť jazykovou přehorlivá péče všeho národa německého k tomu se nese, aby jazyk národní očištěn byl všech zbytečných cizích slov, jež se nahrazují dobrými domácími.

Škola, úřady státní, učené společnosti i vzdělaní jednotlivci, časopisectvo, vše pracuje snažně o to, aby se domácí jazyk svým původním, samorostlým leskem zastkvěl. Tak nedávno ředitel berlínských pošt a telegrafů vymetl kdejaké zbytečné slovo cizí, jeho příkladu následovalo ministerstvo spravedlnosti (nový trestní zákonník německý chválí se za vzor čisté němčiny), generální štáb (ve svém popise francouzsko-německé války) a m. j. Vydavatelé časopisů žádají svých spolupracovníkův, aby se vystříhali cizích slov, a zpravodajové v denních listech snahu tu radostně vítají a schvalují: „Erfreulich wirkt in den jüngsten Nummmern die reindeutsche Sprache des Blattes (Magazin für die Literatur des In- und Auslandes), da die Mitarbeiter auf die Bitte der Schriftleitung hin sich unnöthiger Fremdwörter in ebenso geschickter wie geistvoller Weise enthalten." Novější vydání vědeckých děl a školních učebnic oznamují, že se od dřívějších vydání liší vymícením cizích slov (Srovn. „Des Q. Horatius Flaccus Satiren und Episteln von G. T. Krüger, 12. Auflage). Za týmž účelem vydávají se „Wörterbücher von Verdeutschungen entbehrlicher Fremdwörter" jako na př. Dungrův.

Kdo si všímá novějších německých knih vědeckých i školních, časopisův a novin, nemůže nepozorovati, jak z nynější němčiny mizejí z nenáhla všecka slova cizí, i taková, jež se do nedávna pokládala za nezbytna. Tak čteme nyní v německých novinách:

Schriftleitung (Redaction), Schriftleiter (Redacteur), Drathnachrichten (Telegramme), Reuter-Meldung (Office), Sonderbericht (Original Correspondenz), Fernsprecher (Telephon), Sonderzug (Separatzug) Bankbruch (Bankerott), Altverkäufer (Antiquar) atd. Ve mnohých novějších knihách, jmenovitě školních, všecka řecká a latinská slova vědeckého názvosloví jsou velmi případně poněmčena. Mocné národní vědomí a vroucí láska k jazyku mateřskému řeč takto vytříbenou si oblibuje a školy jí zjednávají průchod v nejširší vrstvy národa.

Tak si vedou Němci přes to, že se jazyk jejich na ohromném prostranství všude ve školách pěstuje, že o jeho vytříbení a zvelebení pracuje na sta důkladných badatelův a na tisíce výtečných spisovatelův a že nad jeho čistotou a správností bdí nejen mohutná úsilovnosť všeho národa, nýbrž i dozor a ostražitosť moci státní.

A tak i u nás, ba u nás tím více, čím větší nebezpečí odevšad hrozí národnosti naší, t. j. předkem a nejprve národnímu jazyku našemu, upřímná láska k národu napřed jeviti se musí upřímnou láskou a šetrností k jazyku národnímu, neboť porušení jazyka národního jest porušením národnosti, jest chorobou národní, kteráž vyléčena býti musí, nemá-li národ sám stihnouti jistá smrť.

Předkem a nejprve však jest a bude úlohou našich škol, aby byly semeništěm správné a přesné řeči spisovné. Než tu nesmíme všecko skládati na „češtináře,“ k tomuto nejvyššímu cíli směřovati musejí všichni učitelé přímo i nepřímo. „Aller Unterricht,“ praví Schiller ve své paedagogice na str. 257., „ist berufen zur Ausbildung der Muttersprache beizutragen, und wenn dies in rechtem Masse geschieht, d. h. *wenn jeder Lehrer jede Stunde mittelbar zu einer deutschen Stunde macht,* indem er den Schüler anhält, stets und überall den richtig durchgedachten Stoff auch richtig, angemessen und schön darzustellen und jede schriftliche Arbeit in deutscher Sprache sorgfältig und correct abzufassen, und wenn er selbst vor allem überall ein gutes Beispiel gibt und sich eines durchaus musterhaften Sprechens befleissigt, so wird ein Theil der dem deutschen Unterrichte jetzt zugewiesenen Aufgabe — die Abwehr des sprachlich Unzulässigen — überflüssig; geschieht dies aber nicht, und ist nicht jede Unterrichtsstunde eine Lehrstunde in der Muttersprache, so wird die Wirkung des besonderen deutschen Unterrichts unvollkommen sein und bleiben.“ Důvodná a důtklivá tato slova měli bychom si my čeští učitelé tím spíše učiniti zákonem, čím více u nás napravovati jest a čím méně se u nás o to staraji jiní činitelé, také k tomu povolaní.

Ale na učitelstvu samém, byť sebe horlivějším a svědomitějším všecko nevisí; předůležitá úloha v té příčině spadá na knihy. Jako si dříve osvojovalo dítě znenáhla správnou řeč ve společnosti lidí dospělých, tak nyní nejdůležitější takovou společností našich žáků jsou knihy. Jakou řečí složeny jsou knihy, z nichž se žáci buď nazpaměť učí, nebo jež pro ponaučení a pro zábavu čítávají, takovou řečí také sami mluviti budou. Že první naše učebnice, pořízené

pro nejpilnější potřebu nakvap od učitelů v německých školách vychovaných, většinou byly velmi chatrny, není divu. Novější dobou všelico se tu změnilo na lepší stránku, ačkoliv upříti nelze, že ještě všelico napravovati zbývá.

Vhodného výboru spisů poučných i zábavných, dobrých obsahem i formou naší mládeži se posud nedostává. Jisto jest, že jako se ukládá jiným žákům za povinnosť znáti z vlastního čtení klassické spisovatele svého národa, i na našich žácích téhož by se požadovati mělo. Spisů klassických obsahem najde se i v naší literatuře slušný počet, ale spisů po stránce mluvnické a úslovné dokonalých jest poměrně málo. Nebude-li pak spisovatel, klassickým uznaný, žáku ve všem vzorem, kdo mu jiný vzorem bude? V takovém spisovateli má žák úplně zdomácněti, jej má si osvojiti dle obsahu i dle formy. Jaký pak div, že žák čta častěji chybné vazby a úsloví a vštěpuje si je v paměť, i sám potom ve svém slohu týchž chybných vazeb a úsloví užívati bude. Což tedy zbývá jiného, nežli dávati žákům texty po stránce formálné poopravené, aby si s klassickým obsahem osvojoval zároveň i jazyk správný a v pravdě český?

Namítá-li se proti tomu, „že by žijící spisovatelé musili proti tomuto a takovému násilí protestovati, a mrtví že by se obrátili v hrobě," jest námitka tato s první polovice ovšem pravdiva. Psáti, jak se komu líbí jest veledůležitou svobodou leckterým spisovatelům, kteří české mluvnice a českého slovníka jak živi v rukou neměli. Dříve i u nás bývalo jináče, dokud jazyk mateřský, jakožto nejpodstatnější znak národnosti, byl v úctě a lásce všech věrných Čechů, kteří o jeho zachování a zvelebení měli péči nejusilovnější. Za Adama Veleslavína čeští spisovatelé byli jistě lepšími Čechy nežli jsou nynější, a přece „nebylo knihy u něho tištěné, aby nenesla stopy důmyslných oprav jeho." *) Podobným rádcem a pomocníkem svým literarním přátelům byl Josef Jungmann. Také Boženě Němcové spřátelení literati řeč a sloh opravovali, *ale neopravili.*

„Je-li prý potřebí dobrých vzorů, ať buď napíše dobrý spisovatel nynější doby knihu, která by po stránce syntaktické i frastické požadavkům dosti činila, anebo ať se k tomu cíli pořídí dobrý překlad některého vynikajícího díla cizojazyčného, jak svého času věci Jungmann rozuměl," namítá se dále. Tu věru přestává „všechen dišputát!" Tedy *jedna* kniha na zakázku sepsaná, *nebo* překlad *jednoho* cizojazyčného díla má našim žákům nahraditi celou českou literaturu, kteráž ostatně se může bráti dále svou cestou, nic nešetříc správnosti jazykové!

Jak důležitou četbou našim dětem jsou na př. národní pohádky! Kdo jim jich nyní naskládá? Lid je přestal vykládati, a nemáme jich leč posbírané staršími spisovateli. Z českých pohádek jsou zajisté nejdůležitější pohádky B. Němcové. Jsou vypravovány slohem lehkým a přece vpravdě básnickým. Ale právě tyto pohádky, jakožto

*) Jireček v Rukověti II. str. 313.

první její dílo literarní oplývají hojnými chybami více méně hrubými. Hned v první pohádce „Tři zlatá péra“ najdeme jich přes 40: *To* (= toho, o tom) se král dověděl. *Na* večer (= večer) před odjezdem prošly děti všecka místa. Kvítka *na* cestě (= cestou) jí uvadla. Modré oči mu *po* cestě (= cestou) života co hvězdy svítily. Svatava vedla jej *skrze* skvostné pokoje (= skvostnými pokoji) k matce. Vypravoval, jak *přišel k* štěstí *skrze* tři zlatá péra (= došel štěstí zlatými péry). *V malé* chvíli (= za chvilku) letěl ze zámku do širého pole. Dlouho pohlížela *po* Čestmírovi, a Čestmír se ohlížel po milém děvčeti. Čestmír odchází do světa, Svatava tedy může jenom pohlížeti *za* ním, kdežto on správně se ohlížel *po* ní. Než byly obřady *skončeny* (= než bylo po obřadech), strom visel plný zlatých jablek. *Já* mu to neodepřel (= neodepřel jsem mu toho). Běžel *bez meškání* (= nemeškaje) do královského paláce. *Bez dalšího rozkládání* (= nerozkládaje dále) převezl ho na druhou stranu. Babička vzala Čestmíra do jeskyně, *dělala* (= udělala, mor. naložila) oheň a uvařila něco k požití. Najdu si cestu jinady, a ty *nebudeš* přece nic *vědět* (= nezvíš). Jak si jen můžeš pomyslet, že bych tu někoho *přechovala* (= přechovávala!). Netěšily by ji více dětské hry, jenom večer *běžela* (= běhala, t. každý den) do zahrady. Kdykoli zpíval, páni *opustili* své komnaty (= opouštěli, l. vycházeli ze svých komnat). Než Čestmír z hospody odejel, *vehnalo se* množství lidu (= nascházelo se). Když mu bylo nejsmutněji, *začal* zpívat zamilované písně (= zazpíval si). Když žehnal nejvyšší kněz mladé manžely, *začal* se uschlý strom zelenat a kvésti (= uschlý strom se rozzelenal a rozkvetl). Ptal se, co to *má znamenat* (= co by to bylo). Hvězdo mořská! koho bych tu mohla míti? (= koho bych tu měla?). Tu *to* (= es!) zašumí listím. *Jedna* slza za *druhou* se jí do klína kutálela (= slza za slzou). Již tomu tak dlouho (= dávno), že se nepamatuji. *V* krátkém čase *přivedl to* tak daleko, že ... (= za krátko dovedl toho, že). Jak dlouhá *přicházela* (kam vor!) Čestmírovi cesta k domovu! (= jak dlouhou byla, se zdála). Svatava pomalu *nahlížela*, proč chce Čestmír do světa (= uznávala). Tělo *poručila* slušně *dat* pohřbit (zbytečný pleonasmus = dala pohřbiti, nebo: poručila pohřbiti). Dlouho jej Svatava sama slzíc těšila, ale Čestmír *nebyl k upokojení* (= nedal se upokojiti). Než *na vzdor tomu* měly se děti rády (= než proto přece). A přece byl Čestmír vždy vesel, *aniž cos* lepšího sobě žádal (= a nic lepšího sobě nežádal. *Matku* neměl, jen starého otce, jejž *sporým* krejcarem, který *za* pásání *dostal*, skrovně živil (= Matky neměl, jen starého otce, jejž skrovným krejcarem, který od pásání dostával, nuzně živil).

Zaměnili-li bychom ony nesprávné vazby těmito správnějšími, co podstatného změnili bychom ve slohu B. Němcové? Pohádky samy by tím jistě získaly, neboť českými vazbami staly by se vpravdě českými a prostonárodními, ana každá cizí vazba má do sebe cosi nepřirozeného, strojeného. Pozorujme v téže pohádce (V. str. 15) tuto větu: „Jakmile ho stará necítila, pospíšila k díře, *od-*

rovnala roští a chvoj, by mohl host vylézti.“ Jak pěkně čte se tu jadrné, prostonárodní sloveso „odrovnala“ za obecné nyní, bezvýznamné a mdlé „odstranila!“ Dejme tomu, že by B. Němcová byla napsala toto, a brusič je byl nahradil oním, nebyl-li by tím sloh pohádkový skutečně napraven?

Mládež pak naše, čítajíc spisy takto upravené, zvykala by i sama správnému jazyku českému, sice chyby našich spisovatelů budou přecházeti v řeč všech budoucích pokolení a rozplozovati se dále.

„Rádi prý bychom věděli, jak by asi v jiných uměních soudilo se o tom, kdyby se na př. obrazy nebo sochy mistrův zbavovaly vad, nedostatků a chyb,“ namítáno také proti takovým opravám. Na to odpovídám jen tolik: Můj přítel našel obraz úplně zašlý, na pohled bezcenný, pohozený mezi starým haraburdím. Dal jej očistiti a poopraviti malíři umělci, a hle! z nečistoty vystoupil obraz veliké ceny umělecké.

Ničím jiným, než takovouto špínou jsou germanismy a nesprávné vazby našich starších spisovatelů, jimž se oni sami za tehdejších, na hoře poněkud objasněných okolností nikterak ubrániti nemohli. Zmyje-li *opatrný a svědomitý znalec* tuto špínu, zazáří umělecká cena jejich děl tím větším leskem. Oni sami, kteří s takovou láskou a obětavostí pracovali o zvelebení jazyka mateřského, by proti takové šetrné úsluze jistě neprotestovali. Protestují-li proti tomu jejich samozvaní obrancové, ať uvažují mužové prohlédaví o tom, pokud takového protestu třeba dbáti.

Přes tento protest a uvedené nahoře protesty našich spisovatelů proti českým brusům vůbec odhodlal a opovážil jsem se přece vydati na světlo tuto „Rukověť správné češtiny.“ Uveřejňoval jsem ve zdejším časopise „Obzoru“ stati brusičské nazvané „České hodinky.“ I přáli si mnozí, abych dal tyto rozptýlené stati o sobě otisknouti, by se jich pohodlněji užívati mohlo. Poslechl jsem jejich hlasu, a rozmnoživ je víc než o polovic dal jsem je otisknouti v této Rukověti. Že v nepatrné této knížečce nenajde každý všechno, čeho by v pochybnostech svých potřeboval, rozumí se samo sebou. Došla-li by knížka ta mimo mé nadání a očekávání příznivého přijetí, doplnil bych ji svým časem také částí tvaroslovnou, jmenovitě však po stránce frastické a synonymické.

V Brně dne 1. července 1891.

F. Bartoš.

À, na označenou ceny podílné = po: Koupil 20 metrů látky à 3 zl. = po třech zlatých.

Acceptovati = přijati.

Affektovaný sloh = strojený, nepřirozený.

Ani: Neřekl ani *a* ani *b* = neřekl *b*, *c*.

Animovati = míti koho k čemu, nabádati, nutkati, ponoukati. **Animovaná** společnosť = rozveselená, rozjařená.

Aniž by. Záporky *aniž* užívá se nyní chybně s kondicionalem dle něm. ohne dass, ohne zu. Kondicionalu užívá se správně toliko v řeči nepřímé, v závislých větách podmínečných a p.: Myslil, že mu peníze oplatí, aniž by ho upomínal. — Sice místo *aniž by* užívá se těchto vazeb: 1. Je-li hlavní věta kladná, následuje *a ne, avšak ne, aniž* s indikativem: Běda duši té, která se nábožnou a svatou dělá, a není. Všecky řeky jdou do moře, avšak se nepřeplňuje. Dvakrát jsem puštěn byl, aniž mne poznali. 2. Je-li hlavní věta záporná, následuje *bych (abych) ne:* Nezůstane tuto kamene na kameni, aby zbořen nebyl. Nic nemůže člověk viděti, nic slyšeti, aby se hned v mysli neplodilo. — 3. Je-li věta vedlejší podmínečná, následuje *leč:* Nikdy ke stolu nesedej, leč se prvé pomodlíš, nikdy také nevstávej, leč Bohu poděkuješ. — 4. Je-li věta vedlejší připouštěcí, následuje *an, ačkoli, ježto:* Všeho tu nechavše, utíkali, ano jich žádný nehonil. Již někteří činí se učiteli, ježto nejsou. — 5. Užívá se přechodníku záporného: I byl tu tři dni, nevida ani pije, ani jeda. Nebylo člověka tak lítého; by to vida stál nepláče. Půjdeme nemeškajíce. I brali se pryč, neosvobodivše hradu. Nic nevyřídivše, domů se navrátili.

Analogický: Sám pamatuji se na analogický případ z mladších let; *podobný,* by tu dobře stačilo.

Arrogantní člověk = sobný člověk, který si „sobí" (osobuje), co mu nenáleží: „Sobí si to se vším činem" (mor.).

A sice vkládává se často do řeči na vyplněnou místa myšlének prázdného: Pozval ho k sobě, *a sice* na šestou hodinu. Byl jsem tam již jednou, *a sice* v létě a p. Je-li potřeba důraznějšího vytčení, jmenovitě při výpočtu, lépe se užívá spojek *totiž, a to:* V jazyku slovanském jest mluva dvojí: jihovýchodní a západní. Mluva jiho-

východní dělí se na trojí řeč, totiž: ruskou, bulharskou a srbsko-charvátskou; mluva západní na čtveru, a to: polskou, českou, lužickosrbskou a vymřelou polabskou.

Assistence = přísluha: Mše sv. sloužena za četné přísluhy. *Assistovati* = přisluhovati.

Aufgeben: Die Arzte haben ihn aufgegeben: Lékaři mu netuší, pustili o něm. Tak se roznemohl, že se nad jeho životem rozpakovali (Pass.). Lékař mu dlouho neukládá. Puštěno o něm, a žádné naděje zdraví není (man hat ihn aufgegeben).

Auxiliarní pokladna = výpomocná.

Avšak užívá se nyní skoro již výhradně, tak že pěknější spojka *ale* z řeči znenáhla úplně vymizí.

Axioma: Za axiomu přijato, že vyučování ve školách obecných udíleno býti má osobami světskými = pravidlo, zásada tu stačí.

Báti se s gen.: Kdo se Boha nebojí, ten se lidí nestydí; šp. báti se *před* někým m. někoho. — „Nic bát“, otrocký překlad něm. „nichts fürchten“ = nic se nebát.

Běh: Během dvou let vše bude vyrovnáno (im Verlauf von zwei Jahren) = za dvě léta, do dvou let.

Bezpečen 1. s gen.: Bezpečni byli svých životův i statkův 2. s instr.: Kterak my máme svými statky bezpečni býti 3. s předložkou *od*, na označenou osoby nebo věci, od které nehrozí nebezpečenství: Hosť od hospodáře není bezpečen. — Šp. Bezpečen před někým.

Best: Zum besten geben = vypravovati; povídati: Geben Sie uns auch etwas zum besten = vypravujte, povězte nám také něco. — Zum besten haben = smíchy, žerty, šašky, blázna z někoho si tropiti, někoho za blázna míti.

Bídu třiti.

Bíti: To bije v oči (das springt in die Augen). Vím, nač biješ (wo du hinzielst). Psota mě bije.

Bleskurychle (blitzschnell): Zpráva se roznesla bleskurychle = bleskem, jako blesk.

Blízko: Oheň je blízko k shasnutí (das Feuer ist dem Verlöschen nahe) = oheň shasíná, dohořívá.

Blíže (näher): Vyložím vám blíže, jak se věc udála = zevrubněji. Ohledej věc blíže, poznáš, že se mýlíš = bedlivěji. O tom se později blíže zmíním = místněji. Závěrka naše potřebuje bližšího vysvětlení = zřejmějšího.

Bod (Punkt): Dotknu se jen hlavních bodů = hlavních věcí, věcí nejdůležitějších.

Bodrý jest čilý, jarý, veselý (munter), ne však: dobrý, hodný (bieder!): Náš bodrý lid = dobrý. „Naši bodří venkované“ = hodní.

Boj: k boji se hotoviti, strojiti, přistoupiti; boj začíti, v boj vejíti, boj znovu začíti (erneuern), v boj se dáti, v boj se hnáti, v boj vstoupiti, boj vésti, bojem koho utkati, podstoupiti; bojem státi proti sobě; počal se boj lítý, boj tvrdý nastal, rozmohl se boj noční tmou; boj se uklidil.

Bok mívá platnosť předložky: Šli jsme bok lesa.

Bolesť jej nadstoupila.

Boleti pojí se s akk.: Koho oči bolí, nechoď do mlýna. Sestru bolí hlava. Bolí mě zub (šp. *mi*, dle něm. der Zahn thut *mir* weh).

Boule naběhla, naskočila.

Bouři v lidu stropiti, bouři stišiti, spokojiti.

Brániti 1. s gen.: Bránil svého života (tolik co: šetřiti, opatrovati) 2. komu čeho: každý hospodář má brániti vší necti i všeho zlého své čeledi (nedati, nepovolovati). — **Brániti se** čeho nebo čemu. — Bránil mu v odchodu, šp. = bránil mu, nedal mu odejíti.

Bráti, vzíti, bráti se, vzíti se, slovesa úslovná: Řeka mnoho jiných v sebe béře. Nádoba dva litry v sebe béře. Voda vzala most. Turci město vzali (dobyli). Užitek bráti z něčeho. Pomstu nad někým, pokutu z někoho vzíti. Boj bráti, vzíti (bojovati). Odpuštění od někoho vzíti (rozloučiti se). Bráti počátek, původ, život, vzrůst, posilu, konec, smrť. Prospěch bráti (prospívati). Když už rozum bralo, na matku se ptalo (do rozumu přicházelo). Za vděk vzíti čím (přestati na něčem, dosti míti na něčem). Za své vzíti (pojíti). Radu bráti s někým (raditi se). Bráti (vzíti) proměnu, škodu, ztrátu, ujmu, úhonu na zdraví vzal, vzal úraz, spad s koně; porážku, ránu smrtelnou vzíti. Mzdu, odplatu vzíti. Bráti duši (se smrtí zápasiti). Vzaté dobrodiní. Čert ho béře. Mdloba, netrpělivosť mě béře, berou mě dřímoty. Na přísné soudy někoho vzíti. Koně na ostruhy vzíti. Ryby berou na hlísty. Dobytek na se béře, k tělu béře (tyje). Na péči, na starosť si něco vzíti. Na rozmyšlenou si vzíti. Umí věci bráti na rozum. Vzíti přízeň, milosť, nechuť, nenávisť, podezření k někomu, nenávisť proti někomu, zlosť, hněv na někoho; vzíti někoho v nelibosť, v nenávisť, v ošklivosť. Srdce bráti k něčemu (náklonnosť). Nebeřiž si v mysl toho. Nemíním toho sobě v hoře vzíti. Pojďme preč, nebo by nás tu lidé vzali v řeč. Vzíti sobě něco v obyčej. Víc se o to bral Bárta (staral). Našlo se hodně takových, co se vzali na to (odhodlali). Vzíti z čeho potěchu. Z té řeči může každý vzíti, že ... (vyrozuměti). To sobě béře, aby

biskupy jmenoval (osobuje). Sedlák na louce seče, kosa mu bráti nechce. Syneček vzal na vojnu (dal se). Cestu před sebe vzíti. Proč to před sebe béřete? Ochotně se vybral na cestu. Bral se pěšky do lesa. Béře se do chrámu. Bral se proti ještěrovi hroznému. Smrť na to nedbala, do dveří se brala. Bráti se za kým (následovati ho). Druh od druha se brali. Žito se pěkně bralo, urostlo veliké. Kde jsi se tu vzal? Kde se lidé takoví berou? Odkud se tu vzal? Bral v paty (utíkal). Někomu červa nebo tipec vzíti (skrotiti někoho). Béře, kde nepoložil (krade).

Bráti, chybné úsloví: Bere práškу = užívá. Bere podíl v našem zármutku = jeví, má účastenství.

Budoucí čas. Delší děje trvání v budoucnosti vyjadřuje se, jmenovitě při slovesech pohybu a p., předponou *po*: půjdu (= pojidu), pojedu, povedu, polezu, ponesu. Ten mák až rozkvete, krásně se počervená. Lid se pohrne do chrámu. Již brzo pokvete stromoví. Kam asi ten pták poletí? Až poteče voda, pomeleme. Z Říma poplavím se do Benátek. Zítra se postěhujeme. Slepice ponesou. Namokne-li, obilí pěkně poroste. Posvítím vám. Pomodlíme se. Počkáme vás u kříže (šp. budeme čekati). — Slepí budou viděti, t. j. nabudou zraku; ale šp.: Budeš viděť = uvidíš. Tam budeme viděti papouška, šp. = uvidíme. Učitel má před sebou mládež se srdci měkkými, a jakékoliv símě do nich zaseje, to tam i *bude klíčiti a růsti*, šp. = vzklíčí a poroste. — Naopak chybně se užívá budoucího času sloves dokonaných na označenou děje přítomného: Ten skutek zaslouží chvály = zasluhuje. Nepochopím, jak to mohl učiniti = nepochopuji, nechápu. Děj v budoucnosti skonalý dříve jiného děje budoucího nebo přítomného, vyjádřiti jest budoucím časem sloves dokonaných, nikoli však časem minulým po způsobu německém: Marie zůstane zakleta v zámku, dokud jí někdo nevysvobodil = nevysvobodí. Nejvelkolepější obraz jižní vegetace spatříte, jakmile jste vstoupili do pralesa = jakmile vstoupíte. Když nastala zima, smutno bývá na poli = nastane. Když litina stála klidně dva dni ve formě, stvrdla tak dalece, že možno sádrovou formu otlouci = postojí, stvrdne. Slib mi, že nic nenapíšeš, dokud já se byl nevrátil = dokud se nevrátím.

Byť by, byť bychom, byť byste, jest chybné sdvojování kondicionalu m. byť, bychom, byste: Byť by byl jak pilen, přece nevydělá, čeho potřebuje = byť byl. Byť bychom (byť byste) všecko to měli, přece nám nestačí, = bychom, byste.

Býti. 1. Se sponovým slovesem *býti* jméno výrokové pojí se a) v nominativě, když vypovídáme, *kdo* nebo *jaký* jest podmět svou podstatou, svými neměnivými vlastnostmi, na př.: Myš jest malé zvíře. Jordan jest řeka neveliká. Pokora jest dobrovolné mysli ponížení. Duše lidská jest nesmrtelna. b) s instrumentalem *α)* když vypovídáme, *čím* nebo *jakým* podmět dle své měnivé způsoby, dle

svých měnivých vlastností býti se jeví, na př.: kůň jest jednou hříbětem, člověk dvakrát dítětem. Kdo nikdy nebyl poddaným, zřídka bývá dobrým pánem. Byť sova do nebe létala, sokolem nebude. Buď za mladu starcem, abys byl ve starosti mládencem. Ach, kýž jsem slavíčkem. β) Když vypovídáme, čím podmět jest vzhledem k jiným osobám nebo věcem: Kdo přišel, byl bratrem a sestrou. Tělo nejen stánkem, ale i nástrojem jest duše rozumné. Spytihněv byl knížetem v Čechách. Běda ovcím, kde vlk soudcem.

Náš soused jest *dobrý muž* (t. člověk), — dobrým mužem (t. manželem). Můj bratr jest dobrý hospodář, — hospodářem v panském dvoře.

Výroková jména přídavná a příčestí vyjadřují se z pravidla nominativem: Lež nikdy nemůže dobrá býti. Čeleď má věrna býti. Mnohým znám býti nehledej. Brána byla dlouhá, úzká a tmavá. Starý přítel nejlepší. Jsem zdráv a spokojen.

Záporné sloveso **býti** pojí se s genitivem za podmět věty kladné: Ujel preč, když mne doma nebylo. Není koňům ovsa, není sena. Dobrý chléb, když koláčův není. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. V tu hodinu hospodáře doma nebylo. Ještě ho tu není. Vstalť jest, není ho tuto. Bez práce není koláče (= odměny, šp. nejsou koláče!).

Je-li však sloveso **býti** sponou, vyjadřuje se podmět i ve větě záporné nominativem: Není učenník nad mistra, ani sluha nad pána svého. Ten člověk není od nás.

Býti s dativem: Tenť jest jediný syn své matce. Podle srsti psu jméno. Však není ještě všem dním večer. Kdy těm hádkám bude konec? Mně jest Jan a mému bratru Václav. Jaromíru bylo osmnáct, Jaroslavu sedmnáct a Růžence 16 let (šp. „Jaromír byl 18 let,“ jak píše Bož. Němcová.)

Býti na něčem n. v něčem dobře, zle: Lékař oznámil matce, že její syn je v tom zle = že je s jejím synem zle. Myslivec je na tom dobře = myslivci je dobře, myslivec má dobře: „Myslivec má dobře, chodí si po lese.“ (Č. píseň).

Celý — všecek, slova souznačná (ganz). *Celý* znamená úplnosť (celé odění, celá zbroj) a neporušenosť (džbán spadl na zem, ale je celý). Hledí-li se k úplnosti číselné, užívá se neurčité číslovky *všecek:* Všecko vojsko vešlo do města. Všechen les (= všechny části lesa) rozléhal se dupotem koňským. Jmenovitě výrokem užívati jest z pravidla číslovky všecek, ať samé, ať spojené s příčestími nebo přídavnými: Všechen se zarmoutil. Kostel pokryt jest všecek olovem. Je všecek uplakán. Ovečka ztracená, všecka zarmoucená. Jsem všecek mokrý. Mám ruku všecku zmoženu.

Cena: Učiním to za každou cenu (um jeden Preis) = stůj co stůj, buď jak buď, pojdi z toho co pojdi. Za žádnou cenu bych toho neudělal = za nic, o živý svět.

Cesta: Někomu cestu zastoupiti, založiti, zavaliti. — Prodala se mu chalupa cestou veřejné dražby (im Wege öffentlicher Versteigerung) = veřejnou dražbou. Ujal jistinu cestou postoupení = postoupením.

Cítiti se: Cítím se povinen = mám, pokládám za svou povinnosť. Cítí se povolán = důvěřuje si, tuší si.

Ciziti se s genit.: Neřestmi a hříchy se Boha cizíme a vzdalujeme.

Co ve smyslu německého *als*. Jako se v řečtině spojky ὡς a ὅτι druhdy zaměňují, tak se děje v některých případech i v našem jazyce. Mluvíme: Jak živ n. co živ naň nezapomenu. Udělal to jak nejlépe n. co nejlépe mohl. Umím tolik jako ty n. co ty. Spisovatelé století XVI. užívají často, jedni více, druzí méně, nejvíce asi Prefát z Vlkánova, vedle srovnávací spojky *jako* náměstky *co*, píšíce na př.: Hvězdy *co* lampy na nebi svítí. Červená se *co* růže. Ta květina voní *co* fiala. Malvazí sladké *co* med. Toto srovnávací *co* bylo ve starší řeči spisovné *jediné*. Nyní právě toto původní a jediné *co* z řeči novější naprosto vymizelo, a tuším i ti, kteří se rozmanitých těch „cočkův" ujímají, sotva by ho asi užili. Za to se stalo toto „co" ve mnohých jiných případech pohodlnou pomůckou překládati jím pohodlně každé německé *als* a vytiskovati takto krásné původní vazby domácí. I máme nyní: 1. *Co* přísudkové za český instrumental přísudkový neb akkusativ s předložkou *za*. Uvedu několik příkladů přesných vazeb přísudkového instrumentalu i akkusativu s předložkou *za*, kdež mnozí spisovatelé přísudkového *co* užívají, při čemž podotýkám, že nahrazovati v těchto případech náměstku *co* spojkou *jako* tolikéž jest chybno: Narodil se boháčem, umřel žebrákem.*) Mládenec křesťanem vychován byl. Ukázal (objevil) se lhářem. Matyáš králem českým i uherským se psal. Ruka Páně stvořila člověka mužem a ženou. Králem ho přijmou mile. Čechové Bořivoje knížetem zvolili. Čech Kroka po sobě soudcem a správcem ustanovil. Kníže Albrecht korunován jest králem uherským. Potkal mě člověk, vítal mě kmotrem. Sv. Petr jednoho akvilejského měštěnína biskupem posvětil. Bratří sv. Prokopa hospodářem potvrdili a k tomu opatem posvětili. Pamatuji ho malým chlapcem. Sigmund, vrátiv se z ciziny, zastal strýce svého již starcem pochýleným. Mikuláš nikdá nebyl bludným člověkem shledán. Bůh kázal, abychom jej vzývali otcem. Pozval mě hostem. Zlodějem ho nařkli.

Budete mi za lid, a já vám za Boha. Byl (sloužil) tam za pacholka. Pracoval u něho za nádenníka. Staří Egypťané řeku Nil za boha ctili. Turci pátek za neděli světí. Křesťany jsem za blahoslavené lidi velebil. Za heretiky je odsoudili. Pros ho, aby tě vzal

---

*) Vytýká-li se při slovese *umříti* věk nebo stav, ve kterém kdo umřel, užíváme nominativu neb instrumentalu s příčestím *jsa:* Umřel jsa kmet osmdesátiletý. Umřel jsa farářem ve svém rodišti.

za učenníka. Dostal službu za pasáka. Král psal z Uher za novinu českým stavům, že polovici svého vojska přes Dunaj přeplavil. Starší mladším ukazovali to za tajemství atd.

Tak i nám mluviti a psáti třeba, chceme-li mluviti a psáti po česku. A tak i mluvme a pišme: Do spolku přijati (přistoupili) *za údy* ti a ti (ne: co údové!). Za faráře (farářem) ustanoven, investován N. N. (ne: co farář!). Za učitele, za ředitele dosazen, přeložen, vyvolen N. N. (ne: co učitel, co ředitel!). Za prémii odběratelé dostanou krásný obraz (ne: co prémii!). Užil ho za posla (ne: co posla!) atd.

Mnohým názvům novějších her divadelních naši předkové by ani nebyli rozuměli: Opice co ženich, Malíř co Pygmalion, Fraška co medicina. Není-li stokrát pěkněji a určitěji řečeno, mluvíme-li správně po česku: Opice ženichem, Malíř Pygmalionem, Fraška medicinou? atd.

2. *Co* přístavkové, kterého nyní napořád užívají, když se přístavkovým substantivem vytýká vlastnosť nahodilá, pomíjející. V takovýchto na př. větách: Mnohý výtečník *co chlapec* krávy pásával. *Co študent* zakusil jsem dosti bídy. *Co synové* jedné matky milujte se vespolek. Cicero *co konsul* vlasť svou zachránil. *Co tvůj přítel* něco jiného bych ti poradil atd. Lid moravský připíná taková substantiva přístavková přechodníkem *buda:* Buda chlapcem pásal krávy. Buda malou dcerkou často jsem k nim chodívala atd. Řeč spisovná má za přechodník ten tvary *jsa* (masc.), *jsouc* (fem. a neutr.), *jsouce* (plur.), a starší spisovatelé v té příčině takto píší: Sv. Jeronym, malým pacholetem jsa, do Říma běžel (Pass.). Sv. Martin ještě nekřesťan jsa, mě v toto roucho oděl (Pass.). Kristus, jsa Bohem věčným, chtěl býti člověkem časným (Hus.) atd., neznajíce barbarismů: **co** malé pachole, **co** křesťan, **co** Bůh věčný. Tedy barbarské *co* ve větách svrchu položených takto nahradíme: Mnohý výtečník, jsa chlapcem, krávy pásal. Jsa študentem, zakusil jsem dosti bídy. Jsouce synové jedné matky, milujme se vespolek. Cicero, jsa konsulem, vlasť svou zachránil. Jsa tvým přítelem, něco jiného bych ti poradil.

Když se jeden a týž pojem důrazně vytýká, nebo když se přístavkou označuje jiná platnosť, jiný vztah téhož pojmu, staří užívali spojek *jelikož, jakožto, jako,* píšíce: Ti skutkové Bohu jelikož Bohu se připisují. Člověk jelikož člověk nic více o sobě mysliti nemá, nežli že každému vedle přirození svého roven jest. Kristus jelikož člověk umřel, jelikož Bůh nesmrtelný jest. Ne jako kníže, ale jakožto soudce od obce zvolený spravoval Krok zemi. — Nyní se píše: Bohu **co** Bohu, Člověk co takový (als solcher!), **co** člověk, **co** Bůh, **co** kníže, **co** soudce. — Tak se nyní psává: Kollár *co* básník neocenitelný jest, *co* archeolog malou má váhu (m. jakožto básník, jakožto archeolog). Soud okresní *co* soud trestní (m. jakožto soud trestní) atd.

3. *Co* nadbytné neboli zbytečné vyskytuje se *a)* při přístavce v podpisech: Josef Novotný *co* svědek, Jan Koudela *co* ženich a p.

Tu dobře stačí starý způsob: J. N., svědek, J. K., ženich. *b)* při infinitivě vedle *co, nic, mnoho, málo, dosť* překladem německého *zu:* Co tu máš (co) dělati? S tím nemám nic (co) činiti. Měli mnoho (co) vypravovati. Vždy měl dosť (co) jísti a p.

Což divu (was Wunder) = ký div, jaký div, že... — Správně ovšem: *Ne divu,* že... (něm. kein Wunder, dass).

Čas: Dostal dovolenou na čas dvou neděl = na dvě neděle. Nemám času = nemám kdy.

Časových tvarů v našem jazyce hojnosť. Abychom poznali, jak přerozmanitě jazyk náš označovati může různé doby časové a jakosť děje, pozorujme aspoň dvě slovesa v jejich rozmanitých videch prostých i předložkových.

Sloveso *psáti* v těchto obměnách vyskytovati se může:

a) V čase přítomném: Píšu, dopisuju, psávám, rozepisuju se.

b) v budoucím: budu psáti, dopisovati, psávati; napíšu, dopíšu, rozpíšu se, rozpíšu a nedopíšu, popíšu si trochu, vše zdopisuju.

c) v minulém: psal, dopisoval, psával, napsal, dopsal jsem, rozpisoval a rozepsal jsem to, rozepsal a nedopsal jsem to, popsal jsem si, zdopisoval jsem vše.

Od slovesa *hřměti* můžeme tvořiti: hřmí, hřímá, hřmívá, hřímává, pohřímává, pohřimuje, zahřmívá, rozehřmívá se, dohřmívá; — bude hřmíti, hřímati, hřmívati, hřímávati, pohřmívati, pohřimovati, zahřmívati, rozehřmívati se, dohřmívati, — zahřmí, zahřímá, pohřmí, rozehřmí nebo rozehřímá se, dohřmí, dohřímá, nahřmí, nahřímá se, vyhřmí, vyhřímá se, odehřmí; — tak i v čase minulém.

Čekati s gen.: Čekáme sluníčka z oblakův.

Černozem, chybná složenina = černá země.

Či, ve smyslu spojky rozlučovací, lépe *nebo:* Opravy povolanými či (l. nebo) nepovolanými odborníky provedené. Užito vždy více či (l. nebo) méně zřetelných kyselin. Upravily se otisky slova či (l. nebo) jednoho písmene. Ten či onen = ten neb onen.

Činiti řeč, promluvu. Mívá s ním činiti (šp. mívá s ním co dělati). Máme se jako ti, kteří s lékaři činiti mají. Činiti sobě mužně, udatně, hrdinsky (vésti si, počínati si). Čiň sobě jako muž, ne jako robě. Činiti komu po právu a spravedlnosti, za právo, za spravedlivé.

Číslovek druhových užíváme za číslovky základní ve spojení s podstatnými pomnožnými a odtažitými a s podstatnými středního rodu v *í:* dvoje varhany, troje hodiny, patery boty, čtvery suché dni, sedmera svátosť, čtvera věc, devatera zrada, dvojí zármutek, desatero přikázání, osmero blahoslavenství, patero oddělení, troje psaní.

Číslovek neurčitých tvary substantivné *mnoho, málo, kolik, tolik, něco* střídají se s adjektivnými: Před mnohými lety — před mnoha lety. Po malých dnech umřel (Pass.) — po málu dnech. Kolikých zločinů ten se dopustil — kolika zločinů. Při tolikých vědách paměť se cvičiti musí (Ig.) — při tolika vědách. Táboři některé sto lidí vypravili — několik set lidí.

Čísti mši = sloužiti.

Čítati: Město čítá 20000 obyvatelů = má. Můj bratr čítá 28 let = mému bratru jest 28 let. Brennus, vůdce velkého vojska keltského, jež prý čítalo 200000 = jehož prý bylo 200000.

Členu náš jazyk nemá, ni určitého ni neurčitého, což zavaluje nesnáze některým spisovatelům majícím označiti pády tvarů nesklonných. I pomáhají si tu proti duchu jazyka našeho ukazovací náměstkou *ten:* I *to* pilen má ve množném čísle jinou podobu než v jednotném. Genitiv závislý na *tom* čtvrť je přívlastkový. *Tím* jsem označuje se první osoba. *To* aby pokládá se spojkou. — V takových případech ke tvarům nesklonným přičiňujeme přiměřený přívlastek substantivní; tedy: *Přídavné jmeno* pilen, na *substantivě* čtvrť, *tvarem* jsem, *slovce* aby a p.

Dáti pojí se s genitivem celkovým jmen látkových a hromadných na označenou *děleného* celku: Dal mi peněz, chleba, mouky, jablek, vody, piva, vína, buchty (kousek). Dali koňům sena. Jiná podstatná pojí se s kladným slovesem dáti v akkusativě: Dal mi knihu, nový kabát, dva zlaté (celek *nedělený!)*. Bůh dal *zuby*, Bůh dá i *chleba*. — Chybny jsou tedy tyto vazby: Dali jsme mu tabák a střelní prach = tabáku a střelního prachu. Dejte mi za krejcar sirky, za šesták drobné = sirek, drobných. Dejte mi pivo = piva (sklenici!)

Dáti, dáti se, sloveso úslovné: Nech je starý nebo mladý, uctivosť mu dejte. Dej mu dobré slovo, dá ti to (popros ho). Macecha jim nikdy dobrého slova nedala. Dal pozdravení. Dali si s Bohem, dobrou noc. Vinu dávati někomu (viniti někoho). Dáti týl nepříteli (terga vertere). Nepřátelé všichni zase zpátkem v nohy dávali a utíkali. Již to na mne dej, já to spravím. Mnoho na něho dával (sp. držel). Za vyučenou dáti. Dáti komu na vůli. — Šel do města a dal se ke kupci za mládence. Dáti se na vojnu, na kněžství, do kláštera. Dáti se na cestu, na pokání. Dalo se na časy. Dal se na půst a na modlitby. Sám se dám na zvědy. Nepřátelé dali se na rozličné lsti. Chtěl se na to dáti (odvážiti se). Dávali se na víru tureckou. Jak se dám, posekám ten zelený hájek. Dáti se do díla, do práce. Dali se do řeči, do bitky. Dáti se do křiku, do smíchu, do pláče. Dalo se do deště (hodně prší), dalo se na dešť (bude dlouho pršeti). Dali se v předešlé bludy a hříchy. V rozkoše, v rozepře se dáti. V žádný smír se dáti s nimi nemínili. Žáden se

v to nechtěl dáti. Dali se i v to, že jsou mistry z koleje obesílali. Do peří se moli dali. Červi se dávají do sýra (zavrhují se v sýře). Něco se mi dalo do krku, ale již mne to přestává. Sedlák se dal do pacholka, že je hrubá řezanka (vadil se s ním). Dal se do psa (bil jej). Dali se do sebe. Kudy se máme dáti? Dejte se v pravo. Sotva jej uhlídal, hned se za ním dal. Ptáci se vzhůru dávají. Dal se na otce (jest podoben otci.) Vinen se dávám před Bohem.

Dáti, chybná úsloví: Dáti komu slovo = zaručiti, zavázati se komu svým slovem. Dali si slovo, že půjdou spolem = zřekli se, umluvili se. Slovo dalo slovo, nebo ještě pěkněji: jedno slovo dalo druhé (ein Wort gab das andere!) = z řeči do řeči, až se poprali (Kuldovy Poh.). Slovo dáti může u nás jen osoba, a to má v naší řeči zcela jiný význam: Kdybys byl poslouchal otce, dobrá slova dával matce (Erb. 433), jako: Dobrou noc ti dávám, ty mi neděkuješ. Nedal pozdravení. — *Dával přednosť* vyčkávání = raději vyčkával, volil raději vyčkati. *Nedá* si od něho *nic líbiti* = nic mu nestrpí. To by si Mila také dal (nechal) líbit = To by se Milovi také líbilo, proti mysli nebylo, od toho by Mila také nebyl.

Nedá se mysliti, že by se to nestalo bez důležité příčiny = nelze mysliti. O tom nedá se pochybovati = nelze pochybovati.

Dbáti s gen.: Darius nedbal vojen.

Dedukovati: Z toho nelze dedukovati, že ... = dovozovati.

Děkovati: Této cestě mám co děkovati za první vychování = touto cestou nabyl jsem prvního vychování. Sněhu máme co děkovati, že obilí nezmrzne = sníh nedá obilí zmrznouti, chrání obilí zimy (od zimy). Tak a podobně opravovati jest takové logické nesmysly; my děkujeme jen osobám!

Dělati a činiti: Udělala do každého krajíce jamku = (určitěji) vykrojila. Dal jsem si dělat kabát, boty = (určitěji) ušit. Dělá mu pomocníka, nádenníka = je mu pomocníkem, nádenníkem. Nebudu ti dělat posla, blázna = nebudu ti za posla, za blázna.*) Udělejte cestu = uhněte, vyhněte. Pojď sem, udělám ti místo = odsednu ti. Dělá kyselý obličej = hledí, tváří se mrzutě. Udělal přísný obličej = zamračil se. Dělá veliké oči = vyvaluje, vypuluje oči. Dělá všecko s sebou (er macht alles mit) = jest při všem. Dělali jsme tu vycházku s sebou = byli jsme také na té vycházce. Budete tu cestu dělat s sebou? Pocestujete-li také s námi? Dělá se teplo, chladno, den, lépe = oteplívá se, ochlazuje, rozednívá se. Dělati si z koho dobrý den = smíchy, blázna, šašky, žerty z někoho si tropiti, někoho za blázna míti. Z toho si zítra uděláme dobrý den = toho si dobereme, toho poškádlíme a p. Nedělá si z toho nic = nedbá, nevšímá si toho. Nic bych si z toho nedělal, kdyby dnes pršelo = nic bych nedbal

*) Děti hrajíce říkají posud: Já budu *králem*, Václav *andělem*, Anička *sv. Dorotou*, neznajíce ještě šeredného germanismu *dělati!*

(tak mluví lid!). Nic si z toho nedělej = nedbej toho, nezabírej se nad tím, nepřipouštěj, neber si toho k srdci, k mysli, pusť to mimo se. Už si z toho nic nedělejte, = už si to vyrazte z mysli. To nic nedělá = o to nic. Za rčení: „inu, co je dělat!“ (was ist da zu thun) máme jiných na výběr: co si počneme, co tomu počneme, uděláme, jaká tomu rada, pomoc, co naplat. Žák dělá pokroky = prospívá. Nářek matčin dělal na něj velký dojem = velice ho dojímal. Nynější škola činí veliké požadavky na mládež = mnoho žádá, požaduje od mládeže. Kolik to dělá dohromady = kolik je toho všeho?

Děsiti se s gen.: Boleslav sám se svého skutku zděsil.

Detaily = podrobnosti. En gros et en detail = na hrubo i na drobno.

Díl bývá někdy zbytečno: Na kolikero? Na čtvero atd.

Diskuse = rozprava, rokování.

Dítky jest slovo lichotné: Milé dítky! Mluvíce vůbec, užívejme tvaru děti: Od šestého roku děti chodí do školy. Chudý švec měl mnoho dětí. — Tvar děcko (= dětisko) na Moravě má význam obhroublý: To je rozpustilé, nezvedené děcko; v Čechách s ním spojují význam lichotný: To je roztomilé děcko.

Dívati se ve starší řeči pojívá se s dativem: Králová té kratochvíle se dívala s pannami svými. Sv. Helena dělníkům se dívávala. Nechtěl se dívati tomu. — *Podívej!* = podívej se, hleď!

Divoký, planý, sveřepý (synom.). *Divoký* jest dle Jungmanna *a)* „uměním a vzděláním tělesně a duchovně nepromění̇ný (op. krotký): zvěř, vepř, osel *b)* plachý: kůň, dítě. — *Planý*, na poli, v lese samo od sebe rostoucí (op. štěpný, sadový): kaštan, jabloň, hruška, víno, mák, růže. Tohoto rozdílu *lid* posud přesně šetří přikládaje adj. divoký za přívlastek živočišstvu, planý rostlinám. Příklady, jež Jungmann uvádí: divoký kaštan, oves a p. vyňaty jsou všecky z nových spisovatelův a jistě nesprávny. — *Sveřepý*, nyní už zřídka užívané („sveřepý nepřítel“), jest synonymem obou přídavných: sveřepý kůň, semenec. — Živé maso na ráně (šp. divoké).

Dlouho — dávno (lange). *Dlouho* znamená dlouhé trvání děje, nehledíc k jeho počátku, prostou délku časovou, kterou děj trvá: Málo zvídej, moc nejídej, budeš dlouho živ. Čím hrnec zprvu navře, tím potom dlouho zapáchá. — *Dávno* znamená dobu, která uplynula od toho času, co děj nastal, nebo mezi týmž dějem minulým a v přítomnosti opětovaným: To dávno vím. Dávno se již známe. Již jsem ho dávno neviděl. Již tomu dávno, co jsem tam nebyl. Ty věci již dávno pominuly. Ode dávna se známe. Jsme sousedy od starodávna. Nebyl jsem tam *dávno*, za to si tam *dlouho* pobudu.

Nebyl u nás *už kdy* (dávno). — Co jest ode dávna, nebo co bylo od starodávna, jest *dávné, starodávné,* co dlouho trvá, jest *dlouhé:* To jest můj dávný úmysl. Dávné jest přísloví: „Kdo chce škody zbýti, nedej jiskře ohněm býti.“ Na té poušti od dávné chvíle činil pokání. Město dávné a velmi mohutné v zemi kaldejské bylo Babylon. — Dlouhý čas, život, věk, dlouhá nemoc, válka a p. (zbytečně po německu „dlouho trvající“).

Dna jej zlámala, dnou svázán byl.

Do předpona znamená 1. směr děje k cíli místnímu nebo časovému: Ta voda sem za den nedoteče. Zlatý orel všude doletí. Ještě nedosedl na koně, a už kope nohama. Doleželi jsme bílého dne. Doseděl rána. Večera se dováhali. 2. Úplnosť děje, ukončení děje: Lítá prve, než mu křídla dorostla. Obilí dozrává. Domlátili jsme žito, nyní mlátiti budeme pšenici. Nedoslýchá (er ist schwerhörig). Dobubnoval ubohý. Již dohospodařil. Brzy dodělá (er wird es nicht lange treiben). A což nebyli dobořili a dopálili, to se potom samo dobořilo.

Doba: Odsouzen na dobu šesti let = na šest let.

Doběhnouti s gen.: Ještě jsme cíle nedoběhli.

Dobyti s gen.: Živá hlava klobouku dobude. Nepřátelé dobyli město = města.

Dodnes. Předložka *do* pojí se s genitivem, *dnes* pak jest akkusativ; správno jest tedy toliko staré a vůbec užívané *podnes.* — Dobře ovšem: do *dneška.*

Dochovati koho čeho: Dcera otce svého smrti dochovala.

Dojeti s gen.: Dojeli jsme Jericha.

Dojíti s gen.: Došli tmavých lesů. Došel veliké cti. Krále došla novina.

Doléhati: Nepřátelé naň se všech stran doléhají. Na toho pomsty Boží hrozné dolehnou. Doléhala na mne ruka tvá. Doléhá na mne o dluh.

Dolů: Dejte to dolů = sdělejte, shoďte, spusťte a p. Sníh jde dolů = taje. Skvrna nejde dolů = nepouští.

Domnívati se s gen.: Nyní se všady domnívají války.

Dopomoci komu čeho: Dopomoz mi zraku mého.

Doptati se s gen.: Kliment sv. Petra se doptal.

Dorůsti s gen.: Dorostl již svých let.

Dosáhnouti přízně, úřadu, své žádosti a p. jest ovšem dobře

řečeno, ale v rozmanitých jiných vazbách třeba užívati sloves podmětu přiměřenějších: kam oči *doziraly*, všude stály pestré zástupy lidu, kam uši doslýchaly, všude zpěv a jásot. Slon *dorůstá* výšky 12 stop. Břečtan *dopíná* se okna. Poutník *dostoupil* temena hory. Kořen *doryl se* orné půdy. Člověk *dožil se, dočkal se* starých let. Loď *doplula* břehu. Píseň až sem *doznívá*. Po tmě dveří *se domakal. Doprosil se* toho místa (šp. prošením dosáhl). Třetího dne ještě nemohli *dojíti* konce lesa. Bez práce člověk dokonalosti *dodělati se* nemůže. Všeho *se dopjal* jeho důmysl. Od krále *došel* cti. Nemohl toho při něm *dosáhnouti*. — Zcela zbytečno jest něm. sloveso *docíliti*.

Dostati, dostati se, sloveso úslovné: Dostali zloděje (chytili). Utíkejme, i nám se tu dostane. Dej jednomu tak, aby se druhému dostalo. Nedostává se peněz. Dostalo mu se dosednouti na biskupství teprve v sešlosti věku. Zloději se nám na komoru dostávali (dobývali). Dostati se někam (přijíti). Tak brzy se odtud nedostaneš! Běda vám, dostane-li se na vás!

Dostati, chybná úsloví: Dostal jsem strach = napadl mě strach, připadl na mne, pojal mě strach, polekal jsem se. Dostal zlosť, hněv, chuť = rozzlobil se, rozhněval se, zachtělo se mu, zabažilo se mu čeho. Slova z něho nedostaneš, lépe: slova se na něm nedoptáš. Ten se na tom dostal (der hat sich daran bekommen) = ten si dal!

Dostoupiti s genit.: Když žalosť vrchu dostupuje, už se radosť ohlašuje.

Dotlačiti se s genit.: Dotlačil se pohodlného místa.

Dotyčný slovo teprve nedávno chybně utvořené, aby se mohlo pohodlně překládati něm. betreffend, bezüglich a p.: Podali žádosť dotyčnému úřadu = úřadu příslušnému, úřadu, jehož se věc týkala. Každý se přihlas u dotyčného úřadu = u svého úřadu. Stěny potřeli dotyčným olejem = tím olejem (bylať o něm právě řeč). Dotyčné nařízení najdeš na str. 120. = nařízení o tom. Ucházeči o místo toto podejte dotyčné žádosti své do 15. října; zde stačí úplně: žádosti své.

Doufati 1. s dat.: Doufejme Bohu a králi svému. Neměl na sobě mnoho železa, doufaje své síle. 2. v někoho, v něco.

Dověděti se s gen.: Kdo mluví, co ví, svých vad se doví. Dověděl jsem se toho, neb o tom, šp. *to;* s akk. se pojí *zvěděti.*

Dovésti: Doveď mě toho svatého otce (nyní obyčejnější: k tomu sv. otci). Ta cesta dovede vás blaženosti (i: k blaženosti).

Drastický: jadrný, účinný. Jadrně vypravoval.

Dříve s genit. srovnávacím: Já jsem dříve vás byl (než vy). Dříve času stařec ze mne bude (před časem).

Druh: Máme víno trojího druhu = trojí víno. Prodej zboží všelikého druhu = všelikého zboží. Máme několik druhů bramborů = několikery brambory.

Držeti: krávy, husy (vůbec domácí zvířata) = chovati; řeč, poradu = činiti, míti; slavnosť, svátek = světiti; hostinu = dávati; hody = slaviti; slovo = slovu dostáti, v slovu komu státi, slovu dosti činiti. Držeti na sebe = dbáti na sebe. Držeti na česť, na pořádek = cti, pořádku dbáti. Držeti na něhoho = vážiti si někoho. Držeti se věci (v řeči) = mluviti k věci; nedržeti se věci = mluviti od věci. Drž hubu! = zavři hubu!

Egoismus = sobětnosť, *egoistický* = sobětný, *egoista* = sobec.

Eingebildet jest, kdo se domnívá, čeho není. Odpovídalo by tedy pojmu tomu naše *domnělý*. Ale to má již svůj význam jiný = něm. vermeintlich. Na Moravě užívá se též slovesa *namněti se* čeho, jako, naplniti se nějakého mínění (lichého). Tvarem *namnělý* mohli bychom snad vystihnouti pojem něm. eingebildet.

Epidemická nemoc = pořadová (mor.)

Existovati: Ve východním Prusku existoval a snad posud existuje zvláštní obyčej = byl, jest. Ves Ledorte více neexistuje = vsi Ledorte již není. Dnes aspoň právně země koruny české existují, Polska neexistuje = země jsou, Polsky není. Úřadové nezakročili proti němu z té příčiny prajednoduché, že ani neexistuje = že ho ani není. Toho neviděl žádný, co svět existuje = co svět světem stojí. Ryba bez vody nemůže existovati = neubude (lid mor. jinak nemluví!). — Něm. inserát: Das Zacherlin existiert nur in Flaschen přeložili: Zacherlin *pozůstává* jen v láhvích = prodává se.

Extrémy = krajnosti.

Fait accompli: Smír jest f. a. = hotovou událostí, stal se skutkem.

Faktum, *fakt:* To jest faktum = věrná pravda. Že tomu tak, dokazuje ten fakt = skutek. *Faktický* = skutečný, pravdivý.

Falešný má synonyma: *křivý* (svědek, přísaha), *neupřímný* (přítel), *lichý* (analogie), *padělaný*, mor. napravovaný (víno), nepravý (mínění).

Falt, na šatech *vrap*, na tváři *krab*, *vráska*. *Krabatý:* faltig, runzlig.

Feš = šumný.

Feuilleton, proč ne *beseda, besednice?*

Fretten sich: Vetíme se, jak můžeme. Už se s tou trochou musíme tak vetiť až do jara. Vetili jsme se s tím masem tři neděle (mor.).

Genesis socialní otázky = vznik, původ.

Gleichfalls, v úsloví „Ich danke, wünsche gl." = též tou měrou (Suš. 323).

Gut haben, gut schreiben. „Má u mne 8 zl. ještě dobrých, k dobrému" jest čirý germanismus. Řeč lidu a starší jazyk spisovný zná jenom úsloví: „Mám za vámi, máte za mnou 8 zl." Germanismus zrna ještě hrubšího jest: „zapíšu vám 8 zl. k lepšímu." Chceme-li něm. úsloví „gut haben, gut schreiben" napodobiti, nevím, proč bychom nemohli užiti slova *vrub?* „Osm zlatých zapíšu (poznamenám) Vám na svůj vrub," t. j. 8 zl. máte za mnou, 8 fl. werde ich Ihnen gut schreiben. Podobně řekli bychom: „Osm zlatých poznamenám Vám na Váš vrub" = 8 zl. mám za Vámi.

Hájiti s gen.: Bůh zaslíbil vyvolených hájiti jako zřetelnice oka.

Hanba s akk.: Učinil skutek, o němž mě hanba mluviti. Nebylo-li tě hanba?

Hasiti slov. přechodné, **hasnouti** nepřechodné, v něm. oboje *löschen*, a proto také naše slovesa tak často se matou: Oheň hasne, zhasl, zhasne; zhasíná, zhasínal. — Zhasil, zhášel svíčku, zhas to světlo (šp. zhasni), zhasíme a půjdeme spat.

Heimweh, č. domácí nemoc, mor. tesknice (pl.): Umřel ve světě tesknicemi.

Hlas: Šel o něm hlas (dobrá pověsť) daleko.

Hledati s gen.: Hledejte království Božího. Nehledám vůle své, ale vůle otcovy. Hledati někoho, syn. sháněti se po někom.

Hleděti: Hleděl se mu zavděčiti = vděčil se mu. Hleděl se blyštěti cizími rozumy = blyskotal se. — S gen.: Každý svého hleď. V každé věci hleď konce. Tak i *hleděti se* s gen.: Hleď se lstivých pochlebníkův.

Hlídati lůžko, das Bett hüten = ležeti ležmem, pádem (mor.).

Hluboký spánek (tiefer Schlaf) = tvrdý, tuhý.

Hoditi: Hodil dlaní o stůl = udeřil pěstí. — O porodu zvířat dle něm. werfen: Velbloud hodí po 11—13 měsících jedno mládě = ulíhne.

Höhenrauch = střížaha.

Höchstens: Höchstens du könntest mit ihm fertig werden = leda ty bys mu poradil.

Horní (op. dolní), **vrchní** (op. spodní) synom. *Horní* jest vyšší polohou vedle sebe, *vrchní* vyšší polohou nad sebou: Horní mlynář

— dolní mlynář (na téže řece), horní soused — dolní soused (v obci), vrchní soused (na druhém patře) — spodní soused (v přízemí) v témž domě. Horní strana — dolní strana (domů v osadě), vrchní strana — dolní strana (líc — rub); vrchní voda — spodní voda.

Hotov býti s něčím (fertig werden mit etwas). V našem jazyce slovesa určitější: Jest hotov s mlácením, oráním, kupectvím = domlátil, dooral, dokupčil. Ještě nejste hotovi? = vypraveni (když se někdo někam dlouho vypravuje). Když se svou prodejí (m. prodejem!) i koupí byl hotov = když poprodal a nakoupil. Podivila se stará velice, když viděla, že princ s prací je hotov = že práci podělal. Když byl žalář hotov, dovezli tam královnu = dostavěn. Hotovo! (fertig!) = Už! (tak volá lid všude!).

Hřích ve výroku má jako příslovce vazbu neosobnou: Bylo by hřích ublížiti mu (šp. byl by hřích).

Hromada: Dohromady držeti (zusammen halten) = svornu býti, k sobě státi, za jedno býti. Seberte se dohromady = seberte se, přičiňte se. Přicházím s ním dohromady = scházívám se s ním. Ve složených slovesech stačí tu úplně předpona *s:* spojiti, složiti, slepiti, sešiti něco; přičiňovati k takovým slovesům „dohromady“ je zbytečno a chybno.

Hromadná jména podstatná tvořená příponou *ije* (í) v nářečích mor. jsou mnohem častější nežli v jazyce spisovném: bučí, boří, vrbí, smrčí, jedlí, olší, osičí, maliní, kaliní, jahodí, klásí.

Chlubiti se, syn. chváliti se, honositi se, veličiti se něčím.

Chrániti s gen.: V pranici bohatý chrání úška a chudobný rouška. — **Chrániti se** 1. s gen.: Zlého se straň a jako hada chraň 2. s předl. *od:* Sníh chrání osení od zimy (šp. před).

Chtíti 1. s dat.: Bůh od vás chce pokoře. Kdo chce pokoji, hotov se k boji (vazba nyní řídká) 2. s genit. jmen hromadných a látkových: chci vody, vína, chleba, jablek 3. s akk. jmen jiných: chce knihu, nový kabát.

Chtíti s infinitivem znamená pouhou vůli skutkem neprojevenou, pouhý úmysl ještě neprováděný: „Chtěl jsem si koupiti nový kabát,“ řekne správně ten, kdo se potom jinak rozmyslil, od svého úmyslu upustiv, nepokusiv se ani jej uskutečniti: Kdo však tento svůj úmysl už prováděl, třebas neprovedl, kdo si v krámě kabáty prohlížel, ten mluví po německu, řekne-li: „Chtěl jsem si koupiti nový kabát, ale nekoupil jsem,“ tomu třeba po česku říci: Kupoval jsem si nový kabát, ale nekoupil jsem. Neméně chybno jest užívati slovesa *chtíti,* když o nějakém úmyslu vůbec řeči býti nemůže, když se děj skutečně provádí, provede nebo provedl: „O tom chceme pověděti v druhé části“ = o tom povíme. Zbytečné toto a

chybné užívání slovesa *chtíti* jest nyní velmi časté: Chci doufati, nechci tvrditi, zapírati = doufám, netvrdím, nezapírám. Tím nechci říci, že ... = tím nemíním, nedím, nepravím. Tu si chci odpočinouti = tu si odpočinu. Na pokladnici viděti stopy, že ji lupiči chtěli otevříti = otvírali. Chtěl dáti, chtěl si sednouti, chtěl odejíti = dával, sedal si, odcházel. Chce odejít (podotčeno bývá v divadelních kusích o osobě odcházející) = odchází. Když mi nechtěli otevříti, odešel jsem = neotvírali. Už ho chtěl chytiti = chytal. Jakožto praví křesťané k bouřkám nechtěli svoliti = nesvolovali. Stromy se dlouho nechtěli ujati = dlouho se neujímaly. Dlouho se nechtělo otepliti = dlouho se neoteplívalo. Jásot nechtěl vzíti konce = nebral. Slyšeli jsme, že vás chtěli na svou stranu přilákati. Chtěli, chtěli, ale nedal jsem se = lákali — lákali, ale nezlákali. Chtěl zdvihnouti ruku, ale nemohl = zdvihal.

Ať jde kam chce = ať jde kam jde. Ať dělá co chce = ať dělá co dělá. Ať se děje co chce = děj se co děj. Kdyby bral kolik chtěl, přece se nedobere = kdyby kolik bral.

Chuť nebo vůli děj vykonati označuje se druhdy pouhým kondicionalem, kteréhož se tu užívá za rčení „chce se mi“: Pila bych, jedla bych, chleba se mi nechce (Suš. 214). Synáčku milý, já bych už snídala (Suš. 34). Spal bych (chce se mi spáti).

Chuť: Víno chuť má sudem (šp. *po* sudě!).

Chyba srdeční = vada.

Chybiti s gen.: Chybil jsem cesty.

Imitovati = nápodobiti; *imitace* = nápodoba.

Imperativ slovanský původem svým jest vlastně optativ (způsob žádací), odkudž jde, že se ho užívá i o první osobě: Dělej já co dělej, všem se nezachovám. Pravdu sobě huďme, dobři spolu buďme.

I. Imperativ kladný značí příkaz (mírný i přísný, dle povahy tonu) — *imperativ přikazovací* (iussivus).

Přikazujíce žádáme, buď aby děj ve svém dovršení nastoupil (imperativ sloves dokonavých), buď aby děj trval, se opětoval (imperativ sloves trvacích, opětovacích a opakovacích): Zaveď to dítě k matce. Veď to dítě, aby neupadlo. Voď to dítě po světnici, povoď to dítě po zahradě. Vodívej to dítě na čerstvý vzduch.

II. Imperativ záporný značí zákaz — *imperativ zakazovací* (prohibitivus).

Zakazujíce žádáme tolikéž, buď aby děj ve svém dovršení nenastupoval (prohibitiv sloves dokonavých), buď aby děj, který před očima našima trvá nebo se opětuje, přestal (prohibitiv sloves trvacích, opětovacích a opakovacích): Nezaveď toho dítěte někam daleko! Neveď toho dítěte, nech jde samo. Již toho dítěte nevoď, unavilo by se. Nevodívej toho dítěte za rosy do zahrady.

Tu však pamatovati sluší, že prohibitivu sloves dokonavých jen

tehdy užíváme, když koho čeho vystříháme, varujeme, neboť jen v tom případě žádáme, aby děj ve svém dovršení nenastupoval. Tak říkáme: „Nebodni se, neusekni si prstu, neuřež se," když kdo neopatrně s něčím ostrým zachází; nezasedni mi, neshoď zrcadla, nerozbij okna, nezapomeň své řeči."

Sice zakazujíce žádáme, aby děj vůbec nenastupoval (nehledíc k jeho dovršení), pročež volíme slovesa trvací (vzhledem ku slovesům dokonavým opětovací):

Nepouštěj se bez vesla na moře. Do řídkého bláta kamením neházej. Kde dva mluví, tam třetí nepřistupuj. Chudý s bohatým nehoduj, moudrý s bláznivým nežertuj.

Šetřeme tedy co nejsvědomitěji tohoto důležitého rozdílu mezi imperativy ve větách kladných a záporných:

Imperativ	*Prohibitiv*
Dej mi!	Nedávej mu nic!
Pojď sem!	Nechoď tam!
Zaveď mne do zahrady!	Nevoď ho do zahrady!
Sedni si!	Nesedej si!
Pověz mi!	Nepovídej mu, neříkej mu nic!
Hoď to do vody!	Neházej toho do vody!
Spusť oponu!	Nespouštěj opony! atd.

Při slovesech *pohybu* šetřiti jest rozdílu mezi prohibitivem sloves trvacích a prohibitivem sloves opětovacích. Prohibitivem sloves trvacích žádáme, aby děj před našima očima se rozvíjející přestal: „Nejeď tak rychle" kážeme tomu, kdo právě rychle jede, „neběž," kdo běží, „neveď, nevez ho, nech jde," když právě kdo koho vede, veze. Žádajíce však, aby děj nenastupoval, užíváme sloves opětovacích: Nejezdi, neběhej, nelítej, nevoď, nehoň, nevoz, nenos, nechoď.

Pozn. 1. Důležitého rozdílu toho šetřiti jest též ve větách rozkazovacích a zakazovacích a při infinitivě: Přines mu vody, nenos mu vody; kázal mi, abych mu přinesl vody; zapověděl mi, abych mu nenosil vody. Kázal jim přijíti, přinésti, přivésti, ale zakázal (nedal, bránil) jim choditi, nositi, voditi.

Pozn. 2. Rozeznávej platnost imperativů: Pojď, pojeď, pones, poveď, požeň (sem ke mně nebo se mnou *nyní*). Přijdi, přijeď, přines, přiveď, přižeň (ke mně *zítra*, vůbec *budoucně*). Jdi, jeď, nes, veď, žeň (nastoupení děje trvacího). Zajdi, zaběhni, zaskoč, zajeď, zavez, zaveď, zažeň (nastoupení děje končicího).

Pro větší důtklivost příkazu přičiňují se částice vybízecí: Nu, vstaňte již. Nuže, začněme. No, vypravuj.

III. Imperativ vyjadřuje se též rozličnými způsoby jinými:

1. Časem budoucím:

Milovati budete nepřátely své. Rovně budeš souditi velikého i malého. Cožkoli já přikazuji vám, ostříhati budete, číníce to, nepřidáte k tomu, aniž co z toho ujmete. Nepromluvíš proti bližnímu svému křivého svědectví. Nepokradeš!

2. Indikativem se slovci *ať, nech, nechat:*

Ať nekraluje hřích ve vašem těle. Kdo zlé strojí, nech se zlého bojí. Nechať nejsem oslyšán. Ať neupadneš.

3. Činným příčestím minulým na označenou přání: Zdrávi byli! Zdráv sedral, zdráv požil. Vzala to voda. Ten člověk bezbožný, skála ho zabila!

4. Infinitivem se slovesy *ráčiti, chtíti:*

Račte se sestoupiti. Neračte na mne zapomenouti. Nechtěj záviděti těm, kteří páší nepravosť.

Impotentní = nedolužný, *impotence* = nedoluha (mor.).

Infinitivu zvláště tyto druhy důležity jsou hledíc ku přesnosti mluvy:

1. *infinitiv přívlastkový* při jménech podstatných na otázku jaký:

Zda nevíš, že mám moc ukřižovati tě? (jakou moc?). Žádosť má vždy slovo Boží slyšeti. Měl svobodu k nim vcházeti.

2. *infinitiv účelný* na označenou účelu nebo cíle činnosti nějaké:

Otec dal syna sloužiti. Dali cizince na půdu ležeti. Zanesl jsem si boty podraziti. Tovaryš do Prahy šel, ale zůstal dělati v Brně. Mnoho ovoce zůstalo sbírati. Král nechtěl jiného ke stolu sloužiti, než jeho. Složili jsme seno v kopky, ale nemáme slámy přikryti je. Nemáte čerstvé vody napiti se? Prádlo jest ještě váleti.

Pozn. Na otázku čemu (nač) jest to? odpovídá se z pravidla infinitivem účelným: jísti, píti, obilí cíditi atd.

3. *infinitiv střídný,* kterýž nastupuje za kondicional ve větách vztažných a tázacích při slovesech *býti, míti, věděti:*

Ještě jest vám kdo pomoci. Tu se bylo čemu dívati. Snadno jest si vybírati, když jest v čem. Neměl mu kdo pro voděnku jíti. Není se čím bezpečiti. Ty chaty jsou tak těsny, že častokráte nebylo kde lůžka postaviti. My jsme Pánu Bohu z čeho děkovati měli. Ne proto stvořil Bůh svět, aby měl kde býti. Bude míti s kým pracovati. Šla bych si stěžovat, nemám komu (si stěžovati). Nemáme čím hrdi býti. Neměl zač koupiti. Voda neměla kudy odtékati. Nemám se já tady kdy baviti. Otec řekl synům, aby šli na službu, že jich nemá jak živiti. S kým se o to poraditi, nevěděl jsem. Rozmýšlel jsem, kterého poslechnouti.

Pozn. Chybně tu za příslušná příslovce bývají substantiva: Nemám času (m. kdy), místa (m. kde), prostředků (m. zač) a p.

Infinitiv a sloveso řídicí splývají v jeden celek, pročež předmět závislý na infinitivě nespravuje se co do pádu infinitivem, nýbrž slovesem řídicím:

*N*ení bezpečno souditi takových věcí. *N*echceš pravdy pověděti. *N*erozpakujte se slova Božího rozsévati. Dej mi vody píti. Slova Božího kázati nepřestal. Svých hlav nestrachovali se pod meč podchýliti. Jal se toho spolku trhati. Budou mi příti drobtův sebrati. Pomohl mi toho na horu donésti. Bratr mocen jest svého statku dáti, komuž se jemu zdá.

Intimní přítel, list = důvěrný.

Jak. Spojka *jak* jest základem pěkných idiotismů: Kdyby byl jak učený (syn. sebe učenější). Kdyby jak pilně pracoval (syn. sebe pilněji). Dnes jak zítra vrátí se otec (heut *oder* morgen). To je jak kdy (je nachdem). Jak kdo chce (je nachdem einer will). Umějí-li žáci své úlohy? — Jak který (t. j. jedni umějí, druzí neumějí). Pěstuje-li se u vás ovoce? Jak kde (t. j. někde pěstuje, jinde nepěstuje). Jak tak se porovnali (ne docela hladce, ale přece). — *Jak dlouho — tak dlouho*, lépe: dokud — dotud: Jak dlouho tam budeš? = dokud. Kde byl tak dlouho = dotud. — *Jak* po komparativě chybno místo *než:* Více jak, větší jak a p. = *než*.

Jakosť děje. Dle jakosti děje dělíme slovesa ve dvě hlavní třídy: *slovesa dokonavá* (verba perfectiva) a *slovesa nedokonavá* (verba imperfectiva). Onano znamenají děj dokonaný: *bodnu, dojdu, vynosím*, tato děj nedokonaný: *nesu, nosím, nosívám*.

a) Slovesa dokonavá rozestupují se zase ve slovesa

1. okamžitá (verba singularia), jež znamenají děj v témž okamžiku vznikající a zanikající (počátek a konec děje v jedno spadají): *bodnu, chytnu, kročím, skočím*.

Děj okamžitý znázorniti lze tečkou (.)

2. končicí (verba finitiva), jež vznikají buď a) ze sloves trvacích, když je složíme s předponami: vedu — dovedu, odvedu, vyvedu, zavedu; vadnu — uvadnu, buď b) ze sloves opětovacích: bodám — probodám, nosím — vynosím.

Končicí slovesa z trvacích vzniklá nazýváme *trvavě skonalými* (durativo-perfectiva) a znázorňujeme je přímkou v závorce (—).

Končicí slovesa z opětovacích vzniklá nazýváme *opětavě skonalými* (iterativo-perfectiva) a znázorňujeme je několika přímkami v závorce (— — —).

Přímky tu znamenají jakosť děje prvotního, závorky jeho skončení.

b) Slovesa nedokonavá dělí se ve slovesa

1. trvací (verba durativa), jež znamenají děj po jistou dobu nepřetržitě trvající, nehledíc k jeho začátku a konci: *lezu, nesu, vane, vládnu, běžím, klečím, mluvím, chválím, píši, pracuji*.

Děj trvací znázorniti lze přímkou neomezenou (—|—|—|—|— a b c d).

Zvláštním způsobem sloves trvacích jsou *slovesa počínavá* (verba inchoativa), jimiž se označuje nenáhlé vznikání nějakého stavu: *blednu, vadnu, šedivím, plesnivím*. Děj počínavý znázorniti lze přímkou od bodu A znenáhla se sesilující (*A* ———).

2. opětovací (verba iterativa), jimiž se označuje děj opětovaný buď v pravidelných přestávkách jedním směrem (Žák chodí do školy), buď bez přestávek různými směry (Otec chodí po poli). Slovesa opětovací znázorniti lze dle jakosti děje opětovaného buď několika tečkami (. . . = opětování děje okamžitého: bodám, střílím), nebo několika přímkami (— — — — = opětování děje trvacího;

nosím, vodím, psávám), nebo přímkami omezenými (—| —| —| —| = opětování děje končicího: vyhazují).

3. *opakovací* (verba frequentativa), jimiž se označuje opakování děje opětovaného v delších přestávkách, pročež slují též iterativa druhého stupně: chodívám, nosívám, čítávám.

Slovesa opakovací znázorniti lze takto:

(. . . .) (. . . .) (. . . .) = opakování děje okamžitého: střílívám, bodávám. (— — —) (— — —) (— — —) = opakování děje trvacího: běhávám, vodívám. (—¦ —¦ —¦) (—| —| —¦) (—| —| —|) opakování děje končicího: vynášívám, docházívám.

Pozn. Na označenou delších přestávek slabika *va* se zdvojuje: chodívávám, vodívávám. Minulý čas těchto sloves označuje dávno uplynulou minulost: Tam jsem já mívával dobrou vůli.

Jaký — taký znamená tolik co „přece nějaký“: Jaké také potěšení jsme měli.

Jalový — planý (synom.), neplodný: Jalová kráva, jalový strom; planá země, planá poušť. Ve smyslu přeneseném užívá se obou přídavných vedle sebe: jalová hlava, jalová i planá řeč, jalová i planá výmluva, příčina a p. — Paměti hodno jest: jalová struha (das wüste Gerinne), jalový most (Nothbrücke) a — dle toho mohli bychom snad i divadelní „Noththüren“ nazývati „jalovými dveřmi.“

Jeden. 1. Číslovka *jeden* přičiňuje se chybně ku jménu podstatnému, když není na číslovce té důrazu: Jedna měřice žita stojí 5 zl. = měřice žita. Za jeden den té práce nevykonáme = za den. I ty jsi z učedlníkův člověka tohoto (zbytečno: jeden z učedlníkův). — Lid mluví správně: Chrome na nohu (ne: na jednu nohu). „O hodině“ za obecné „o jedné“ slyšeti na západní Moravě. Tak jmenovitě v úlohách početních: Když jest *metr* sukna za 2·78 zl., zač bude 60 metrů (šp. jeden metr). Český jednotný počet sám sebou označuje jednotku, přičiněné tu bezdůrazové *jeden* není než něm. neurčitý člen. Tomuto něm. neurčitému členu zvláště naši sklepníci pomáhají k vítězství, počítajíce na př.: jednu kávu, jedno telecí, jeden sýr, jeden chléb. A páni hosté po jejich příkladu si pak poroučejí: Jednu kávu! Jedno pivo atd. — 2. Číslovkou *jeden* označuje se chybně osoba neurčitá, kterou po česku správně vyjadřujeme podstatným *člověk* nebo neurčitou náměstkou *kdo*, aneb užíváme vazby bezpodmětné: Ani jísti ani spáti se jednomu nechce = člověku. Nač jeden myslívá, o tom se mu snívá = nač kdo myslívá. Ani za peníze tam jeden nic nedostane = ani za peníze tam nic nedostane.

Jeden — druhý. Na označenou vespolnosti opětuje se totéž jméno v různých pádech: Ruka ruku myje (něm. eine Hand wäscht die andere). Bratr bratru nevěří. Vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá. Ohlídá se s boku na bok. Přesedá s místa na místo. — Veverka skákala *s jedné* větve na *druhou* (šp. m. s větve na větev.)

Jednati se. Za něm. „jedná se“ (es handelt sich) máme pěkná úsloví svá: Nám o život a statky *běželo.* Již nám o životy *jde.* Ne o řemen, ale o celou kůži běží. Kdyby o duši *nebylo,* raději do moře skočiti jsme volili.

Jednotného čísla užívá se někdy chybně po způsobu německém: „Pohledni mi do oka,“ neřekl by u nás ani člověk jednooký m. **do očí.** *Vlas* nemá významu hromadného, my máme tedy na hlavě *černé vlasy,* ne: černý vlas. Majíce dvě paty, mluvíme, že nám něco sahá od hlavy *po paty,* ne: od hlavy až *k patě* a p.

Jist čím, čeho i od čeho. šp. *před čím*: Lidé příliš nejisti bývali svými hrdly a statky. Jsem jist od pána Boha odplatou. Priamus byl jist hrdinství Hektorova. Jsme jisti od nepřátel (šp. před nepřátely).

Jíti: Voda šla koňům po kolena = byla. To není s dobrým, po dobrém = das geht nicht mit guten Dingen zu. Není jenom peníze do míška strkat, do záložny nosit a p. = das geht nicht (to nejde!). To nejde = z toho nebude nic! Řekli, že to nešlo = že nebylo lze. Špína nejde dolů = nepouští.

Jména národův a obyvatelů v množném čísle označují zemi nebo bydlisko: Toho času byl jeden starý král v Řecích. Syna Jana dal do Němec. Do Turek jat jest a byl v Turcích uvězněn. Čechové jeli jsou do Míšně a do Srb. V židech (= v židovském městě) zhořeli tři domové. Na Valaších.

Káti se čeho, z čeho: Kajte se hříchův.

Kaptivovati obecenstvo = navnaditi, přilákati, zvábiti.

Každopádně (!) = každým způsobem, na všecek způsob.

Každýkoliv, zbytečná novota, nesprávná složenina = každý, kde kdo, kde který, kde jaký.

Kde: Ten jest už kde (syn. daleko).

Kdo ten, co to znamená druhdy tolik co: přece někdo, přece něco: Pomůže ti kdo ten (= přece někdo se najde, kdo ti pomůže). Vyděláš si co to (= byť ne mnoho, přece něco). Co dáš, to dáš (syn. dej co dej).

Kdo, co, který, pozbývajíce přízvuku, nabývají významu náměstky neurčité, ve kteréžto příčině nikdy nemohou býti u větě na místě prvém: Zbloudil-li kdo v čem, jiní ho upamatovali. Bůh ví, kdy komu čeho třeba. Když komu co lidé učiní. Brali na potkání, když který co vynesl. Ach pomoz, jak kdo může. Nevěděli, kdo by s kým byl. Nebeřte, což jest obec komu dala.

Kdosi. Někteří spisovatelé nečiní žádného rozdílu mezi neurči-

tými náměstkami a příslovci *kdosi, cosi, kdesi, kdysi* — *někdo, něco, někde, někdy* a p. Správně mluvíme: Byl tu kdosi, t. j. byla tu osoba (to se stalo skutečně, jen že nevím nebo nepovím, *kdo* to byl. Vykládal mi cosi o svém otci (že mi vykládal jest jisto, ale zapomněl jsem, neporozuměl jsem *co*). Založil jsem si kamsi knihu (kniha jest založena, ale nevím kam). Ale *nesprávně:* Přijde-li kdosi = někdo, kdo (dejme tomu, že přijde, nepravím, ani že přijde, ani že nepřijde). Ví-li kdosi o tom = kdo. Až kdysi ti to povím = někdy. — „Cosi z toho vzal si sám“ bylo by správno, mělo-li by znamenati, že si vzal nějakou věc, ale neznámo, kterou. Pakli má znamenati, že si vzal nějakou částku jistého celku, třeba říci: Něco z toho vzal si sám.

Kdy: Nebyl jsem tam už kdy (syn. dávno).

Klásti, skládati: Slepice nesou (šp. kladou vejce). Ptáci snášejí vejce (šp. kladou). Překážky klásti = překážky činiti, překážeti, vaditi. Otázku položiti = učiniti, podati na někoho, otázati se někoho. Účty klásti, srovn. „Vydej počet z vladařství svého!“ Díky skládati = činiti, vzdávati. Poklonu *činiti*, přísahu *vykonati, učiniti*.

Klesati: Opona klesá, tlakoměr klesá — proč se po staru *padá?*

Kolik znamená druhdy tolik co *mnoho:* Ještě kolik roků potom se hněval. Již u nás kolik dní nebyl. Však se jich na místě jednoho kolik zase narodí. Mně je to známo již kolik let.

Kolikosť (počet na otázku kolik?) vyjadřuje se akkusativem, a sloveso jest bezpodmětné (neosobní): Sotva čtvrtý díl živých zbylo, ostatek pobito. Téhož léta vypáleno jest Roudnice větší díl. Stojím, jako by mne umřelo půl. Soudcův větší počet se sjelo. Masa bylo hojnosť. Bylo nás hromadu. Polovici nás nespalo. Už je toho jen krapku, kapku. Bylo nás pět (a tak ostatní číslovky od pěti počínajíc). — Některá podstatná kolikosti pojí se též v nominativě se slovesem neosobním: Hromada jich tu bylo. Na stromě sedělo kopa ptáků. Veliká síla lidu se sešlo. Za chvilku bylo zajíců plná louka.

Koliký — toliký ve starší řeči spisovné a v nářečích mor. tolik co lat. quantus — tantus (novoč. jak velký): Koliký chceš? Dej mi toliký, koliký’s dal bratrovi. Koliký už je ten chlapec!

Konec mívá platnosť předložky: Konec té vsi u stodoly jsme se zastavili.

Konkretnosť našeho jazyka protiv jiným jeví se nejprve v jednotlivých slovech a vazbách. „Si *jeunesse* savait, si *vieillesse* pouvait“ přeloženo nečesky: „Kdyby *mládí* vědělo, kdyby *stáří* mohlo.“ My mluvíme konkretněji a určitěji: „Kdyby *mladí* věděli, kdyby *staří* mohli.“

Slova i vazby naší řeči nesetřely původního významu tou mě-

rou jako v jiných jazycích; proto přemnohých úsloví německých nelze nikterak převáděti na náš jazyk, nemá-li vzniknouti mlhavá nejasnosť neb i naprostá nesrozumitelnosť: Die Feigen werden in *getrocknetem Zustande* ausgeführt = fíky se vyvážejí *sušeny*. Er wurde in *betrunkenem Zustande* auf der Gasse gefunden = nalezen na ulici *opilý*. Stechvieh in *geschlachtetem Zustande* darf erst vom 15. October d. J. an nach Brünn zu Markte gebracht werden." Takový dobytek naši řezníci velmi případně po staročesku nazývají „dobytek mrtvé váhy," kdežto dobytku „in lebendem Zustande" říkají „dobytek živé váhy." Řekli bychom tedy po česku: Dobytek mrtvé váhy smí se do Brna na trh dovážeti teprv až od 15. října t. r.

Leckterými abstraktními opisy pomáhá si Němec, aby aspoň přibližně naznačil, co my stručně, jasně a názorně naším nevyrovnaným slovesem vyjadřujeme: *Er war im Begriffe* sich niederzusetzen, aufzustehen, fortzugehen = sedal si, vstával, odcházel. Das Wasser ist im Steigen, im Fallen begriffen = voda stoupá, opadává. Ein Gewitter ist im Anzuge = bouřka se blíží. Das Feuer war dem Erlöschen nahe = Oheň dohoříval. Er lag im Sterben = umíral, skonával. Der Ausgedinger ist im Genusse, ist der Nutzniesser, hat die Nutzniessung dieses Feldes = výměnkař užívá toho pole. Er ist im Besitze hübschen Geldes = má pěkné peníze.

Jako člověk může býti jenom nějakým *řemeslníkem* a ne *řemeslem*, tak nerozumny a pošetily jsou novější firmy české: Josef Novák, pekařství; Fr. Straka, uzenářství; Ant. Bláha, zámečnictví; místo: Josef Novák, pekař; Fr. Straka, uzenář; Ant. Bláha, zámečník atd. A právě tak Čech se učí, t. j. stává se řemeslníkem a ne řemeslem. Nečesky tedy píše sama Božena Němcová: Libor učil se zahradnictví (m. zahradníkem), Kašpar učil se tkalcovství (m. tkalcem). Tak se učívali naši otcové všichni: ševcem, truhlářem, zámečníkem, kupcem atd., my se nyní už vůbec učíme obuvnictví, truhlářství, zámečnictví, kupectví.

Vůbec náš instrumental, kterýmžto pádem jazyky slovanské nad ostatní jazyky evropské vynikají, jmenovitě tak řečený instrumental přísudkový a instrumental látky obsahové, vyznačuje se svou konkretností a názornou obrazností. V instrumentale přísudkovém, jehož některé druhy instrumentalem přirovnávacím jmenují, zachoval se nám zbytek mythického názoru staroslovanského. Obecná jest víra Slovanů pohanských v proměny a přetvory. Pohádky a písně všech kmenů pohanských vypravují, jak se lidé proměňují ve zvířata, rostliny, skály, jak na se berou jistou tvářnosť (způsobu), pod kterou pak svou bytosť nebo svou činnosť na jevo dávají. Na označenou této vnější způsoby hodil se velmi dobře svým významem instrumental. Polská pohádka (Erb. str. 117.) vypravuje, jak jistý „žák" od ducha moc dostal, učiniti se dle libosti vranou, zajícem, srnou; a tu: Žak mlody *wroną* przeleciał morze, biegł potém *sarną* niemało drogi, až blisko lasu *zającem* skacze." T. j. žák letě

byl vranou, běže byl srnou, skákaje byl zajícem, jeho bytosť brala na sebe tyto podoby. Jak mdlé a bezvýznamné jest proti tomu naše novověké přirovnávací „jako“ nebo barbarské „co“! — Bohatýr v národním epose ruském „po těmnym lěsam letať *černym voronom*, po čistu polju skakať *sěrym volkom*, po krutým goram *bělym garnostajem*, po sinym morjam plavať *sěroju utuškoju* (temnými lesy létá černým havranem, čirým polem skáče šerým vlkem, pustými horami bílým hranostajem, sinými moři plave sivou kačičkou). — Sestry jdou hledat bratra: staršaja sestra v morě *ščukoju* (štikou), a serednaja sestra v polě *sokolom*, a menšaja sestra v nebe *zvězdočkoju*. Ve všech těchto a podobných případech znamená instrumental způsobu, kterou podmět na se béře, pod kterou svou bytosť, svou činnosť na jevo staví.

Neméně obrazné a plastické jsou mnohé vazby instrumentalu látky obsahové: Bude ti chodníček rozmarýnem vzcházeť. Proč, kalino, neprokvétáš, malinami nezasedáš? Jablůnko, bílým kvítkem prokvítej a jablíčkem zasedej. Pusťte nás do síně, připadáme sněhem. — V jedné pohádce polské a podobné k ní slovenské vypravuje se o dívce, která se *růžemi smála a perlami plakala*. Kdykoliv totiž zaplakala, padaly jí z očí perly, a když se zasmála, splývaly jí s tváří růže. Konkretnějšího a plastičtějšího obrazu *smíchu* nelze si věru ani pomysliti. Slza má ovšem podobu perly jako rosná krůpěj, na snadě je tedy obraz „plakati perlami,“ ale když líbezný úsměv spanilé dívky tak se skonkretní, že obsahem a plodem jeho jsou růže, tu zajisté s aesthetickou zálibou se pozastavíme při obraze tak plastickém, tak poetickém.

„Pěkná tato jazyka slovanského doba zasluhuje, aby se jí básníci ujímali, nebo nejen že se v ruském (a polském) ano i v staročeském jazyku nalézá, ale i sama zvláštní výraz do sebe má a vší nucenosti prosta jest,“ praví náš jemnocitný pěvec Fr. L. Čelakovský (Nár. Pís. I. str. 230.). Jak veliká síla básnická v onom „zvláštním“ výraze leží, to pocítí zajisté každý, komu krásy poetické vůbec neznámy nejsou.

Znamenitou výrazností a konkretností vynikají také mnohé vazby našich pádů předložkových: Koně mu šly den ode dne do sebe (spravovaly se). Voli rostou do peněz, koně z peněz (t. j. vůl sílí a tuční, kůň hubení a pozbývá ceny.) Přišel do milosti (do lásky) u samého císaře (erwarb sich die Gunst), opak: vypadl z milosti, z lásky (verlor die Gunst.) Děti do rozumu dorůstají (gelangen zur Vernunft). Jelenka do panenských let dorůstala (wuchs zur Jungfrau heran). Trhejte rozmarýn za zelena, aby vám nevyrůst do semena (Suš 390, dass er nicht Samen ansetze.) Není mi do smíchu (ich bin nicht zum Lachen aufgelegt). Liborovi bylo více do pláče než do práce (B. Němcová. V. 119). Vzíti si koho do srdce (zamilovati si koho). Nesyta ptal se čerta, jak dlouho má ještě do sedmi let (byl u něho na sedm let najat. Nyní by leckdo napsal: Kolik mu ještě schází na sedm let). Obrátil ke mně srdce

(Suš. 688. = pojal ke mně lásku). „Nechoď mi na oči.“ Ten je mi od toj doby velky v očach (laš. = der ist mir zuwider). Poděsil se, div s nohou nespadl. S děvečky spadne krása (Suš. 627). Ta krasna chalupka mi nihdi něspadně z myšlenek (laš.). Všecko si zhodila z mysli (laš. Němec podobně: sich etwas aus dem Sinn schlagen). Co jsi, můj holečku, co jsi myslil, žes mě pro chudobu z lásky pustil (Erb. 174). Nemohu já tě, mé zlaté dítě, pustit z lásky (Erb. 289, ich kann nicht von dir lassen). Nebylo by divu, abych z rozumu nevyskočila. Div mne z rozumu nevyhnal. Ta moja kochanečka ze mne se směje (Suš. 339, hat mich zum besten.)

Dejme se do řeči s našimi venkovskými dědečky a babičkami, což jiného bychom očekávali, nežli že si nám trochu postěžují na tu svou „starobu chorobu“ a na ten nynější svět. „Já už roscu do krajička,“ stěžovala si slezská babička, „z vrchu mě větr zdmuchuje a ze spodu se schodzuju.“ „Jak sem začla byť tum svojum hospodyňum, to sem od zloděju neochladla,“ vykládala za řeči dále. Stařec, chtěje označiti svou sešlosť, přirovnával se ku starému stromu, pravě, že „už obrostá mechem.“

Požádal jsem starší ženy, jež slynula jako výborná zpěvačka, by mi zazpívala nějakou píseň. „Su spřekládaná huzlama, nezazpívám,“ vymlouvala se, t. j. „mnoho jsem se uzlů nanosila, mám od toho záduch.“

Vzpomíná-li náš venkovan, že leckdy za svého života zakusil velké bídy, řekne, že ho „ledakdy nouze tak připřela, až neměl, co by za nehet vlezlo,“ požaluje-li si, „odlehne mu od srdce.“

Kdo se s kým ustavičně vadí, ten „po něm s hubou jezdí, s hubou na něm visí, sedí,“ a kdo se jinému z řeči posmívá, ten to po něm „překusuje.“

„Ráčejí vodpustit, vzácnej pane, že jich ještě vobtěžuju. Když je člověk hloupej, zas sou jiní, jako světlo na svícně, aby druhejm po tmě svitili.“ Žena, která takto a podobně v podobenstvích mluvila, neposlouchávala nadarmo čtení evandělia.

Stěžuje-li si sklamaný český mladík: „Přeškoda mých mladých let, že jsem já si zkazil svět“ (Erb. 353), mluví zajisté názorněji a jasněji, nežli nyní my, kteříž „si kazíme vyhlídky“ (Aussichten).

Zajděme si na valašskou paseku, hospodář nebo hospodyně nás nejprv obeznámí s panující tam povětrností: „Kerý větr tu ide, každý sa tu staví,“ „loni zima nahledla ai do sklepů.“ Dostaví-li se konečně po dlouhém suchu toužebně očekávaná vláha a osení se opět rozzelená, pochvaluje si, „jak to všecko krásně hledí.“*) Ale proso prý nemá rádo, dyž „mu prší do ucha“, t. j. za list obklasný, když se vymetává. Nejjistější čáry, aby krávy dojily, jsou prý, spravovati se pravidlem: Dej krávě do škopka, ona ti dá do hrotka, neboť „dyž krávě nic nedám, kosti mi nebudú dojit.“

Pozapomínal-li náš venkovan něco, „povyskakovalo mu to z hlavy,“ vzpomněl-li si právě na něco, „blýsklo se mu to přes

*) Tak praví se též o něčem úhledném, že to „má pěkné okov.“

mysl,“ žádá-li na jiném, aby si na to na ono vzpomněl, řekne mu: „Pozdvihni mysel, kerak to bylo.“ Nemůže-li kdo s řečí ven, „nemože to vychmúlit“ (má řeči plnou hubu).

Všimněme si aspoň několika našich pořekadel, pokud se na př. vztahují k pospolitému hovoru, s jak plastickou obrazností potkáváme se v nich začasté: „Jestli jsem přesikl, uhrábněte,“ praví kdo se obává, že řekl více, než slušelo, nebo čtverák, který je si vědom, že něco přilhal. „Nesáhej do krámu, až vyložím,“ okřikuje druh druha, když mu do řeči skáče. Mluví-li kdo za přítomnosti nedospělých řeči neslušné, dotýká-li se v řeči něčeho stydkého, připomene se mu, že „nejsou všichni obuti.“ Kdo mluví nestydatě, „nevidí si do huby,“ „béře na jazyk, čeho stydno na lopatu vzíti.“ Aby se taková řeč přerušila, pobídne někdo: „Načněme z jiného soudku.“ Mudrlant „trousí rozumem,“ kdo přišeplává, „přisedl si jazyk.“

Donese-li nějaká úslužná tetička dívce, že na ní její „věrná kamarádka“ nějakou vadu vynalezla, odsekne uražená: „Dyť na ňu Pámbů všecku krásu nevyplácal.“

Že náš lid, žijící s přírodou ve styku tak srdečném, obrazy odtud vzatými nejen svou poesii, nýbrž i řeč pospolitou ozdoboval rozumí se samo sebou. Od ptactva na př. vzal obrazná úsloví: „Obírá se, peří se, je zazobaný,“ o člověku, který se „brchá, vetí, zmáhá“ nebo již značného majetku dobyl. Kdo postonává, je „nadrchaný“ jako nemocné ptáče.

Flašinetlář „vytáčá pěkné kúsky z kolovrátku.“

Konkretnosť a obraznosť řeči druhdy výborně se hodí prostonárodnímu vtipu a humoru, laškovné ironii a kousavé satiře. „Do čeho to Pán Bůh duši vstrčil!“ spráská náš satirik ruce nad člověkem, jemuž se říká „budiž k ničemu“ nebo „Božídárek.“ Člověk, který svou hlouposť zbytečně na odiv staví, charakterisován pořekadlem: „Moudrá hlava! Škoda, že ji jen dvě (a ne čtyři) nohy nosí.“ Kdo nemá všech doma, jest „pomíchanej na rozumě.“ Pořekadlem: „Ale, človíčku, snad se vám rozum čistí!“ neučiní se také nikomu přílišná poklona; jako víno, které se čistí, jest ještě kalné, tak i rozum se teprve čistící není ještě vyčištěn. Který člověk hloupne, „vyrůstá z rozumu.“ Kdo si víc než třeba přihnul „dal rozumu dobrou noc.“

O pořekadle: „Pyšní se, že má nový pytel na maso,“ t. nový oděv, dobře podotýká Čelakovský, že žádná satira nemohla by toho druhu pýchy hůře dotknouti, než toto prosté pořekadlo.“ Tolikéž vtipně poznamenána jest žebrácká pýcha pořekadlem: „To je pán, žebráci mu říkají bratře!“

Člověk, který si přeje, „není svému břichu očímem,“ a komu jde strava k duhu „na tom se ujímají dary Boží.“ Kdo malým dárkem, nepatrnou službičkou něčeho většího dosíci hledí, „rád by klobásou polt slanin shodil.“

„Nepáleným popelem někomu záda posypati“ znamená přetáhnouti jej pořádně rákoskou.

„Kdyby jeho řeč mostem byla, nechtěl bych po něm choditi,“ praví se o lháři, neb o tom, kdo snadno slibuje, ale nic nesplní.

Názorny a vtipny bývají také prostonárodní nadsázky čili hyperbole: Lže, až se mu od huby práší, až se stěny rozestupují. Jest jenom koží obepjatý (hubený).

A jaká nejen plastická obraznosť, nýbrž i jak hluboká mravní pravda obsažena v pořekadle: „Pod Boží zámek se dobývati,“ což znamená: krásti z úrody na poli. Člověk si nemůže své úrody na poli od zlodějů zamykati jak obilí na komoře; ale Bůh ji zamkl svým přikázáním: Nepokradeš! — a „cizí zboží strachem ohrazeno!“

Korporativně: Spolky se korporativně dostavily = sborem, hromadně.

Korpulentní = tělný, tělnatý.

Koupiti s gen. jmen látkových a hromadných: chleba, vína, piva, cukru, mouky, tabáku, papíru, plátna, jablek, ořechů, hřebíků atd. (neurčitá část celku děleného), s akk.: kabát, klobouk, knihu a p. (celek nedělený).

Kraj mívá druhdy platnosť předložky: Slovutný byl až kraj světa.

Kruh (něm. Kreis): Dostal se do našeho kruhu = mezi nás. Pobudu několik dní ve vašem kruhu = mezi vámi V učitelských kruzích = mezi učiteli. Vrátil se do kruhu rodinného = mezi své, ke své rodině.

Krýti se: Kdo zlé činí, ten se kryje světa.

Kuriosní návrh = podivný, neslýchaný, k víře nepodobný.

Kus: To je kus lenocha, kus daremného člověka (veliký lenoch).

Kvasiti jest činiti, aby něco kysalo. Špatně tedy se píše: Jsi z jiného těsta, kvasíš zvolna = kysneš. Arab se živí nekvašeným chlebem = nekysaným, přesným. — Za to lepší jest mor. kvašená okurka, kvašené zelí nežli č. kyselá okurka, kyselé zelí.

Kvíliti s gen.: Kasandra kvílí smrti všech svých.

K vůli ve spojení s neživotnými nahrazuje se lépe jinými vazbami: K vůli svému obchodu, vzdělání meškal v Praze; k vůli zábavě konal cesty = za svým obchodem, za příčinou svého vzdělání, pro zábavu. Otec jej často k vůli tomu káral = z toho, o to, pro to.

Lačněti a lačen s gen.: Chleba jsme lačněli. Blaženi, kteří lačnějí a žízní spravedlnosti. Nejsem lačen tvých peněz.

Lákati s gen.: Zlý duch láká křesťanských duší.

Lícný, syn. úhledný, pěkný.

Liefern, dosílati. Dosílá mi mouku z Pešti (laš.).

Luštiti úlohu, otázku = řešiti, rozřešiti.

Malheur = nehoda.

Malo- ve složeninách: malorolník, maloobchodník, malořemeslník, chybno: drobný rolník, obchodník.

Malý (op. veliký) — drobný (op. hrubý), tohoto se výhradně užívá o jménech látkových a hromadných: drobný písek, drobná sůl, drobné žito, drobné brambory, drobné peníze, drobné písmo, drobný tisk, drobné povídky, drobní ptáci, drobné ryby, drobné děti. Prodej na hrubo i na drobno (šp. ve velkém a malém. — „Malý oznamovatel" v novinách nazýval by se po česku lépe „Drobným oznamovatelem.

Man. Neurčitý podmět vyjadřuje se nejčastěji třetí osobou jedn. čísla: Po něm nepozná, že je sedlák. Tam dostane všecko (koupiti). Spíš ho uslyší než uvidí. Ani by neuvěřil, neřekl. Než pět napočítá a p. Mimo to máme také rozmanité jiné způsoby: Vypravují, že . . . (man erzählt). *Člověk* neví, z čeho stloustne. Nač *kdo* myslívá, o tom se mu snívá.

Maska: Unter der Maske des Wohlwollens = pod barvou dobrotivosti.

Mehlthau, paď, gen. padi.

Méně s gen. srovnávacím: Žádný méně koruny nedal.

Míchati se: Nemíchej se mi do řeči = nepleť se. Já se v soudy Boží nemíchám (triviální!) = nevkládám.

Míšená vejce (gerührte Eier!). Tak se nyní překládá naše stará vaječina, skvařenina.

Misanthrop = nelida.

Místo: Vezměte místo = sedněte si, posaďte se. Udělati komu místo = odsednouti, uhnouti. Dva lidé mají tam místa = směstnají se tam.

Míti ve smyslu abstraktního slovesa *býti* z řeči spisovné vymírá dočista: Nemá nám kdo večeře uvařiti. Neměl mi kdo žita dovésti. Ještě mi má kdo pomoci. Zarmoutit umí ledakdo, potěšil by mne, nemá kdo.

Nesprávně užívá se slovesa míti často ve smyslu něm. sollen: Ty máš býti naším králem = ty budeš. Máš míti, čeho si přeješ

= dostaneš, dostane se ti. Soběslav se ptal, co to má znamenat = co by to bylo. Nemá dělat hloupostí = ať nedělá. Má míti mnoho peněz = má prý, povídají, že má. — Nejistotu lze označiti slovci *asi, že:* Kdy se to asi stalo? Kdy že se to stalo? (šp. kdy se to mělo státi?) — Toho člověka měl bych znáti = ten člověk jest mi povědom, zdá se mi býti povědomým.

Množné číslo sesilovací (pluralis intensivus): Mřel hlady. Schla strachy. Popukala bych se smíchy. Nemohl smrady obstáti.

Množství = die Menge: Dvě dívky shořely u oken před očima množství = lidu. Veliké množství vojska = veliká síla vojska. Množství hub a p. = mnoho hub. Sešli se ve velkém množství = hojným počtem.

Moci bývá zbytečno tam, kde stačí indikativ prostého slovesa, jmenovitě ve větách záporných: Já vám nemohu říci = já vám nepovím (nevím). Milý brachu, já tady neporadím. Nemohl pochopiti = nepochopoval. Toho kamení ani za týden neodnosíme. — Mohlo býti šest hodin = *asi.* Lidé mohou volati, křičeti, kamením házeti, levhart si jich nevšimne = lidé ať by si volali, křičeli, kamením házeli. Myslivec může volati, hvízdati, nic naplat = myslivec si volej, hvízdej.

Modliti se pojí se ve starší řeči s dativem bez předložky *k:* Bohu živému, nebe i země pánu, budeme se modliti.

Modus: Jest otázka, dovede-li potřebě té vyhověti modus, který si zvolilo nakladatelstvo = způsob.

Mříti: Sám druhdy hlad mra jiným jísti dával (vedle: hladem, hlady).

Museti: Musím se přiznati = přiznávám se, nezapírám. Ještě musím připomenouti = ještě připomínám. Nemusejí-li se z dětí takových státi přátelé = nestanou-li se. Nemusíš si mysliti, že o tě stojím = nemysli si. Popis musí býti věrný, t. j. musí všecky znaky předmětu uváděti = budiž, uváděj. Musíš věděti = věz. Hospodáři noci nastavovati musili = nastavovali. Div si nohy neuběhám a ještě musím býti rád, dá-li mi kdo krejcar almužny = a ještě abych byl rád. Všichni musejí jednou umříti = všechněm jest umříti. Musí se oznámiti = třeba, dlužno, sluší se oznámiti. Takovým vyučováním mysl mládeže musila matena býti = nemohla než matena býti. = Musil pozorovati = nemohl nepozorovati. Ráno nalezeno v sadě mnoho stromů vyvrácených; musila zuřiti v noci bouře = to jistě zuřila. Přítel tvůj musí nebyti bohat = není *asi.* Z toho souditi lze, v jaké lásce musí u něho býti = asi jest. Toť musíte čarovati = toť leda čarujete. Leda bych se zbláznil, abych mu za to dal tolik peněz (něm. da müsste ich ein Narr sein).

Mysliti může se někdy nahrazovati určitějšími slovesy: Hleděl

jsem, že to N. N., poslouchal jsem, že to slavík (když se kdo mýlí pohledem, sluchem).

Na předpona: Co tu nastojíme? Co tu nasedíme, načekáme? Co se mu naprotivíme. Ještě jsem se málo ve světě nabyl. Už se nabylo zima. Mně se to nabylo divné. (Nyní za tyto výrazné a stručné vazby slyšíme leda germanismy: Co nám přijde z toho sedění, čekání a p.).

Slovesa složená s předponou **na** pojí se s genitivem, označuje-li se genitivem celek způsobený po částech: Napadlo sněhu. Do sklepa nateklo vody. Na větvích nadělalo sobě hnízd ptactvo. Dobrého semene nasil na poli svém. Navijme si věnců. Kázal nám otec a máti zelené trávy nažati. Nasila jsem majoránky. Nazval si hostí. Nabývám nové síly. Voda solná chuti nabyla. — Tak mluví se *jediné správně:* Nakopati hlíny, navoziti štěrku, nabrati peněz atd. *Akkusativ* vedle genitivu vyskytuje se *toliko* při slovese *naložiti* s tímto rozdílem: „Naložil na vůz seno" (všecko, co tam bylo, nebo které odvésti měl) — „naložil na vůz sena" (jakoukoliv neurčitou část z nějaké zásoby). Při jiných slovesech bývá jen tehdy akkusativ, když určitý celek označený ukazovací náměstkou o sobě se vytýká: Tu vodu jsem já navozil. Kdo ten štěrk navozil?

Nejnovější český jazyk obecný i spisovný vzdává se těchto jakož i jiných slovanských vazeb genitivných na dobro, spůsobuje se čím dále více k němčině: Do zahrady jsme nasázeli brambory = bramborů. Dívka nasázela si do zahrady květiny = květin. Kupec nashromáždil veliké statky = velikých statkův atd.

Nabízeti: Nabízel mi ke koupi dům = prodával mi dům.

Nadceňovati své síly a p., überschätzen, l. přeceňovati.

Naháněti někomu (strachu), syn. dohřívati, dopékati. Nahání, nabíhá, napéká mu.

Nahý — holý (synom.). *Nahý* původem i významem rovná se něm. nackt, *holý* něm. kahl.

Kdežto však Němec prvého slova za druhé užívá, náš jazyk až do nejnovější doby oběma slovům svého původního významu ponechával. Náš lid adj. nahý užívá jenom o neoděném, nepokrytém *lidském těle celém*, a i tu oštídá se ho, říkaje raději: Byl jak ho Panbůh stvořil; nebo přidává, jako vůbec o věcech nepěkných, „odpusťte": Byl jsem, odpusťte, nahý. *O jednotlivých údech* lidského těla nepokrytých říká se vždy *holý:* holý krk, byl obut na holou nohu (bez onuce), vyšel na pole s holou hlavou. Podobně každý jiný povrch nepokrytý jest *holý:* holá skála, holé pole, holá ptáčata atd. — Obrazně říká se ve starší řeči spisovné toliko *nahý meč*, lid i tu říká *holý.* V novější řeči spisovné nahota nesmírně se rozmohla. Máme nyní: nahé skály, nahou stěnu a p. V překladě „Vikaře Vak." čteme: „Neměl jsem o syna starosti, propouštěje ho *naha*

na dějiště světa.“ Nemyslíme, že byl táta tak ukrutný, aby tu syna svého do košile svlekl, domníváme se naopak, že překladatel nic jiného říci nechtěl, než co by náš lid vyjádřil slovy: propouštěje ho do světa s holýma rukama.

Nahlížeti správno jest toliko ve smyslu původním = nahlédati: Pes nahlížel do kuchyně. Ve smyslu přeneseném jest pouhým překladem něm. einsehen, za kterýž užívati jest sloves: porozuměti, pochopiti, uznati: Jest ještě něco horšího než dopustiti se chyby, totiž spáchanou chybu *nahlížeti* (= uznávati) a přece při ní setrvati. — Taktéž chybno jest podstatné *náhled* (Ansicht) m. rozum, smysl, mínění, zdání, uznání, na př.: Píši vám svůj rozum, však proto lepšímu rozumu místo dávám. Člověk své hlavy a svých rozumů. Bludné rozumy o víře šíří. Podle mého smyslu. Smysl svůj proměnil. Na svém mínění státi. Mějte uznání!

Nalézati se: Na věži nalézají se zvony. V kostele nalézá se oltář. Vlk nalézá se na severu. Za domem nalézá se zahrada. Na sever od města nalézá se vysoká hora, na ní nalézá se hrad. Ve všech těchto a podobných větách vol sloveso podmětu příslušné: Na věži *visí* zvony. V kostele *stojí* oltář. Vlk *žije* na severu. Za domem *prostírá se* zahrada. Na sever od města *ční* vysoká hora, na ní *strmí* hrad. — Nalézám rozkoš, radosť na něčem = těším, raduji se z něčeho, něčemu, zalíbil jsem si v něčem, jest mi něco rozkoší, radostí, mou zálibou. Nalézá se v bídě = jest v bídě postaven. Když oko otevřeno a v klidu se nachází = klidno jest.

Nakázati dle něm. anbefehlen za obecné přikázati. Srovn. *při*kázání nikoliv *na*kázání!

Naložen (aufgelegt): *dobře* = jsem dobré, veselé mysli, mám dobrou chvíli, hodinu, jsem v dobré míře, mám zlou chvíli, zlou hodinu, zlý den. Dnes není svůj (mor.). Nebyl do práce naložen = neměl se do práce. Nejsem naložen k smíchu = není mi do smíchu.

Náměstky osobní 1. Mnozí spisovatelé, a to i lepší, zaměňují chybně pády osobních náměstek mezi sebou. Tu zvláště pamatovati jest:

a) Gen. náměstky já jest *mne*, tedy: bojí se mne (šp. mně n. mě!), odstoupil ode mne, stojí vedle mne, udeřil do mne, šel beze mne (t. j. po předložkách bez, do, od, u, z, vedle, kteréž se pojí s gen. vždy jen mne, nikdy mně n. mě!).

b) Dativ náměstky já jest *mně* a *mi*. Širšího tvaru (mně) užívá se: α) na počátku věty: mně to není známo, β) po předložkách (k a proti): ke mně, proti mně (šp. mě!), γ) je-li na náměstce důraz, obzvláště v protivách: to dal mně, ne tobě, δ) je-li náměstka spojena přívlastkem: běda mně ubohému. Mimo tyto případy užívati jest kratšího tvaru mi: pověz mi, dej mi.

c) Akk. náměstky já jest *mě* a *mne*. Obou tvarův užívá se s týmž rozdílem, jako tvarů dativních, jenom že tvar mne nyní

vrchu nabývá. Špatně se mluví dle něm.: mě (mne) těší, m.: těší mě (mne).

d) Lokal náměstky já jest *mně*, tedy: o mně, ve mně, při mně po mně (šp. mě n. mne!).

e) Náměstka on má v gen. jeho, ho, v dat. jemu, mu, v akk. jej, jeho, ho. Širších tvarův užívá se s týmž rozdílem, jako náměstky já: jeho se to týče, ne mne; jdi od něho, neboj se ho (šp. jej!), od něho, do něho, bez něho, z něho, vedle něho (šp. něj!), jemu je to dobře známo — dej mu pokoj. — Viděl jsem jej n. ho.

Po předložkách, jež se pojí s akk., užiti lze trojího tvaru bez rozdílu: pro něj — pro něho — proň, za něj — za něho — zaň, o něj — od něho — oň (ale šp. doň!, neboť předložka do pojí se s gen.!).

2. Nominativ náměstek osobních při slovese nevyjadřujeme, leč je-li na něm důraz. Špatně tedy mluvíme dle něm.: já se poroučím, já děkuji (m. poroučím se, děkuji). Špatny jsou též vazby češtiny obecné a básnické(!): já věděl, já o tom slyšela, my tam také byli (m. věděl jsem, slyšela jsem o tom, také jsme tam byli). — V leckterých cvičeních slohových(!) navádějí se žáci k takovým popisům: Pes je krotké domácí zvíře. On střeží dům, on tahá vozy. (= Pes je krotké domácí zvíře, které střeže domu a tahá vozy).

3. Ke slovesům bezpodmětným (neosobním) tře se nyní napořád něm. *es* (to): Najednou *to* zašumělo listím. Pomalu se *to* v zámku tišilo. Trvalo *to* pět let než se vrátil. (Všecko takové *to* jest nečeské a zbytečno!)

4. Naskytá-li se zvratná náměstka *se* dvakráte ve větě, při slovese řídicím i při infinitivě, jednou se vynechává *z pravidla:* Styděl se (bál se) přiznati. Snažil se vyprostiti z osidel nepřátelských.

5. *Sebou* n. *s sebou* vtírá se nám do řeči za něm. *mit:* Pojď sebou (= se mnou, s námi). Jdi s sebou (= s ním, s nimi). Já zkoumaje důvody jejich a badaje s sebou, nabyl jsem úplné jistoty (= něm. mitforschend, česky: badaje s nimi, též). Když se všichni smáli, smál se s sebou (= lachte er mit; č.: smál se také). Všecky plesy dělala sebou (!) (= sie hat alle Bälle mitgemacht), č. = účastnila se všech plesů, byla na všech plesích; s příhanou: zrejdila, vymetla kde který ples. Poutníkům dáme sebou list = po poutnících pošleme list.

Namítati se: Pochybnosti se nám namítají.

Nápad: Chytil se muoj milý rozumu chytrého (hatte einen klugen Einfall).

Napadnouti jest něm. sloveso úslovné, jímž zcela zbytečně mnoho jiných sloves z řeči vytiskujeme. Správnější jest složenina připadnouti, ale lid ani té nezná, užívaje v každém případě slovesa přiměřeného: „Co se směješ?“ „Ale nic, jen mi tak něco napadlo = jen jsem si tak na něco vzpomněl. Napadlo mu jíti do světa = umínil si. Co

ti napadá? = co se ti nezdá? Co mu to napadlo? = co si to smyslil? Jak mu něco napadne, hned to musí míti = jak si něco umíní, jak se mu něčeho zachce, zabaží, zbáhne. Ani mi nenapadlo = ani mi na mysl nevstoupilo. Tu mi mimoděk napadlo = tu jsem si mimoděk pomyslil. Dělá, co mu napadne = co si umíní, co si smyslí. Nenapadlo jim hned, co by to bylo = neuhodli.

Napomenouti s gen.: Napomenul jsem stavu panského.

Napřed: Hodiny jdou napřed = pospíchají, předbíhají.

Naříkati: Naříkali ho zlodějem (z krádeže.)

Naroditi se: Kdo se narodil vlkem, tomu liškou nebyti. Narodil se boháčem, umřel žebrákem (šp. co vlk, co boháč).

Naskočiti: Ženám naskakovala husí kůže. Boule mu na krku naskočila.

Následek: Dopustil se zločinu následkem nouze = z nouze. To nemělo proň dobrých následků = to mu na dobré nevyšlo.

Následovati s gen.: Břetislav následoval svého otce skutkův.

Natahovati (aufziehen) = nabírati někoho, dobírati si někoho, podebírati, škádliti, špičkovati, podávati si někoho.

Naučiti se znáti (kennen lernen): Naučil jsem se ho znáti v Praze = poznal jsem ho, seznámil jsem se s ním v Praze.

Navštěvovati. My navštěvujeme toliko nemocné a známé; sice za něm. úslovné „besuchen" užíváme jiných sloves: Navštěvoval školu v N. = chodil do školy. R. 1860 navštívil Prahu = zavítal do Prahy. Byl jsem v kapucinském klášteře a navštívil mši = byl jsem na mši. *Návštěva školy* = docházka do školy.

Naznati (dle něm. *an*erkennen): Naznal svou chybu = uznal.

Nazpátek, nazpět: Vzal mi knihu a posud mi ji nedal nazpátek = nevrátil. Nedal mi na pětku nazpátek = nedodal mi na pětku. Přišel nazpátek = vrátil se.

Nechati s gen.: Nechejme všech nových nálezův.

Nechati s infinitivem znamená nepřekážeti, *dáti* způsobiti, aby se něco stalo, *nedati* překážeti, odpor činiti. Špatny jsou tedy vazby: Nechal si ušiti boty = dal. Nenechal ho k sobě přistoupiti = nedal mu. Veliký strom nenechá se ohnouti = nedá se ohnouti.

Na něho já nic nenechám přijíti (über ihn lasse ich nichts kommen) = na něho já nic nedopustím. Nechte mne jíti do světa = pusťte. Nech ho běžet = pusť ho. Nechám ptáčka uletět = pustím. Nechal džbánek padnout = upustil. Slečna nechala si vlasy na ramena splývati = spustila si vlasy na ramena. Nechal syna navště-

vovati akademii = posílal do akademie. Nechal mu věděti = vzkázal mu. Necháme vám věděti, jak bude = vzkážeme vám. N. N. vás nechá pozdravovat = pozdravuje vás. Nech (dej, vzkaž) ho ode mne pozdravit = pozdravuj ho ode mne. Řekneš mu, že se nechám pěkně poroučet = že se pěkně poroučím. Vyřiď milostpaní, že jí nechám ruku líbat = že jí ruku líbám. Nech ho vstoupiti = ať vstoupí. Nech (dej) si říci = poslechni. „Nechal jsem si říci, že . . .“ (ich habe mir sagen lassen) = slyšel jsem, že . . . Nechte mne domluviti = dovolte, ať dopovím. Nechte mne u sebe na noc = přenocujte mne (srovn. Nemohu, matičko, vás tu nocovati, Suš. 31.). Necháme obšírněji rozepisovati se o nevhodném úvodu = wir unterlassen es! (Ruch 1888 str. 64) = Nebudeme, nehodláme se rozepisovati. — Když nechceš, nech tak, něm. lass bleiben.

Nenáviděti s gen.: Podnes pes nenávidí kočky. Priamus pochlebníků nenáviděl.

Nepředložený člověk (unüberlegt) = nerozvážlivý, nepovážlivý, náhlý. Jednal nepředloženě = nerozvážně, ukvapeně.

Nésti se: Postavou se nese na otce, ale tváří na matku (jest podoben.

Neštovice se vyrazily, vysypaly, neštovice mi se na tváři vyhodila.

Ne tak, ne to mor. syn. neřku: Ten jiným chlapům poradí (jiné zmůže), ne tak tobě.

Niveau = úroveň.

Níže mívá platnosť předložky s gen.: Už je žito zralé níže Bělehradu.

Nominativ výrokového doplňku adjektivního při slovesech *činiti se, viděti se, ukázati se* jest pravidlem, nikoliv akkusativ: Chtěl se jim mil učiniti. Činil se něm. Svat se činí. Zvěř pitoma se učinila. Vida se tak oblouzen, velmi se zarmoutil. Ďábel se viděl přemožen. Ukázal se křiv.

Notný (triviální!) = hodný, pořádný, náležitý a p.

Nouzi klepati.

Nutný jest nový, chybný tvar (stč. nuzný). Přes to však uznati jest, že bez podstatného *nutnosť* nesnadno se obcházeti. Za „nutná potřeba, věc“ máme dobrá, stará synonyma: pilná, neodkladná, nezbytná, náhlá. Nutná oprava = potřebná. — Nutno mi to učiniti = jest mi to učiniti, třeba mi to učiniti. Nutno mi odejíti = musím, nezbývá mi než odejíti.

Nyní nemá se užívati o minulosti, nýbrž příslovce *tu, pak, po-*

tom: Oba hafani dali se nyní (l. tu) na útěk. Jak se nyní ukázalo, l. pak, potom. Vlčice nalezši svůj brloh prázden, dorážela nyní na lovce, l. tu vlčice nalezši . . . dorážela.

Obdržeti, syn. dostati, nabyti, bráti. *Nabýváme* něčeho svým přičiněním, svou odvahou: dobrého vysvědčení, majetku, zmužilosti. *Dostáváme,* co se nám dává, poskytuje i mimo naše přičinění: list, službu, plat. Dítě dostává zoubky. Pták dostává pérka. Dostává se nám návodu. Nedostává se nám peněz. *Obdržujeme* něco, oč stojíme se zvláštním úsilím: vrch, pole, vítězství, slávu. *Béřeme* odplatu, odměnu, mzdu.

Obejíti se bez něčeho, syn. minouti se bez něčeho.

Obezřetný, obezřetnosť = obezřelý, obezřelosť.

Obcházeti: Mráz je obchodil. Slabota jej obchodila. Obchází mě dřímota (též: berou mě dřímoty). Obchází mě hrůza (též: hrůza mne pojímá, po mně jde).

Obmezovati se (sich beschränken): Obmezujeme se na tuto poznámku = přestáváme na této poznámce. Při nynější drahotě musí se člověk obmezovati = uskrovňovati. — Všelijak se obchodíme, vetíme (mor.).

Obnos (Betrag): Dostal náhradu v obnosu dvou set zl. = dostal dvě stě zl. náhrady.

Obojovati koho (mor.) syn. zvítěziti nad kým.

Obvod (Umkreis): Král měšťanům dovolil, aby *v obvodu jedné* míle hospody nebylo (napsal by nynější Čech), staří mluvili a psali: Král měšťanům dopustil, aby *o míli* hospody nebylo.

Oči: Náš lid říká někomu něco *do očí.* Vzdělanci, nerozlišujíce dvojího významu, jejž má něm. „Gesicht" (obličej a oči = zrak) říkají někomu něco *do obličeje,* smějí se *do obličeje!* — Nechoď mi na oči (šp. před tvář, obličej), jdi mi s očí. — Tváře mu hořely hněvem, že ho *té panně* tak zlehčuje (Bož. Něm. V. 219), něm. dass er ihn *in den Augen* der Jungfrau so herabsetze.

Očividně. Složeninu tuto zná sice i ruština, přes to však přece zdá se býti germanismem (augenscheinlich); lid jí nezná, jemu stačí *patrně,* jindy *vůčihledě.*

Od předpona: Odžínají nás. Jak odpoklízel koně, šel na pole. Stařenka nám všecky děti odpěstovala. Odjedl, odpil, odmlátil, odšil u něho celý dluh. Vdávat se je vdávat, ale odvydávat (die Heirath rückgängig machen).

Odběhnout s gen.: Musil jsem pluhu na poli odběhnout.

Odbyt: Zboží mělo dobrý odbyt, syn. bylo na dračku, na uchýtku, na lapačku (mor.).

Odbývati, odbyti znamená někoho od sebe vzdalovati; odbýváme člověka nemilého, dotěrného. Kupec, má-li mnoho kupujících v krámě, hledí je *odbaviti, odpraviti,* by jim nebylo dlouho čekati. Práci nemilou odbýváme leda bylo, sice práci *konáme.* Lidé povinnosti své, tresty a p. *výbývají* (ne „odbývají"). Žák školu vychodil, zkoušku vybyl (ne „odbyl"). Sjezd byl v Praze. Zkouška byla, konala se. Svatba se slavila. Služby Boží se konaly, sloužily, slavily. Bez babičky neobchodila se žádná svatba (ne „neodbývala se").

Odepříti s gen.: Odepřel nám své pomoci.

Odmrštiti žadatele, jest trochu „rázné," stačí: odkázati, odbyti.

Odpadnouti (entfallen): Za nepříznivého počasí odpadá zahradní zábava = nebude zahradní zábavy. Slavnosť odpadla = se slavnosti sešlo. To číslo programu odpadne = vynechá se. Důvod odpadává = nemá místa, přestává. Časopisu odpadlo 200 odběratelů = ubylo. Odpadla mi chuť = přešla mne chuť. To zvíře má šest stop, z nichž na ohon odpadají tři stopy = připadají.

Odpověděti komu čeho: Slepým žádný Turek almužny neodpoví.

Odříkati se s gen. Kdo se zlého odříká, ničeho se neleká.

Odrostlý: Děti škole n. ze školy odrostlé, zbytečná novota. Lid říká prostě „děti ze školy vyšlé."

Odsaditi koho od lásky.

Odsloužiti se komu čeho čím: Já se tobě vším dobrým toho odsloužím.

Odsouditi koho čeho: Odsoudili jej cti, statku i hrdla.

Odstraniti (entfernen): žebř, židli a p. = odstaviti, inkoustovou skvrnu z prádla = vyprati, s nábytku = smýti, z papíru = vyškrabati; vodu s odvaru = slíti; prach ze šatů = vyklepati šaty z prachu, vyprášiti šaty. *Odstranil se* = odešel, poodstoupil (vůbec pokaždé sloveso přiměřené a určité).

Odtáhnouti si dluh (abziehen) = sraziti, odtrhnouti si dluh.

Odučiti koho čeho: Sv. Vojtěch chtěl lid pohanských obyčejův odučiti.

Odumříti s gen.: Rodiče mne odumřeli malého. Otcovské země odemři, ale neodcházej.

Odvyknouti čeho n. čemu.

Ohled vzíti nač = hleděti, prohlédati, zříti k čemu, nač; ohlé-

dati se na koho, šetřiti koho, zření, zřetel míti, obraceti ke komu, vzhlédati se komu. V tom ohledu = v té příčině, vzhledem k té věci (šp. *ohledně* té věci).

Ochoten s infinitivem: Byl ochoten všecko vynaložiti (šp. k vynaložení všeho).

Okamžitě: Kniha jest okamžitě (augenblicklich) rozebrána. „Kniha jest rozebrána" stačí. úplně, nebo se přidá „na ten čas."

Okusiti s gen.: Boháč vína okusil. Okus to víno, šp. toho vína.

Onen: Příjmy jednotlivých časopisův anglických jsou větší než *ony* (jene) některých knížectví = než příjmy některých knížectví n. než některých knížectví. Plat žurnalistů, aspoň *onen* (jener) vynikajících spolupracovníků, jest velký = aspoň vynikajících sp.

Opatrovati s gen.: Velbloudův a mezkův opatrovati musejí.

Oprávňovati k naději: Obilí bylo ukázalé (mor.).

Opustiti není u nás slovesem úslovným jako něm. verlassen, nýbrž znamená tolik jako lat. deserere: Opustil nás v nouzi. Sice mluvíme správně: Odešel, odebral se od nás, z města (ne „opustil město.") Loď vyplula z přístavu (šp. opustila přístav). Ptáci z našich krajin odletěli (šp. opustili naše krajiny). — Vrch byl tak příkrý, že jsme musili opustiti vůz = sestoupiti s vozu.

Ostrý — bystrý (synom). Bystrý zrak (pronikavý, živý), bystrý krok (hbitý, rychlý), bystrý rozum, vtip, soud, duch. Ostrý pohled (přísný), ostrý nůž, břitký meč (srovn. břitva).

Ostříhati s gen.: Ostříhati budu kroků tvých.

Ostýchati se s gen.: Dítě se má starších ostýchati.

Ošťádati se, oštídati se syn. uskromňovati se, skrbliti, ostýchati se. — *Ošťada,* uskromnění se (mor.)

Otlačiti si kolena klečením, sich die Knie wundknien = oklečeti si kolena.

Otevřený (offen) = vtipná hlava, upřímné srdce, zřejmá, patrná lež. — Mluviti otevřeně = bez obalu, bez ostychu.

Otvírati. Naši řečníci schůzi otvírají (öffnen) a pak vyzdvihují (aufheben), staří naši předkové po česku schůzi, sněm a p. *zahajovali* a pak *rozpouštěli.*

Pád (Fall): V pádu, že se bude stavěti železnice, zvelebí se naše krajina = bude-li se stavěti železnice. V pádu jeho onemocnění, budu ho zastupovati = onemocněl-li by. V pádu potřeby = bude-li toho potřeba. V pádu opačném budu se na vás hněvati = sice jinak.

Možným pádem přijde = možná, že přijde. Na každý pád (nebo hrozná nestvůra „každopádně“ !) = každým způsobem, na všechen způsob, buď jak buď. Na žádný pád (žádnopádně!) = nikterak, žádným způsobem, žádnou měrou, žádným činem.

Padati: Němcům vlasy padají (fallen aus), nám *lezou*. Všecky vlasy mu po nemoci slezly. Už má hlavu hodně oblezlou. — Ty šaty mu dobře padnou = jsou mu dobře, svědčí, sluší mu.

Padlý na hlavu = Nenie v týmě uražen (stč.), v hlavu obražen (mor.).

Páchnouti s instr.: Páchne tu sirou, šp. po síře.

Panika = poplach.

Panický strach = náramný, hrozný, děsný.

Panovati, často stačí prosté sloveso býti: V městě panují neštovice = jsou. Panuje tam veliká zima = jest, bývá.

Pant u dveří = točenice (mor.).

Patřiti (gehören): Komu patří ten chlapec, ten dům, ten nůž? = čí jest? Ta kniha patří mně = to jest moje kniha. Pomsta patří Hospodinu = jest Hospodinova. Ty peníze patří bratrovi = jsou bratrovy. Jen jednu komoru, ku které tento klíč patří, nesmíš otevříti = od které tento klíč jest.

Patřičný, novější a nepotřebný tvar za vůbec známé „náležitý“.

Perhoreskovati: Perhoreskujeme takový mír = neschvalujeme takového míru, zamítáme takový mír, nelíbí se nám. Jungmann neperhoreskoval tvarů starších = neštítil se.

Pěsť: Jednal, učinil to na vlastní pěsť (auf eigene Faust) = o své ujmě.

Pilen s gen.: Pravdomluvnosti pilen buď.

Plakati s gen.: Knížete Čecha všichni jako otce svého plakali. Neplačte, matičko, neplačte vy toho.

Pěstovati: Hněvkovský pěstoval pouze roli domácí = vzdělával.

Planina, pláň jest půda nevzdělávaná, vysočina; nelze tedy říci „na květnaté pláni“ = rovině, nivě, luhu.

Platiti (gelten): Můj přítel platí za bohatého. Toť hodný blázen, bohatý může za sebe platiti sám = pokládá se, jmín jest za bohatého. Návštěva má platí vám = týká se vás, náleží vám.

Plniti koláč (füllen) = nadívati: Koláč povidlím plněný = nadívaný.

Plno: Od té chvíle bylo Bohumila všude plno. — Dobrá náhrada za něm. „B. machte sich überall zu schaffen.“

Plnovous, chybná složenina — plný vous.

Plný: Život plný útrap = klopotný. Jest pln veselosti, smíchu, klevet — jest samá veselosť, samý smích, samé klevety. Zkřikl z plna hrdla — co měl hrdla.

Plochá dlaň psávají často naši spisovatelé, i sama B. Němcová. Naše *dlaň* sama o sobě znamená tolik co něm. flache Hand a nepotřebuje onoho něm. přívlastku.

Po předpona: Lépe jest pomlčeti než mnoho mluviti. Ani chvilky nepostojí. Vítr poutichl. Poblyskává se. Pobolívá mě hlava. Sníh poletuje. Vítr povívá. Popiskuje si.

Pocítiti s gen. Též toho neštěstí pocítil.

Počínati (anfangen). Počátek děje označují naše slovesa trvací a opětovací sama sebou; překládati tu něm. anfangen je zcela zbytečno a ovšem i chybno: „Opona počne padati“ bývá poznamenáno v divadelních kusech na konci jednání — opona padá. Sestra se počala bratra vyptávati na tisíceré věci = se vyptávala. Poustevník začal snášeti dobrou večeři — snášel. Již se počalo zmrákati = již se zmrákalo. Listí počíná žloutnouti — listí žloutne. Již se ledy začaly lámati, vody začalo přibývati = ledy se lámaly, vody přibývalo. Začíná pršeti = poprchává, pokrápí. Dítě se probudilo a počalo plakati = dalo se do pláče, zaplakalo, rozplakalo se. Zuby na okamžení odbolívají ale brzo rozbolívají (hören auf, fangen an weh zu thun). — Často přičiňuje se sloveso počínati, kde ani nejde o počátek děje, nýbrž o děj sám: Počal běhati po dvoře jako smyslů zbavený = běhal. Hospodský vytáhl křídu a počal čítati = počítal. Když přišli na Červenou Hůru, počne se ptát Baruška babičky = zeptá se. Začala se mu hlava točiti = zatočila se mu hlava.

Počítati nač (auf etwas rechnen): Můžeme na jeho podporu počítati = spoléhati, bezpečiti se na jeho podporu, nadíti se jeho podpory. Nepočítejte na něho = neskládejte se na něho.

Podbiti koho pod svou moc.

Podceňovati své síly a p. unterschätzen l. nedoceniti.

Podlamovati: Kolena se mu podlamovala (klesala).

Podnésti: Zezulka podnese jiného ptáka (mor.) — pěkná a stručná vazba.

Podezření: Babička měla v podezření kunu = hádala na kunu.

Podhotoviti se (sich unterfertigen): Co svědkové se podhotovili = za svědky se podepsali.

Podstatné jméno slovesné (substantivum verbale) v nynějším slohu působením němčiny příliš se rozmohlo na úkor ryzosti a leposti řeči české; správněji za ně užíváme

1. *infinitivu:* Delší setrvání při té věci bylo by na škodu = déle setrvati. Pozorování takové jest zajímavo = to pozorovati. Šíření osvěty jest úlohou každého vzdělance = šířiti osvětu. Záměr byl snadný k provedení = záměr bylo snadno provésti. Voják nikde k nalezení nebyl = vojáka nikde nalézti nebylo n. vojáka nikde nebylo. Přebývání v černém zámku zprotivilo se mu = přebývati. Upomínání dlužníka bylo by marno = upomínati. Slabý snáze jest k přemožení = slabého snáze přemoci. 10 zl. zaplaceno, pět ještě je k placení = platiti. Vyučovali čtení a psaní = učili čísti a psáti. Žákyně učí se kroužkování, šití na strojích, přistřihování prádla a kreslení střihů = kroužkovati, šíti na strojích, přistřihovati prádlo a kresliti střihy. Vůdce odhodlal se k přerušení bitvy = přerušiti bitvu. Nepřátelé chystali se k dobývání města = dobývati města. Někteří pokoušeli se o hašení = hasiti. Dychtili po pokoření svých nepřátel = pokořiti své nepřátely. Překáželi nám v provedení dobrého úmyslu = prováděti. Neustal v hledání = hledati. Mlíkařka přestala ve vrtění vařekou = vrtěti. K zastavení se byl přinucen = zastaviti se. Vilím měl na dveřích jen několik čárek k smazání = smazovati. Zápověď vyvážení obilí byla dlouho v platnosti = vyvážeti obilí. Předkové učinili v čas moru slib k nošení černých šatů = nositi černé šaty. Neměl práva k trestání = trestati. Slavnosť poskytla mu příležitosť k vystoupení = vystoupiti. Všecky pokusy k jich smíření byly marny = je smířiti. Horlivosť o zachování pořádku byla veliká = zachovati. Vzal na se péči o rozšiřování dobrých knih = rozšiřovati.

2. *přechodníku:* Při pěstování ducha křesťanského nemáme zapomínati na bystření a vzdělávání rozumu = pěstujíce ducha křesťanského nezapomínejme bystřiti a vzdělávati rozumu. Jako činívali Turci při dobývání křesťanských měst = dobývajíce. Vstoupili s pozdravením = pozdravujíce. V plném vědomí své převahy vedl si hrdě = jsa sobě vědom. Učinil tak bez vyjmutí kohokoliv = nevyjímaje nikoho. Bručel mezi oblékáním = oblékaje se. V pádu svém narazil na prkno = padaje. Ve své snaze prospěti jiným nešetřil sebe = snaže se prospěti. Při kopání základů dělníci našli staré peníze = kopajíce základy. Trnuli strachem v očekávání těch věcí, které přijíti měly = očekávajíce. Psi při žrání pohlcují kosti = žerouce. Dobytek šel se smutným bučením za pastýřem = smutně buče. Babička pravila s přívětivým usmíváním = přívětivě se usmívajíc. S takovým vzdycháním a naříkáním odcházelo ubohé děvče = tak vzdychajíc a naříkajíc. S ustavičným breptáním čarodějnice házela do ohně všelijaké věci = ustavičně cosi mumlajíc. Sedlák se knížeti poklonil a beze všeho ostýchání poselství vyřídil = a nic se neostýchaje. Bez dalšího odkládání dal se do práce = neodkládaje déle. V dobrém vědomí, že . . . ., v domnění, že . . . ., v uvážení, že . . . . = dobře věda (vědouc, vědouce), domnívajíce se, uvažujíce,

že .... Sbory postavily se po spojení na pravém břehu = spojivše se. Po dobytí několika hradeb nepřítel prodral se na náměstí = dobyv. Po vyřízení svých věcí náš pán do Budína jel = vyřídiv své věci. Po uvážení těch okolností usnesli jsme se = uváživše ty okolnosti. Po dlouhém hledání a bloudění dostal se na pravou cestu = nahledav a nabloudiv se. Po dlouhém kopání = nakopavše se a p.

3. *příčestí činného a trpného:* Po uplynutí příměří boj se počal znovu = po uplynulém příměří. Po ukončení zkoušek žáci dostanou vysvědčení = po ukončených zkouškách, nebo ještě stručněji a lépe: po zkouškách. Stála v zamyšlení = zamyšlena.

4. *supina* při slovesech pohybu: Kníže poslal značné vojsko k upokojení krajiny = upokojit krajinu. Odešli za příčinou vyměření místa = vyměřit místo.

5. *vět:* Zabránil zničení starožitné památky = aby, že zničena nebyla. Vypravoval o šíření se vzdělanosti = jak se šíří. Povaha muže závisí na vychování dítěte = na tom, jak dítě vychováno bude. Nemusil se obávati vydání počtu z peněz = že mu bude vydati počet. Smlouvou dosaženo dorozumění bez otázání se ostatních spojenců = aniž tázáno. Zacházení s vínem vyučuje právě vyšlá kniha = jak zacházeti. Cestovatel vypravoval jeden případ vyskytnutí se takových lidí = vypravoval, že se jednou vyskytli. Pacholek sledoval počínání hospodářovo = hleděl, díval se, co hospodář dělá.

6. *jiných obratův:* Pokračoval ve vyptávání se dále = vyptával se dále, neustával se vyptávati. Dával přednosť vyčkání = volil raději vyčkati. Rakušané mohli předejíti Prusy v obsazení Drážďan = mohli dříve Prusův Drážďany obsaditi. Uskutečněno bylo založení spolku = spolek byl založen. „Proč se ti tu nelíbí?“ Tázala se kněžna s podivením = divila se kněžna. Nebylo by s ním k obstání = neobstál by s ním. Ten kuželek byl k dělání = bylo snadno (lze) shoditi. Je pán k mluvení? = možno (lze) s pánem mluviti? K mluvení od 2—5 hodin = úřaduje, jest doma, je k službám, přijímá návštěvy, uděluje radu a pod.

Rozumí se samo sebou, že vytýkajíce *přílišné* a *německé* užívání substativ slovesných za chybno, nezavrhujeme jich vůbec: U mladého pýření dobré znamení. Bůh ti dej dlouhého panování. Rozum se cvičením brousí. Mlčením člověk mnoho řeči odbude. Nenasytí se oči viděním, uši slyšením, srdce žádáním. Tyto a podobné vazby jsou ovšem zcela správny.

Podvojnosť slov souznačných: Aby jeden a týž pojem náležitě ozřejměl a důrazněji se vytknul, užívá se na označenou jeho dvou slov souznačných, což nazýváme *podvojností slov souznačných.*

1. Příklady podvojnosti slov souznačných bez alliterace neb assonance:

a) podstatných: Slíbil jim svou víru i česť. — Láska a přízeň. — Bolesť a strázeň. — Péče a starosť. — Vnímavosť a chápavosť. — Čirosť a pouhosť mravů. — Veškerým důrazem a dovahem. — Útočiště a útulek. — Snaha a píle. — Spory a potýkavosti

ukliditi hledíme. — Za úkol a úlohu životní sobě položili. — Povstaly bouře a kramoly. — Podnět a podpal. — Práci a náklad jest vedl. — Proti pořádku a obyčeji. — Podklona a podpora. — S hanbou a posměchem. — Města pražská měla hořkosť a kyselosť mezi sebou. — Zálohy a úklady. — Čas a chvíli ustanovili. — Sbírky a snůšky. — Koukol a plevel. — Po právu a spravedlnosti. — Ctí a darem dostati něco.

b) sloves: Rozmnožiti a rozhojniti. — Schváliti a potvrditi. — Nutiti a ponoukati. — Ten artikul v sobě obsahuje a zavírá. — Mohl se z toho vyvésti a očistiti. — Úpěli a naříkali. — Toho sv. Augustin dovodí a doličuje.

c) přídavných: Byl mu raden a pomocen. — Pilné a důležité potřoby. — Dobrá a svobodná vůle. — Těžké a bídné časy. — Náhlá a nenadálá potřeba. — Byl tím všecek proniklý a prosáklý. — Není to ani slané ani mastné (= nijaké).

d) příslovcí: Ostře a tuze přikázati. — Pilně a snažně hledati. — Snažně a velice prositi.

2. Příklady podvojnosti slov souznačných s alliterací neb assonancí:

a) podstatných: Nebylo vyslechnutí, spíše rvanice a pranice. — Toť rvačky a pračky, šrůtky a půtky. — Znám jeho rejdy a šmejdy. — Ulice plna byla dolů a výmolů. — Spatřil jsem také k novinám a proměnám velikou při nich chuť. — Veškerými silami a žilami se namáhali. — Překlad podobejž se celým ladem a skladem dílu původnímu. — Je to bez ladu a skladu. — Není o něm ani slechu ani dechu, ani vidu ani zniku. — Vše se mělo upraviti podle jeho vkusu a brusu. — Takový byl jeho kroj a stroj. — Odložili důtky a půtky své. — Tyto vady a poklesky jsou kalem a kazem. — U Rudína bylo mnohem více lesku a třesku. — Jizba plna byla rmutu a puchu. — Nemá cudu ani studu. — Ani bydla ani židla nemá. — Tu nikde ani ptáčka ani máčka.

b) sloves: Kdo trefen byl, křičel a řičel. — Smrť házela a kácela napořád všecky. — Lstí a mocí druhým berou a derou. — Z nás žije a tyje. — Člověk se vším tím, co v dílně jeho duševní se kuje a snuje. — Vše mne tu nudí a trudí.

c) přídavných: Byli jako mouřenínové očadlí a osmahlí. Tlampali beze studu o věcech slzkých a plzkých.

Aby jeden a týž pojem *všeobecný* náležitě ozřejměl a důrazně se vytknul, užívá se

1. podvojnosti výrazův opačných (protiv) a to:

a) protiv významu: Vzúpěli, až se hory doly (= všechna krajina vůkol) rozléhaly. — Sliboval mi hory doly (veliké věci). — Běžel horem pádem. — Kdybych já byl malým ptákem, létával bych polem lesem. — To dnem nocí (= neustále) trvalo. — Polní kvítí ve dne v noci svítí (= vždy). — Hospodyň nás nebožátka hladem sňadem (žízní) moří. — Vstávaje léhaje na to myslím (= neustále).

Pozn. Jak z příkladů vytčených viděti, užívá se protiv významových vesměs asyndeticky (beze spojky), obyčejně ve spojení s alliterací neb assonancí. Nejde-li o to, by se dvěma takovými protivami třetí pojem všeobecný označil, nýbrž má-li každý z obou výrazů svou obyčejnou platnosť, pak se pojí spojkou *a* neb *i*: Chasa po těch provazích vzhůru a dolů jako veveřice sebou házejí. Byl jsem tam ve dne i v noci.

b) kladu a záporu: Šel jsem lesem i nelesem, šel jsem cestou i necestou. — Oj koni můj, koni smutný neveselý. — Suchý dube, suchý dube, suchý nezelený. — Všem přítomným i nepřítomným poroučel. — Bláto nebláto, já přece půjdu. — Rád nerad přisvědčí. — Volky nevolky poslechnouti musil.

2. *podvojnosti výrazů souvztažných* (korrelativných), jmenovitě náměstek a příslovcí: Pomůže nám kdo ten (= přece se někdo najde). — Jaký taký výdělek přece máme (= třeba ne veliký). — Jednej tak neb onak (= jak chceš). — Loď se viklala sem tam (t. j. na obě, na všechny strany). — Běhá sudy i onudy. — Vyhojil se jak tak (= nehrubě). — Dokud dotud žertovati bude (= však přestane se svou škodou). — Přijde kdy tedy (= přece kdysi). — Rozběhli se kde kady (= na vše strany).

Pohřížen v myšlénky, syn. zabrán v myšlénky, zamyšlen.

Pojísti 1. s gen.: Odpočívali jsme a pojedli chleba (něco, trochu), 2. s ak. Již jsme pojedli koláče (všecky).

Pokračovati (fortfahren): Pokračoval ve čtení = četl dále. Pokračoval ve vyptávání se = vyptával se dále, neustával se vyptávati. My pokračovali dále v cestě své = šli jsme dále, brali jsme se dále svou cestou.

Pokuta — trest (synom.). Platí se 2 zl. pokuty (šp. trestu). Mýto objížděti, po mostě rychle jeti zapovídá se pod pokutou (šp. pod trestem).

Polotma (Halbdunkel) = šero.

Poměr (Verhältnis) má své místo v názvosloví vědeckém, sice nemělo by se slova toho tak zhusta užívati, jak se děje nyní na úkor stručnosti a jasnosti: Žije s ním v důvěrném poměru = důvěrně s ním obcuje. Počet škol není v žádném poměru k počtu obyvatelstva = nesrovnává se s počtem obyvatelstva, nevyhovuje, nestačí obyvatelstvu. Nynější poměry toho vyžadují = nynější čas, doba. Nyní jsou zlé poměry = časy. Jak by se v takových poměrech chovati měli = v takových okolnostech. Hostýn v poměru ke Krivani jest hora nepatrná = proti Krivani.

Pomněti 1. s gen.: Pomněte všichni slova mého 2. na mé slovo.

Pomoc. Když se nevracel, šli ho pomocí lucerny hledat = s lucernou. Kolo se otáčí pomocí vody = vodou. Čte francouzsky pomocí slovníka = se slovníkem.

Ponořen (versunken, vertieft): Byl ponořen v dívání, v myšlenkách = zadíval se, zamyslil se, byl zabrán v myšlenky.

Pořádek slov ve větách: Důležitější pravidla českého pořádku slov jsou asi tato:

1. *Podmět jde před výrokem, a to i tehdy, když se věta počíná příslovcem aneb jakýmkoliv určením příslovečným, jakož i tehdy, když předchází celá věta příslovečná (pořádek přirozený):*

Neklan káže vstáti k vojně. V čas pršky lidé se schovávají. Těch dní císař se vrátil. V tom čase otec Rastislavův, kníže Michael, přijel také do Uher ke dvoru královskému. Potom teprve král Václav blížil se proti němu. V noci císař, měv o to radu, přepravil se přes Dunaj. Když se tyto věci v Praze dály, král Václav nebyl dvorem v Čechách. Když ku hradu přijeli, brána se jim otevřela. Jak mu to hospodský vypověděl, syn přenáramně zaplakal. I poněvadž hlavní účel výpravy byl dosažen, král neváhal chystati se k návratu do vlasti. Hledaje pomoci proti Milaňanům, císař Fridrich vypravil biskupa Daniele do Uher. Dobyv tak jasného vítězství nad nepřátely, Soběslav jal se tudíž vítěziti neméně slavně sám nad sebou.

2. *Pořádek přesmyklý* (inversio) *mezi podmětem a výrokem nastupuje a) když se výrok s důrazem proslovuje*:

Najde kovář uhlíře. Neušpiní se saze uhlím. Umřela ta slepička, co nesla zlatá vajíčka.

Pozn. Obzvláště v obyčeji jest pořádek tento po spojkách *i*, *protož*, *tu*, *tehdy*, *v tom*: I chopil Záboj svůj mlat, i odskočil Luděk. Protož nemohu já zdržeti úst svých. V tom vstoupí král mezi ně.

b) když podmět buď důrazem aneb objemem nabývá převahy nad výrokem, čímž tíhne na místo význačnější — na konec:

Hrnuli se k němu lidé obojího pohlaví. Měsíce září šel jest biskup na pouť. Umrtím knížete biskupa Jindřicha Břetislava nastal nový obrat v dějinách českých, a to jeden z nejdůležitějších. Na místo nenávisti zastaralé vstoupila přízeň od té doby neporušená. Teprv u Rudavy strhla se krutá i krvavá bitva, kterážto skončila se porážkou i útěkem Prusův.

3. *Přívlastek adjektivní bývá z pravidla před svým substantivem; vytýká-li se důrazně, jde za ním*:

Malá jiskra velikým ohněm bývá. Konšelé dali jsou sobě ruce na paměť míru pravého. Nižádný nevydá se na smrť bez naděje užitku velikého. Zvěstuju vám pověsť veleslavnou.

5. *Je-li substantivum opatřeno dvěma přívlastky adjektivními, bývá často jeden před substantivem, druhý za ním*:

Pašek byl vzat od Pražanův za nejvyššího písaře radního. Nejstarší básníci řečtí byli Homér a Hesiod. Práci lidské ustupují přírodní překážky i nejmohutnější.

5. *Má-li substantivum přívlastkem adjektivním aneb náměstkovým opatřené ještě jiné přiměty (pády předložkové, příslovce),*

kladou se tyto mezi přívlastek a substantivum, a to tak, že přívlastek bývá na místě prvém:

Zastaralý při věcech zvyk. Jiné na polích kvítí. Všeliké po horách ptactvo. Spatřil jsem také k novinám a proměnám velikou při nich chuť. Hrad ten stkvěl se rozličným krásným všude uvnitř malováním. Žádného sem tam toulání nebylo. Po stěnách uzřím obrázky jakési pěkného někdy díla. To zvířátko velmi směšno jest svým na horu na štěpy i zase s nich dolů lezením. I těmi pod námi hlubinami zmítáno bylo. Od mého z domu výjezdu vždy něco jste psali.

Pozn. Týž pořádek se zachovává, když pád předložkový za přívlastek souřadný spojkou *a* ku jménu přídavnému se přičiňuje:

Vidím nepeřené a bez křídel ptactvo. Lehké a beze všeho rozumu řeči.

6. *Má-li příčestí nebo přechodník určitý k substantivu přívlastkem příslušející při sobě určení příslovečné, bývá pravidlem pořádek ten, že napřed jde substantivum, potom určení příslovečné, na konec pak příčestí nebo přechodník*:

Na oltáři stojí tabule ze stříbra a zlata slité, mnohými drahými kameny a perlami vykládané. Každý vzdělanec povinen jest spravovati se zákony v jazyce spisovném ustálenými. Poustevník živil se kořínky a jahodami po lese nasbíranými. Splatil jistinu i s úroky za dobu tu připadajícími. Voda z té studnice pohanům kozlem smrdícím od smradu pomáhá.

7. *Obecné jméno přívlastkové často bývá za jménem vlastním, jmenovitě v řeči starší*:

Tiberius císař v Římě kraloval. Za Diokleciána císaře křesťané veliké násilí trpěli. David prorok řekl. O tom praví Lev papež. Sv. Tóma apoštol poslal sv. Judu apoštola k tomu králi.

8. *Má-li sloveso při sobě dativ i akkusativ předmětný, bývá dativ před akkusativem*:

Královna ze Sáby králi Šalomounovi bylinu balsamu darem přivezla. Patron poutníkům každého dne dvakráte jísti dával.

Od některého času vyskytuje se v našem jazyce spisovném, hlavně asi působením bídných jambů novějších básníků našich, neobvyklý posud pořádek slov, jímž dotčeny jsou příklonky *se, si* (sobě), *jsem* a *bych*, anoť se slovcům těm nyní vykazuje *stálé* u větě místo, jehož *z pravidla* nikdy nemívala v řeči starší, aniž ho mají v řeči lidové. Poněvadž takovou novotou sloh český nic nezíská, nýbrž na svou velikou škodu stuhlé jakési neobratnosti a nepohyblivé prkennosti nabývá, stojí věc ta zajisté za to, abychom k ní blíže přihledli.

Příklonkami nazýváme některá slova jednoslabičná i dvojslabičná, kteráž se v řeči ke slovu přikloňují tak, že s ním jako v jedno slovo splývají, pozbývajíce svého přízvuku. Nemohou tedy příklonky nikdy *prvního místa* u větě zaujímati. Takovými příklonkami jsou mimo jiné tvary zvratné náměstky *se* a *si* (za kterýžto tvar často

bývá sesilněné *sobě*), pomocná slovesa *jsem* a *bych*. Nelze tedy jinak říci nežli: styděti *se*, koupiti *si*, psal *jsem*, psal *bych* a žádný Čech posud ani nemluvil ani nepsal: *se* styděti, *si* koupiti, *jsem* psal, *bych* psal (vyjmouc předvětí podmínečných vět neskutečných!). I vyskytli se někteří reformátoři jazykoví, kteří z ničeho nic za pravidlo ustanovili, že tento pořádek slov vždy a všude zachovávati jest, t. j. že *se, si, jsem, bych* v každé větě následovati má vždy za slovesem. A ejhle novota tato nelepá, ničím neodůvodněná ujímá se vůbec jako na povel i u těch spisovatelů, kteří sice radám brusičským nedopřávají sluchu ochotného.

Pořádek slov, jímž se spravoval Komenský (a s ním zajisté všichni starší, ba i novější spisovatelé), ve všem všudy se srovnává s ustáleným ode dávna pořádkem slov v řeči lidové, vyjmouc jediné *mi se*, za kteréž lid nyní obyčejně říká *se mi*.

1. Které místo zaujímá příklonka *se*?

a) Ve větách hlavních: Ohledni *se* teď nazpět. Ty *se* živ býti stroj. Tento *se* mámením jmenuje. Tito *se* za všecky modlí. Jiní *se* jim kyjů chytali. Někteří *se* s kládím a kamením sem tam váleli. Někteří *se* po její ráně oduli. Nebo *se* tu ze všech stavů lidé scházejí. Tak *se* k nám připojil. Potom *se* ho chytili. Někdy *se* jich jedné věci chytilo několik. Hned *se* jiných několik našlo. Však *se* jich na místě jednoho kolik zase narodí. I divím se, co to jest? I zeptám se, co to znamená? A podívám *se*. A na mne *se* také potrhovali. Ač přiznám *se* . . . Okolo něho jako mlha *se* dělala. Z té druhé brány teprv *se* do rozličných ulic města vcházelo. V prácech toho i jiného se chytali. Ne všichni hned *se* káceli.

Z toho plyne toto pravidlo: *Počíná-li se věta slovesem, nebo spojkami a, i, však, ač příklonka „se“ jde hned za ním na druhém místě. Počíná-li se věta jinými slovy přízvučnými, příklonka se jde před slovesem, buď přímo neb oddělena jsouc od něho jinými slovy.*

b) Ve větách vedlejších: Kdo *se* bez průvodčího do něho pustil. Na nějž *se* podívati žádostiv byl. Jimiž *se* zanášejí. V nichž *se* lidé usazují. Skrze něž *se* na svět dívati budeš. Co *se* prohlédání radostného způsobu Bohu oddaných srdcí dotýče. Co *se* jim podá, toho se drží. Tu co *se* děje, pojďme, prohledněme. Nevím, kde *se* tu vezme člověk jakýsi. Vidíš-li, jak se tu z té tmavé brány cosi čmýrá? To jest lidská opatrnost, aby *se* ne všechněm každý, co jest, zjevoval. Aby *se* jemu, co a k čemu která věc jest, povědělo. Když *se* kdo nejvíc živ býti strojí. Kde pak ta smrt těch šípů tak mnoho béře, že *se* z nich nikdy nevystřílí? Patrně jsem cítil, že *se* hýbal. Viděl jsem, an *se* do těch nejdrobnějších věcí všecko hmyzilo.

Ve větách vedlejších příklonka „se“ pojí se přímo ke slovci uvozovacímu (náměstce vztažné nebo tázací, nebo spojce podřadné).

c) Při infinitivě: Uložil jsem mlčeti a tiše raději na ty tak bystré věci *se* dívati. Beze mne nic se díti nemá. Neradím samotně *se* tam pouštěti.

Příklonka „se“ k infinitivu náležející jde před infinitivem. U Komenského můžeme tedy za pravidlo položiti, že příklonka se velmi zřídka mívá své místo za slovesem, přikloňujíc se nejraději k *prvnímu* slovu u větě. Tak tuším i jiní spisovatelé si vedou, tak i řeč lidová. Podobá se tedy, že „Brus“, kterýž sice velmi opatrně a konservativně si vede, v této příčině přebrousil, uče na str. 229.: „Zvratná náměstka „se“ budiž kladena, pokud možno, hned za sloveso; před ním bývej zvláště ve větách, jež končí se slovesem, a to proto, aby dostalo se jim závažného zakončení. Naproti tomu shledá se také u spisovatelů dobrých dosti příkladů, v nichž zvláště po spojkách podřadných a náměstkách vztažných náměstka „se“ odloučena bývá od slovesa svého mnohými slovy. Avšak hledíme-li vedle mnohých dokladů ze spisovatelů starších také k jazyku ruskému, v němž náměstka zvratná se slovesem slučuje se ve slovo jedno, zdá se, že lépe a přesněji psáti jest nám „se“ blíže slovesa, k němuž náleží, a to pokud možno, za ně.“ — Naproti tomu Miklošič ve své skladbě na str. 271. o té věci takto se pronáší: „Die stellung des reflexivs ist im russichen heutzutage eine fest bestimmte, es folgt dem verbum; *in den andern slavischen sprachen ist dies nicht der fall, wie es auch im russichen ehedem nicht der fall war*: tako sja čužaše; bêden často sja oziraet.“

2. Totéž pravidlo platí též o příklonce *si*, za kterouž Komenský z pravidla užívá sesíleného tvaru „sobě.“ Počíná-li se věta slovesem nebo spojkou „i“, za kterouž následuje sloveso, „sobě“ jde za slovesem, na př.: Hledím tedy *sobě* na ně ostřeji. I pohledím *sobě* na tu uzdu. — Taktéž přikloňuje se z pravidla ku přechodníku, na př.: Umlkl jsem, pomysle *sobě.* Sice mívá své místo z pravidla *před slovesem,* na př.: Aby libé věci *sobě* liboval. Samého *sobě* pána Boha hleděl atd.

3. Které místo zaujímá příklonka „jsem?“

a) Viděl *jsem* též. Uhlédal *jsem* také jiný neřád. Nevěděl *jsem* kde takového vůdce vzíti nám, řekl *jsem.* I kdo jsi ty? řekl *jsem.* Chtěl *jsem* povýšit hlasu. Vida kládu, počal *jsem* některých pamatovati. Takž já zrozuměv, umlkl *jsem.*

b) A viděl *jsem,* že .... A spatřil *jsem* nemálo běhajících. A počal *jsem* pánu Bohu děkovati. A porozuměl *jsem.* A šli *jsme.* I viděl *jsem.* I porozuměl *jsem.* I nevěděl *jsem* co dělati. Ale mlčel *jsem.* Však rozuměl *jsem.* Naposledy spatřil *jsem* smrť.

c) Takových příkladů mnoho *jsem* viděl. Však *jsem* již nic říkati nesměl. Však i tu spletků mnoho *jsem* viděl. A tu *jsem* již začínal běhu světa vyrozumívati. Proto *jsem* tě nejprve na tuto vysokosť uvedl. Město pak samo rozděleno *jsem* viděl. Ač všech ještě svých příhod *jsem* dotýkal. Vše to v přítomném traktátě *jsem* jako vymaloval. K východní straně viděl *jsem* stojící bránu jakous.

d) Kterýchž ulic nejpřednějších *jsem* šest počítal. Kdež jaké *jsem* potvorné věci spatřil, povím. Načež čím *jsem* myslil více ... Zvláště když *jsem* vyšetřil. Když *jsem* ucha nastavoval. Když *jsem*

v tom věku byl. Protože *jsem* při každé věci znamenal. Tak že *jsem* se tuposti té vynadiviti nemohl. Zaslechli, že *jsem* je potvorami nazval. Počnu vesel býti, že *jsem* takového vůdce našel.

Pravidlem tedy jest: a) Počíná-li se věta hlavní nebo závětí slovesem, příklonka „*jsem*" druží se k participiu, jdouc hned za ním. b) Taktéž se děje, počíná-li se věta spojkami „a" „i" nebo jinými souřadnými spojkami bezpřízvučnými jako „ale", „však", za nimiž následuje sloveso; to proto, že slovce tato jsou předklonky, k nimž příklonky přímo pojiti nelze. c) Počíná-li se věta jinými slovy přízvučnými, příklonka „jsem" jde z pravidla před participiem, kteréž tu bývá na konci věty. d) Ve větách vedlejších příklonka „jsem" druží se *vždy* k náměstce nebo spojce podřadné, kdežto se participiem z pravidla věta končí.

4. Které místo zaujímá příklonka „bych"?

Bodejž *bych* já jen tuto zaveden nebyl! Rád *bych* také tvé jméno věděl. Šťastně *by* mi tě Bůh za průvodčího dal. Neumírá, kdo *by* smrť sám na sebe nepřipravoval. Komuž *by* na něm býti milo nebylo. Které a jaké *by* to takové povolání bylo. Také-li co jest, čehož *by* se člověk držeti mohl. Neviděl jsem, aby kdo co v tom světě udělal, čehož *by* zase někdo nezkazil.

Pravidlem tedy jest, že se příklonka „bych" druží k prvnímu slovu ve větě, kteráž se pak obyčejně končívá participiem. Ve větách tázacích, počínají-li se participiem, přikloňuje se „bych" k částici tázací -„li": Byla-liž *by* to moudrosť. K předklonkám *a, i* a j. „bych" tolikéž přímo se nepřikloňuje: i byl *by* šel, a byli *by* dali.

5. Jsou-li dvě z dotčených příklonek u větě, které místo zaujímají?

Jednoho tajně chytati *jsem* se počal. Mezi tím bál *jsem se,* aby mi má neustavičnosť hanby nepřinesla. Až *jsem se* závratu bál. Až *jsem se* té bláznivé vrtkavosti divil. A tohoť *bych se* byl nikdy nenadál. Ku kterému *bych se* houfu lidí připojil. Na díle že jsem, k jakému *by se* to jiným vzdělání oznamovalo, nevěděl. Na němž *by se* žádosť stavovala.

Pravidlem tedy jest pořádek *jsem se, bych se,* t. j. *jsem* a *bych* přikloňuje se dle pravidel svrchu vytčených, k nim pak druží se hned příklonka *se*.

Tímto pořádkem slov spravuje se Komenský, jím spravují se všichni spisovatelé starší a většinou i novější, jím spravuje se též řeč lidová. Čemu tedy viklati pravidlem od věkův ustáleným? Co tím získáme? Který německý spisovatel směl by se opovážiti psáti: „Als wir waren fertig mit der Arbeit, als der Vater ist gekommen?" Ale u nás bez ostychu hlásiti smí leckdo, že psáti jest „kdož upíral by; kdož tedy domýšlel by se; když přišli jsme do lesa" a podobné skrouceniny, jichž se hrozí poctivé ucho české!

V jedné toliko věci odlišila se i řeč lidová i novější řeč spisovná od staršího pořádku, v té totiž, že nyní obyčejně se mluví i píše *se mi,* kdežto staří mluvívali i psávali *mi se.* V prvních sedmi

kapitolách Labyrintu čteme *mi se* 19krát, *se mi* ani jednou, a tak jest i u jiných spisovatelů pravidlem, tak i posud v polštině. Chceme-li se vrátiti k onomu staršímu způsobu, zvykneme mu časem snadno, pakli se raději přidržíme nového, také z toho až tak veliká škoda nevzejde slohu našemu.

Poskytovati s gen.: Poskytli mu žluči místo pokrmu. V čas potřeby chleba i peněz jim poskytoval.

Poslední: Marie a Jan zemřeli, poslední smrtí násilnou = tento.

Poslouchati s gen.: Mé rady poslouchej. Dlužno poslouchati zákon, šp. = zákona.

Poslušen s gen.: Poslušen byl zákona Páně.

Postoupiti s gen.: Postoupil jim pokoje svého.

Postrádati: Postrádali jsme vás = pohřešovali. Postrádal dobrého vychování = neměl, nedostalo se mu dobrého vychování. Postrádám peněz, pomoci = jsem bez peněz, bez pomoci.

Potahovati (beziehen): Náš kupec potahuje zboží přímo z Hamburka = bere, odebírá.

Potřeben s gen.: Jsme potřebni peněz.

Potřebovati s gen.: Ne vše doma máš, také lidí potřebuješ. Nač ještě potřebujeme svědky, šp. = svědků. Trnky, které potřebovala za lék, šp. = kterých. — Potřeboval jsem naň jen mrknouti = jen jsem naň mrknul. Potřebuješ na toho psa jen hvizdnouti, kyvnouti. = Na toho psa jen hvizdni, kyvni, netřeba naň než mrknouti, třeba mu jen pokynouti.

Potuchnouti: Již jest tvá moc potuchla. Víra potuchne. Nepřízně a nelibosti potuchly. Sláva pošla a potuchla.

Pověsť jde, trousí se. Pověsť mezi lid vtrousiti, roztrušovati. Pověsť se rozhlásila, rozhlašovala. Pustiti o sobě pověsť, že . . . Pověsť vzešla, roznáší se, jde o někom.

Povinen: Hraběnka těmi škodami povinna není.

Povstání l. odboj: Strůjcové povstání = odboje.

Pozdržeti se synom. pobyti: Pozdržte se tu = pobuďte. V Římě se pozdržel dva roky = pobyl.

Pozůstávati (bestehen): Nástroj pozůstává ze dvou částí = skládá se, jest složen. Je k pronajmutí byt pozůstávající z pěti pokojů, komory a sklepu = pronajme se byt o pěti pokojích s komorou a sklepem. Škola pozůstávající z pěti tříd = škola o pěti třídách, pětitřídní. Jeho zásluha pozůstává v tom = záleží, jest v tom. Obydlí

sestávalo z polozhnilého srubu = obydlím byl polozhnilý srub. Oblek jeho pozůstával z bílých gatí = oblekem jeho byly bílé gatě.

Práce „Mám něco v práci“ lze často případněji a určitěji vyjádřiti předponovým slovesem *roz*: Mám rozepsáno, rozešito, rozmláceno, rozbarveno.

Přáti s gen.: Přej nám tu radosť, šp. = té radosti. Přejme jí věčný pokoj, šp. = věčného pokoje. Přál mi dobrou noc, srovn. píseň: „Dobrou noc ti *dávám*, ty mi neděkuješ“.

Právo mrtvé, prošlé, uhaslé (stč. l. než propadlé, promlčené).

Předati (übergeben): Obchodník předal svůj závod synovi = odevzdal, postoupil, přenesl na syna. — Předání darů děje se za týchž obřadů (die Übergabe) = odevzdání.

Předhazovati komu co (vorwerfen) = vytýkati, vyčítati, vytřípati komu co. Všecko mu pozvytřípal (mor.).

Předložkové pády. 1. Pádem předložkovým rozumíme předložku s příslušným k ní pádem jmenným, na příklad: Na stromě. Do města. Od lítosti. Při tobě.

2. *Mnohé krásné vazby pádů předložkových, nemajíce opory v obdobných vazbách německých, mizejí znenáhla z řeči a zanikají*:

Nahleděli jsme se *do* vůle. Mnoho jich netoliko do chromoty, ale i do smrti potlučeno. Jez *do* syta a dělej *do* potu. — Poustevník *kromě* lidí bydlí. — Lidé mdlého zraku čtou *na* brýle (šp. přes). — Ani pán ani paní *o* domě nebyli (při domě, doma). Byl *o* blízce. Bylo nás *o* stůl, *o* tři vozy. *O* prst by jej ovinul. *O* živý svět bych toho neudělal. Štěstí *o* berle se vleče. Chromý *o* holi chodí. Učinil to *o* své újmě (šp. na svou pěsť). Babička když putovala, byla jen *o* chlebě a *o* vodě. Celý den byl jsem *o* hladě. Dvojili se *o* některé věci. Nehorli a neškorpi se *o* to. Domlouval jsem jim *o* to. Dával jim *o* to výstrahu (s strany toho). — Štěstí s neštěstím *ob* jeden dvůr žive (jedním dvorem odděleno). — Oběsili dva lotry *obapol* jeho (s obou stran). — Lípa nám stíní *od* slunce. *Od* žalosti mluviti nemohl. *Od* stravy se máme dobře (co se stravy týče). Není *od* řeči. — Král kázal *po* kostelích zvoniti. Pozdě *po* lidech slova chytati. Bratři *po* poušti přebývali (po různu). Děti chodí *po* koledě. Toho času byl u mne *po* svých pilných potřebách. — Už je *po* hodech, po koláčích, po víně. Už je *po* džbáně (když se rozbil). Spadl a bylo *po* něm. Jedli jabka, až bylo *po* nich. — Chodívá k nám *pod* večer. — S nedělo některý den vás navštívím. — Syn leží v smrtelné nemoci (sterbenskrank). — *Vně* vlasti jsou zemřeli. — Co jsi, můj holečku, co jsi myslil, žes mě pro chudobu z lásky pustil. Neradujte se příliš *ze* štěstí aniž se zarmucujte *z* neštěstí. Velikou radosť *z* té práce měla. *Z* malého pána malý strach. Bude odpovídati *z* toho, *z* čeho jej vinili. Káral mě *z* chyb. Chval Boha *z* darů

jeho. Císař jim *z* toho poděkoval. Nebyl jemu vděčen *z* toho. — Králi umřel syn, a on *za* ním tesknil. Neplačte, matičko, za tím synem.

Pozn. Na místo předložky *proti*, *naproti* tlačí se až příliš nelibozvučné *vstříc*, a prosté *proti* rozšiřuje se zbytečně v nečeské *oproti*.

3. *Předložkové pády střídají se vespolek, a to*

A. bez patrného rozdílu:

a) Počet přibližný vyjadřuje se předložkovým genitivem *do*, *okolo*, předložkovým dativem *k* a předložkovým akkusativem *na*, *s*: Mnozí do některého sta psů loveckých měli. Peněz bylo do devíti zlatých. Bylo nás okolo padesáti. A tomu jest ke třicíti letům, ač úplně není. Ta hra trvala skoro na hodinu. Město Jeruzalém stálo pusto na padesát let. S měsíc se dva měli jej u veliké vážnosti. Pobuď u nás ještě se dva se tři dni.

b) Věrujíce užíváme předložkového akkusativu *na*, *pro*, *skrze* a předložkového lokalu *při*: Ach, na můj hloupý rozum! Ale pro všecky svaté, co se stalo? A my přisaháme skrze pána Jezu Krista. Zaklínám tě skrze Ducha svatého. Přisahal při živém Bohu.

c) Lidé *do* pláče a kvílení se dali, syn. *v* pláč a kvílení. Co jsem *do* vás chtěl, doložil jsem, syn. *od* vás, *po* vás. Co je komu *do* toho? syn. *po* tom. Len *do* kolenou, konopě *po* uši. Postil se dvakráte *do* téhodne, syn. *za* týden. Jsem *před* ním tak malý, jako *před* sluncem vosková svíčka nebo *před* mořem mělká říčka. Šlechetnosti jsou *proti* hříchům jako černé *proti* bílému. Stínem jest všeliká světa radosť *proti* radosti nebeské. Tři králové *po* hvězdě přijeli, syn. za hvězdou. Trestati někoho *za* něco, *z* něčeho, *pro* něco, *o* něco.

Pozn. 1. Předložky *v* (s akk.) a *do* jsou souznačny; pamatovati však jest, že v starší řeči předložka *v* mnohem jest častější: Čeledín *v* dům vběhl. *V* nemoc upadli. Posud užívá se předložky *v* z pravidla se slovesy, jimiž se označuje nějaký nepříjemný cit, nějaké poranění: Udeřil se v nohu. Píchl se v dlaň. Obrazil se v bolavý prst. Pes jej ukousl v patu. Zebe mě v ruce (šp. zebou mě ruce!).

Pozn. 2. Správně se mluví: *po* dnešní den i *do* dnešního dne; ale jenom *po dnes*, nikoli *do dnes*, protože dnes je akkusativ (= ten den), se kterým se předložka *do* pojiti nemůže.

B. s rozdílem:

a) „Dal jsem *za* koně 100 zl." znamená, že jsem dal někomu 100 zl. **(cenu)**, a on mně dal koně. „Dal jsem *od* koně 2 zl." znamená, že jsem dal 2 zl. **(mzdy)** za vykonanou při svém koni práci nebo službu (od léčení, od kování). „Platil jsem *z* koně 2 zl." znamená, že jsem dal 2 zl. **(náhrady)** za užívání *cizího* koně. Řeknu-li: „Dal jsem *za* prádlo 5 zl." znamená to, že jsem si v krámě koupil nového prádla za 5 zl. „Dal jsem *od* prádla 5 zl.", že jsem zaplatil pradleně 5 zl. za to, že mi prádlo vyprala. „Platil jsem *z* prádla 5 zl.", že jsem zaplatil 5 zl. cla. Tohoto důležitého rozdílu tří pádů předložkových, jimiž se tak stručně a tak určitě bez dlouhého okolkování a opisování vyjádřiti můžeme, řeč lidu posud velmi přesně

šetří při slovesech *platiti, dávati, žádati, bráti* a p. Kdo má najatý krám, platí *z* krámu 50 zl. Platíme mýto *z* dobytka, platíme *z* krávy (cizí, jíž užíváme nebo své, jíž na cizím paseme). Když přinese švec *nové* boty, zákazník se ho táže: „Co bude *za* *ně?*" Pakli přinese boty *spravované,* optá se: „Co bude *od* nich?" V účtech čítáme: *za* klíč 20 kr. (t. nový), *od* zámku 30 kr. (od správy). Známé říkadlo dětské zní: Kovej, kovej, kováříčku, okovej mi mou nožičku, dám ti *od* ní groš. A přísloví: Peníze má za vodou, a chtí mnoho *od* přívozu. Bere *od* karet i *od* světla. — Na zábavách měli bychom tedy žádati a platiti *z* osoby zlatý, *z* rodiny 2 zl. Neboť platím-li *za* osobu, *za* rodinu, měl bych za své peníze (cenu) osobu a rodinu dostati; ustanovil by se tu tedy na našich zábavách trh na otroky!

Podílnou cenu označujeme předložkou *po.* Tážeme se tedy: Po čem to sukno? (t. metr). Po čem víno naléváte? Prodali žito po pěti zlatých (t. obyčejnou míru). — Oznamuje-li časopis, že „z r. 1887 a 1888 je několik výtisků na skladě *v ceně* 5 zl.", nejasno, oba-li ročníky za 5 zl. dostane, čili jenom jeden. Nejasnosť by pominula, kdyby ohlášení znělo „*za* 5 zl." nebo „*po* 5 zl.".

Nechce-li prodavač sleviti, praví: „*Od* pěti zlatých toho nedám" (šp. *pod* pět zl.!). — Prodává ovoce *na* krejcary (na drobno). Dal *na* chalupu 120 zl. (t. první lhůtu).

b) Mezi souznačnými předložkami *u* a *při* nelze pokaždé stanoviti patrného rozdílu. „Stál *u* domu" znamená blízko domu na určitém místě. „Zůstaň *při* domě" je tolik co „o blízce" domu, na kterém koli místě. Zůstanu u vás = ve vaší společnosti, ve vašem domě; „zůstanu při vás" = vám ku pomoci na ochranu. Ve smyslu přeneseném užívá se výhradně předložky *při:* Při živobytí zůstal. Byl při paměti. Milá paní, to jest při vás, můžete udělati neb neudělati.

c) Byl jsem *u* bratra (t. j. v jeho stálém bytě); půjdu *k* bratrovi. — Byl jsem *za* bratrem, který jest na čas v cizině (v práci, na vojně) nebo vůbec mimo dům (na poli). Tak chodí hospodář za čeládkou, za ženci, hospodyně za kravami, za husami (dohlednout). Špatně tedy píše spisovatel: Přišel ze sousední vsi do školy Jasno-Poljanské **k** synovi otec a zastal chlapce, an kreslí (m. **za** synem).

d) Pravíme: Mám *u* něho 10 zl. a mám *za* ním 10 zl., s tím rozdílem, že „u něho" znamená, že mám tam peníze schovány, „za ním", že mi peníze jest dlužen. Všecku službu nechal si *za ním.*

e) Chodíme a posíláme *na* něco a *pro* něco. V onom případě označujeme *neurčitý* celek (zásobu), z něhož část bereme, v tomto *určitý* celek, který bereme všecek: Pacholek šel *na seno,* t. j. nabrat *sena* z větší zásoby, *pro seno,* aby sebral *seno* určité všecko. Jdi mi *na vodu* = přines mi *vody; pro vodu* = přines mi *vodu* (kterou jsem si nachystal, nebo jistou nějakou vodu, na př. minerální v láhvi). Šel *na pivo* (do hospody, nebo do sklepa natočit piva), *pro pivo,* by si je přinesl domů. — Z příkladů těchto viděti, že

předložka *na* v tomto spojení se rovná celkovému genitivu, předložka *pro* předmětnému akkusativu: Jdi na vodu = přines *vody*, jdi pro vodu = přines *vodu*. — Tak chodíme na ryby, na raky, na jahody, na roždí a p. Jmenovitě oblíbena jest stručná a jadrná tato vazba na východní Moravě. Matka posílá dítě do města: na maso, na cukr, na sirky, na hřebíky atd. Hospodáři chodí do Uher na koně (t. koupit koně; *pro koně* šli by pro koupené již, nebo pro své zaběhlé atd.). Téže předložky užívá se s lokalem se slovesem býti: Byli na rybách, na jahodách. Pacholek byl u studně na vodě. Byla jsem v hájíčku na žaludě.

f) Dívka chodí *do* učení, když se již učí; chlapec půjde *na* učení (na řemeslo) = hledat si mistra. Někdo jde *do* služby, *do* práce sjednané, umluvené; *na* službu, *na* práci, když mu služby, práce teprve hledati jest. Šohaj jde *na* vojnu, když se stává vojákem; *do* vojny, když právě válka jest.

g) Hospodář má pole *pod* 30 měřic (výsevky), nasadil řepy *pod* měřici; hospodyně napekla koláčů pod měřici = z měřice mouky. — Hospodyně vaří zemáky *pod* polévku, když je podrobí do polévky hovězí; *na* polévku, když polévku zasmaží z nich.

h) Klidné tkvění ku předložce *s* označuje předložka *na*, ku předložce *z* předložka *v*. Sedí-li tedy kdo *na* zemi, vstává *se* země. Dívka, byla-li *na* trávě, jde *s* trávy. Co je *v* nebi, přichází *z* nebe, co *na* nebi, *s* nebe. Chodíce *na* ryby, na raky, na jahody, vracíme se *s* ryb, s raků, s jahod.

i) Na označenou vlastnosti užíváme předložky *s* a *o*; předložky *o* užíváme, když jest jméno podstatné určeno jménem číselným: Král dal novému městu za erb orla o dvou hlavách. Stavení hradu o trojím ponebí bylo. Šli jsme po malém mostku o jednom oblouku. Koráb o šesti veslích. Děti o roce i málem starší byly. — Byl to člověk starší *s* hlavou šedivou. V zahradě bylo mnoho stromů s ovocem překrásným. Beran se zlatýma rohoma.

k) O nádobách, ve kterých něco míti hodláme, pravíme, že jsou *na* něco; když v nich něco bylo a nyní jsou prázdny, ale znáti ještě, co v nich bylo, pravíme, že jsou *od* něčeho. Tedy hospodář kupuje si bečku na zelí a má v komoře bečku od zelí. Hospodyně kupuje hrnec na med a má hrnec od medu.

l) Praví-li dívka v pohádce, že má jenom dva groše a *o* těch že chce dojíti domů, míní tím, že se na ně cestou stravovati bude tak po skrovnu, by až domů vystačila. Řekla-li by, že *s* těmi chce dojíti domů, mínila by, že je celé donésti hodlá domů.

m) Syn nosí šaty *po* otci, když otec umřel; *s* otce, když otec živoucí synovi šaty dodrati dal.

n) Mluviti *o mír* = jednati o to, by mír sjednán byl (předmět zamýšlený); mluviti *o míru* (již ujednaném, předmět skutečný). Král o pokoj a řád pracoval (jednal). Pracuji *o tom* už pět neděl (šp. *na* tom!). — U zlatníka se zastav *o* svícny (optat se, jsou-li opraveny), *pro* svícny (aby je sebral).

o) Mnohý pije víno *přes* moc = více než zmůže; vypil ten lék na moc = nutě se, s nechutí.

p) Otec není *od toho* (svoluje). Vojsko jest *od toho*, by bránilo vlasti (úlohou vojska jest).

r) Nežertuj *s* ním (nerozumí žertu). Přítele vždy ušetřuj a *z* něho nikdy nežertuj (nebudiž ti přítel „předmětem žertu“).

4. Pády předložkové často chybně a nesprávně vespolek se zaměňují.

a) Úžasně rozmohla se novější dobou německá předložka *k* na úkor slovanské *na* a jiných správných pádů předložkových v řeči lidové posud užívaných. Do nedávna chodívali jsme *na* svadbu, na hostinu, na koncert, na ples, na zábavu, na mši,. na kázaní atd. a také *na* všecky zábavy jsme zvávali. Do nedávna jsme bývali *na* svatbě, na zábavě, na koncertu, na mši atd., — nyní chodíme *ke* svatbě, *k* hostině, *ke* mši a býváme *u* svatby, *u* mše, *při* hostině atd. — Do nedávna mívali jsme něco *na* prodej, dávali jsme a brali na vědomosť, nemocný stonával na smrť; nyní máme *k* prodeji, dáváme a bereme *k* vědomosti a stůněme k smrti. Proč to? Protože se nám lépe zalíbilo něm. *zu* a *bei*, nežli naše domácí *na*.

Do nedávna dávali jsme si všelico na památku, nyní si dáváme po německu k upomínce (zur Erinnerung), dříve mívali jsme chuť na jídlo, nyní ji máme k jídlu. Starší knihkupci oznamovali, že se nová kniha hodí *za dar*, nynější tvrdí, že se hodí *k* daru (nebo také *co* dar!). Dřevnější vojáci táhli *do* boje, nynější táhnou toliko k boji. Dříve lidé docházívali *na* místo, nám stačí, když přijdeme *k* místu, *k* nejbližší stanici nebo když se povzneseme *k* vysokému stupni. Volba se vypisovala *na* den 12. května a poslanec se volil *na* sněm, nyní se vypisuje ke dni a volí se k sněmu. Otec dává synovi peníze *na* cestu, Svatobor je dává k cestě, k výpomoci.

Vcházíme-li *do* zahrady, musíme také míti *vchod* do zahrady a ne pouze *k* zahradě. Taktéž vstupujeme do plesu (na ples), do koncertu, měli bychom tedy také míti *vstupenky* do plesu (na ples), do koncertu, ale ty se nám vydávají toliko *ku* plesu, ke koncertu, jako bychom jenom někde přede dveřmi postáti směli. Dříve bývala příprava, zkouška *na* něco, nyní bývá k něčemu. Dřívější vlastenci pracovali *o* to, by některé vzácné osobě *na* počesť zařízena byla zábava, a na oslavu, na ozdobu nebo na okrasu té zábavy vynakládali všelico; nynější pracují *k* tomu, činí to *k* poctě, k ozdobě, k okrase. Lid chodí *po* své práci, vzdělanec „šel do světnice *ke* své obyčejné práci“. — Skoro-li změníme obvyklé posud „na zdar!“ v módnější „ku zdaru!“ kdyžtě už připíjíme „ku zdraví!“ a Kecal v Prodané nevěstě s Jeníkem zpívají: „Aj, to by bylo něco ku zdaru“?!

Protivou předložky *od* jsou předložky *do* a *po* (nikoli *k!*). Špatně se tedy mluví: Od verše 20. k 30. m. *do* 30. Pověděl jí všecko od začátku až ku konci = do konce. Od hlavy až k patě vlál bílý závoj = po paty.

b) Dříve se *za* řeči všelico prohodilo, cestou a za jízdy všelico vykládalo; nyní se to děje *mezi* řečí (während), mezi cestou (unterwegs!), mezi jízdou. V bibli stojí Abraham *ve* dveřích stánkových, my stáváme mezi dveřmi. Ve škole *za* vyučování, v kostele *ve* mši, v kázaní (akk.) se něco přiházelo; nyní se to děje *mezi* vyučováním, mezi mší, mezi kázaním. Náš lid věří *v* Boha, mnozí vzdělanci *na* Boha nevěří.

c) Náš lid zhřívá se *na* slunci, nerad sedí *po* tmě; vzdělanci *ve* slunci, ve tmě. Lid se rovná po dobrém, poví něco po dobrotě, vzdělanci *v* dobrém, v dobrotě. Lid prodává *za* hotové, kupci *proti* hotovému a posílají zboží *proti* dobírce (m. *na* dobírku), půjčují peníze *proti* čtvrtletní výpovědi (m. na výpověď). Lid si kupuje kapky *od* kolery, prášky *od* kašle, třebas mu lékárník nabízí kapky *pro* koleru a prášky *pro* kašel, aby totiž ty nemoci dostal! Lid se vrací *za* chvilku, vzdělanci *ve* chvilce. Lid se modlí *o* klekání, vzdělaný tatík napomíná synka, by se modlil *při* klekání. Lid uvazuje koně *o* sloup, *o* strom, v našich novellách se to děje *ke* sloupu, *ke* stromu. Lid vypravuje, že ten a ten zmokl *do* niti, že tam a tam pobiti jsou všichni *do* jednoho, český spisovatel, že „promokl až na kůži“ a že „posádka povražděna byla až na posledního muže (= bis auf die Haut, bis auf den letzten Mann). — Starší kalendáře se vydávaly *na* rok 1865, 1870, nynější se vydávají a předplácejí *pro* rok 1890. Podobně uvádí nynější spisovatel něco *pro* příklad (m. *na* n. *za* příklad), a raduje se, že „*pro* štěstí prchajících nikdo neviděl“ (m. na štěstí), ba kupuje si už i šaty *pro* zimu, pro všední, m. *na* zimu, *na* všední den. — Slzy netekou nám *přes* tvář, nýbrž *po* tváři a u přítele nebýváme *přes* noc, nýbrž *na* noc. Děti *do* desíti let platí polovici, ne: *pod* deset let (unter zehn Jahren). — Chybně napsáno: „Na housle se nemohl *pro* lítosť ani podívati“ m. *od* lítosti, neboť *vnitřní* předložku označuje předložka *od* (od starosti, od radosti), *vnější* předložka *pro:* Pro vodu nemohli dále.

Bylo by *se* mnou zle, kdybych to udělal (šp. byl bych na tom n. v tom zle). Což, tomu je dobře (šp. ten je na tom dobře).

Pozn. Nešetří-li se náležitě podstatných rozdílů mezi jednotlivými předložkami, vzniká často nejasnosť a nedorozumění. Čteme-li na př. „V gondoli na měkkém divaně hověl si můj veselý soused *při* obědě“, nemůžeme tomu jinak rozuměti, nežli že veselý ten soused měl nachystaný oběd v gondoli a tam při něm seděl. Zatím byl onen člověk, panu spisovateli jinak cizí, jemu veselým sousedem toliko u oběda, požitého již dříve v hostinci, měl by se tedy nyní v gondoli nazývati jeho „veselým sousedem *od* oběda.“ Srovn. „Pepíčku *od* koní, kam jsi dal podkovy?“

d) Určujeme-li čas na otázku *kdy?* dle svátkův a slavností výročních, užíváme ode dávna buď akkusativu s předložkou *na* nebo *lokalu* s předložkou *o* bez patrného rozdílu: na sv. Martina, na sv. Václava, na vánoce, na velikou noc, na nový rok, na tři krále — o sv. Martině, o sv. Václavě, o vánocích, o letnicích atd. Novější spisovatelé óblíbili si podivnou smíšeninu těchto vazeb: o nový rok,

o zelený čtvrtek, o veliký pátek a p. Jungmannův slovník neuvádí ani jediného příkladu této vazby!

Řekneme-li: „V takové horko i lehký kabát se obtíží“ a „Nebuďte tu v takovém horku, pojďte raději ven“, kdo nepozbyl českého citu, snadno pozná rozdíl obou vazeb. První vazbou vyjadřujeme zajisté dobu, v jejíž průběh nějaký děj spadá = když takové horko jest. Týž rozdílný význam mají vazby: „V pruskou válku byl v Praze“ (když válka byla, za pruské války) a „Ve válce pruské padlo mnoho našich lidí“. Tak mluví lid posud správně: „Kteří seli v sucho, lepší obilí měli, než ti, co seli v mokro. Vypravil se v déšť, v bouřku. V nová vína bude svatba. Bylo to v jeho svatbu, pohřeb, v pouť. V tu dobu, v tu chvíli, v ten čas ho doma nebylo“, kdežto vzdělanci tu napořád buď lokalu s předložkou *v* nebo jiných nesprávných vazeb užívají, jako: Cizí kupci směli jen v určitých dnech své zboží prodávati (m. v určité dni). Vyučuje se ve všedních dnech ráno od 8—12 (m. ve všední dni).

Vůbec užívá se správně předložky *v* s lokalem téměř jen ve rčeních: ve dne, v noci, v zimě, v létě a se substantivy, jež sama sebou neoznačují určité doby časové: v mladosti, ve štěstí, v neštěstí, v nouzi a p., jinak se pojí správně s akkusativem: ve svátky, v advent, v půst, v masopust, v prázdniny, ve žně a p.

Předložkou *za* s genitivem určujeme dobu, se kterou co současně se děje: Chrám sv. Žofie za křesťanů daleko větší byl (dokud křesťané v Cařihradě byli). Za zubův se chleba najísti (dokud zuby jsou). Přišel za dne (dokud ještě den byl, t. j. pod večer); přišel ve dne (kterou koli dobu denní). Za paměti, za rozumu (dokud paměť, rozum jest).

Ob znamená dobu jednotkou časovou přerušovanou: Pole, kteréž se vždycky ob rok osívá (t. j. 1. 3. 5. . . . roku). Zimnice třídenní *ob den* se vrací.

Místo „mezitím“ lépe se mluví a píše „zatím“.

5. Pádů předložkových užívá se často zbytečně nebo chybně za pády prosté.

Předložky jsou vlastně jenom jako berlami na podporu pádům prostým, kdyžby jejich mnohonásobný význam v tom neb onom případě nebyl jasný. Kde však význam prostého pádu sám sebou určitě vyniká, neměli bychom těchto podpor užívati, zvláště když se tím dopouštíme hrubého germanismu.

a) Dosti často nyní již slýchati germanismy: To je bratr *od* mého přítele (m. bratr mého přítele), přítelkyně *od* mé sestry (m. přítelkyně sestřina), je milovníkem *od* květin (m. milovníkem květin) a p. — „Přibylo *ho na váze*“ znamená leda, že se stal větším nebo těžším, vstoupiv na váhu, jinak mluvíme správně: Přibylo *mu váhy*. Hrdinům přibývá *na* velkosti (= přibývá velikosti. Obecenstvu ubylo *na* vnímavosti (= ubylo vnímavosti). Ztráta *na* síle (= ztráta, úbytek síly). — Datujíce užíváme správně genitivu: Roku 1890 (šp. *v* roku 1890).

b) Zbytečně se píše: „V listě *k* Čelakovskému čteme m. v listě Čelakovskému. — Zvyknouti, zvyklý pojí se s dativem: Zahálce člověk snadno zvykne (šp. *na* zahálku). Člověk zvyklý hlučnému životu (šp. *na* hlučný život). — Zbytečně se užívá předložky *pro*, kde stačí prostý dativ: Otec koupil pro děti na šaty (— dětem). Šla pro krávy na trávu (= kravám).

c) Zbytečno jest psáti „*ve* večer, *u* večer, *na* večer,“ když prostý akkusativ *večer* úplně stačí a tak i vůbec se mluví. — Prostého akkusativu mělo by se aspoň střídavě užívati vedle těchto a p. pádů předložkových: *Po* 14 dní věnoval jsem tomu každé odpoledne. *Po* celý ten čas mi nepsal. *V* ten večer, *v* tu noc byl jsem doma. „Běhá *od domu k domu*“ řečeno jest po německu. Správná řeč spisovná i lidová vyjadřuje se v takové příčině takto: Běhá *dům od domu*. *Krám od krámu* chodí a klevety dělá. Odkládal svůj odjezd *den ode dne*. Umí všecko *slovo od slova*. Jen při osobách užívá se dvou pádů předložkových: Běhá od souseda k sousedu (šp. od *jednoho* souseda k *druhému*). Otrocký jest tedy a zcela nečeský překlad německé divadelní hry: „Od stupni k stupni“ (Von Stufe zu Stufe); česky řekli bychom „stupeň po stupni“ neb aspoň: „se stupně na stupeň.“

d) Zvláště za prostý instrumental bývají často chybné pády předložkové: V té míře, v menší míře, u větší míře = tou, menší, větší měrou. Zaskvějí se v plném lesku = plným leskem. Tisíce světel lesklo se v barvách nejkrásnějších = barvami nejkrásnějšími. Selka spustila najednou zase v dřívějším tonu = dřívějším tonem. Voda teče v takovém kvapu = takovým kvapem. Děti sbíraly na cestě jahody (na cestě jahody nerostou, nýbrž v lese, tam je tedy sbíraly *cestou*). Na cestě škádlíval pan otec Jana = cestou.

Jindy za pády předložkové stačí prosté příslovce nebo přechodník: Dcery v komůrce s všetečností čekaly, až je matka zavolá = všetečně. S toužebností ho sestry očekávaly = toužebně. Soběslav ptal se s dychtivostí = dychtivě. Rodislav s mrzutostí se odvrátil = mrzutě. S důvěrou se k němu obrátil = důvěrně. S radostí to udělám = rád. Poslouchal s napnutostí = pozorně. Pán ho pozval na hrad s dodáním = dodávaje. — Staré, jediné správné a vůbec známé, poněvadž v pořekadlo vešlé „pro strach *židovský*“ zaměněno v novějších vydáních evandělií germanismem „pro strach *před židy*“. — Za prosté: „Bylo mi *divno*“ vidělo se nám jaksi elegantněji psáti po staru a ovšem správně: „Bylo mi *s podivením*.“ Ale novější spisovatelé rozšiřují tuto vazbu přes příliš lichou analogii, píšíce: Uveřejniti to nebylo s potřebou (m. třeba, potřebí). Je s pravdou (m. pravda), s hříchem (m. hřích) atd.

Naopak zase užíváme druhdy po německu pádů prostých, kde správná vazba česká vyžaduje pádů předložkových. Správně mluvíme: hráti *v* karty, *v* šachy, *v* kuželky, *na* housle, *na* klavír, pískati *na* flétnu, troubiti *na* lesní roh a p.; zcela chybně však s těmito slovesy spojujeme prostý akkusativ bez předložky. Taktéž

mluviti jest: Učí se na citeru (t. hráti), na flétnu (t. pískati), na troubu (t. troubiti), nikoliv: učí se citeru, flétnu, troubu, nebo citeře, flétně, houslím. Zcela nečeská jest vazba: Začnou se hráti karty m. začne se hráti *v* karty.

Nezapomínejme na pěkné idiotismy: Tak (dnes) týden tu byl. Tak dva roky u nás hořelo. Včera týden pohřeb měla.

e) Za pády předložkové užívá se často chybně všelijakých opisův: Čertův vrch *v poměru* k Řípu jest nepatrný = proti Řípu. To jest veliký pokrok *u srovnání* s dřívějškem = proti dřívějšku. Zvolili posla ze svého *středu* = ze sebe. Pobudu několik dní ve vašem *kruhu* = mezi vámi, u vás. *Během* osmi dnů pošlete peníze = do osmi dní. Dával jsem jim výstrahu *strany* toho = o to. Hospodář nechával pasáka *hlad trpěti* = o hladě. Král měšťanům dopustil, aby *v obvodu* jedné míle žádné hospody nebylo = o míli. — Mám kabát od bláta, hubu od třešní, ruce od inkoustu (rozumí se samo sebou: zamazány, znečištěny). Prázdné slovo věcného významu *postrádající* = bez věcného významu.

f) Pády předložkové doplňují se zbytečně jinými slovy: Soused dovolil přes jeho za hájem *ležící* pole vodovod vésti = přes jeho pole za hájem. Mezi školní budovou a kostelem *ležící* zahrada = zahrada mezi školou a kostelem. Ta cesta byla by *spojena* s velikými útratami = byla by s velikými útratami. Ve stanu stála lenoška *zhotovena* z rákosu = lenoška z rákosu, rákosová.

g) Předložka *od* nesprávně se pojí s příslovci *kdy*, a *vždy*. Místo „od kdy?“ (seit wann?) lépe řekneme: Od které doby? Jak dávno? místo „ode vždy“ (seit jeher): ode dávna, od jakživa.

Předmět (Gegenstand) je vlastně název mluvnický; užívati ho za slovo frastické po způsobu německém je zbytečno: Bude předmětem mé péče = bude mou péčí. Jest předmětem všeobecného pohoršení = všem na (za, k) pohoršení. Jest předmětem všeobecné lásky = jest ode všech milován, v lásce všech lidí. Jest předmětem všeobecného pohrdání = kde kdo jím pohrdá.

Představovati: Dorotou pannou byla Lida (chybně bylo by: Dorotu pannu představovala Lida).

Předstráž chybná složenina = přední stráž. — Předpříprava = předběžná příprava.

Přeháněti (übertreiben) = nadsazovati, upřílišovati, přepínati, zveličovati. Přehnaná starost (übertriebene Sorge) = přílišná, zbytečná.

Přechodníky co do tvaru náš jazyk má dva:

1. přechodník času přítomného: *veda, vedouc, vedouce; chodě, chodíc, chodíce.*

2. přechodník času minulého: *pustiv, pustivši, pustivše; pad, padši, padše.*

Vedle těchto tvarů neurčitých mají přechodníky též tvar určitý, vyzvukující v *í* pro všecky tři rody a obě čísla: vedoucí, chodící, pustivší.

Co do významu rozeznávati jest přechodník času přítomného sloves nedokonavých (skákaje) a sloves dokonavých (skoče). Hledíc tedy k syntaktické platnosti máme vlastně přechodníky *tři*: *přítomný, budoucí a minulý.*

Pravidlem jest, že se přechodníku jen tehdy užívá, když podmět jeho a podmět věty hlavní jest jeden a týž.

a) Přechodník přítomný označuje děj současný s jiným dějem, ať přítomným, ať minulým, ať budoucím, na př.: Kdo maje čas času čeká, tratí čas. Vždycky bych plakala vstávajíc léhajíc. Hleď, bys dosahaje vína, nerozlil piva. Pastýřové pasouce svá stáda po lesích, nalezli pramen horké vody.

Pozn. Přechodníky tyto rozvésti se mohou u věty časové: Pastýřové, když pásli . .

b) Přechodník budoucí označuje děj skonalý v budoucnosti dříve jiného děje budoucího. Jiný tento děj budoucí může vyjádřen býti:

1. Indikativem času budoucího, na př.: Poseďte tuto, a já odejda maličko pomodlím se. Padnouce na kolena modlitby konati budou. Štěpař rozštípí tělo plánė až po jádro, a to učině vpustí tam roub hned za vláhy.

2. Imperativem, na př.: Anania, vstana jdiž do té ulice, ježto slove pravá. Dada peníze uvaž se ve své dědictví. Přistoupě před úředníky předlož, proč půhonu žádáš.

3. Kondicionalem, na př.: Nechceť Bůh, by kdo ukradna dával. Žádáme od tebe, aby vseda na kůň k nám přijel. Boleslav povolav svých služebníkův, kázal jim, aby tělo bratra jeho vykopajíce a na vůz vložíce do Prahy nočně dovezli.

4. Infinitivem, kterýž slovesem, na němž závisí, pošinut jest do budoucna, na př.: Vyslyše ho a poznaje, že by vinen byl, mám ho na závazek vzíti. Umínil jsem hlubokosť písem opustě knihy tyto sepsati.

Pozn. Přechodník tento rozvésti se může buď u větu časovou, buď, a to častěji souřadně spojiti s tím způsobem, jemuž jest podřízen: A já odejdu maličko a pomodlím se. Padnou na kolena a modlitby konati budou. Vstaň a jdi. Když (až) dáš peníze, uvaž se. — Aby vykopali, na vůz vložili a dovezli.

c) Přechodník minulý označuje děj skonalý v minulosti dříve jiného děje obyčejně též minulého, někdy i přítomného a budoucího, na př.: Král poradiv se se svými věrnými, sebrav vojsko veliké vtrhl do Polsky. Zděsivše se oni tak velikých věcí, požádali sobě tři dnů na rozmyšlenou. Čechové zemi ohledavše, že jest úrodna, znamenali. Stvořiv Bůh svět a zhotoviv v něm všecko, teprve člověka jakožto hospodáře v něj uvedl. Nikdo nemůže pravým svědkem býti, než kdo viděv a slyšev svědčí. Záhodno zajisté, by řečníci naši, sešedše se za potřebami tak pilnými, nehádali se o věci malicherné.

Pozn. Přechodník tento rozvésti se může u větu časovou: Čechové, když zemi ohledali, že jest úrodna, znamenali.

Přechodník střídný ve větách vztažných a tázacích bývá zástupcem kondicionalu a indikativu, na př.: By nebyl kdo poslouchaje, nebyl by kdo pomlouvaje. Protože lidé vymřeli, nebyl kdo dědin osévaje. Což mohouce čiňte pro Bůh. Co chtíce z nich učiníme. Jak moha král se bránil (= jak mohl). Mluví jako nic nedbaje. Tu se jal jich tupiti kdež moha. Kam kdo věda utíkal. V komž moha porušil víru.

Přechodník nespojitý (**absolutní**) v obyčeji jest v nominativě nejčastěji rodu středního, kdežto podmět věty hlavní rozdílen jest: i užívá se ho:

a) když podmět přechodníku obsažen jest v logickém podmětě věty hlavní, obyčejně v dativě nebo genitivě náměstkovém; význam jeho bývá z pravidla způsobový, na př.: Třeba nám prositi vstávajíc léhajíc. Pak jim kázal po všem světě jíti víru kážíc. Až mi srdce trnulo na to hledě. To slyšíce Turci, hned se jich na sta sběhlo. Tu se jest mnoho lidí sběhlo, ptajíce se, co by tak těžkého vezli.

b) když podmět přechodníku neurčit jest (něm. *man),*

α) při infinitivě, na př.: Nesnadno jest smoly se dotýkajíc neposkvrniti se. Zde je čas a místo pracovati odplaty věčné zasluhujíc. Jestiť nemoudro dlíti dobrým, mohouc ihned učiniti. To je slib nevěrný, ústy slibiti, nemíníc toho držeti. Kristus káže prostě mluviti, nepřísahajíc, nevěrujíc.

Pozn. Přechodník tento rozvésti se může v souřadný infinitiv: Nesnadno jest smoly se dotýkati a neposkvrniti se. — Neužívej chybného tvaru očividně za přechodník vůči hledě!

β) při určování místopisném: Toho také dne fortna zbořena, jdouc na Spálenou ulici, a druhá, jdouc na Širokou ulici (když se jde). Učinil jsem oltář u s. Kunhuty na pravé ruce, vcházejíc do kostela. To město leží na pravé straně, jeda od Jeruzaléma do Betléma. Stojíc obličejem proti dveřům, jest věž vysoká.

γ) když přechodníkem výrok hlavní věty omezujeme neb určujeme: Umění jako říkaje jim v nic přišlo. Sice lidsky mluvíc, nemáme se ho ještě proč báti. Pro některé dary Pána Boha našeho, kterými mne mimo hodnosť mou (bez chlouby to pravě) poctíti ráčil, všudy nějakého opatřeníčka dostati bych mohl. Ač by se přimísilo málo jiného obilí jako nechtíc ku pšenici, toť by nevadilo. Zhořelo domů šedesáte, počnouc od staré šatlavy. Věz, že nám zde, Bohu děkujíc, dobře se vede. — Tak též říkáme: vyjma (vyjmouc), vůči hledě (šp. očividně!), nepřirovnávaje a p.

Pozn. 1. Mimo tyto přechodníky nespojité, jichž od nejstarších dob literatury naší pravidelně se užívá, v pozdějších památkách literarních vyskytují se chybné příklady hrubého absolutivu jak přechodníku přítomného, tak jmenovitě minulého: Jdouce, smrkati se počalo (m. když jsme šli). Prodlévaje pan komorník příliš dlouho přijíti, vstoupili páni soudcové do lavic (m. když prodléval). Zatím blíž připluvše, malý ostrovec na moři se ukázal (m. když jsme připluli). Tam přišedše, byl oběd hotov (m. když jsme přišli).

Minulý přechodník určitý: přišedši, vzniknuvši a p. nepěkně se nese; často se může nahraditi příčestím minulým: Zdaleka *přišlým* snadno lháti. *Zproneveřilému* nevěř. *Ukvapilého* i stůl trkne. Všichni tu byli kromě některých *vyběhlých* a *uteklých*. Byli jako vybráni, aby toho pokušení na jednotu *přišlého* okoušeli. Světlo ducha, do všech *vniklé* stavů množ se v oboru národů. Hledal svých ovec *pobloudilých*. Viděli jsme z úvozu stopadesát hejduků ze zámku *vypadlých*. Místo *zahynulých* jiné vůdce sobě vyvolili.

V moravských nářečích slovenském, valašském a hanáckém přechodník jest posud v plné síle, ale jen přítomný a budoucí, a to ve tvaru mužském pro všecky rody a čísla: buďa (= jsa), běža, leža, choďa, seďňa, klekňa a p. Přechodníku budoucího užívá se i za minulý: Přijďa neřekl nic. V obecné češtině přechodník skoro dočista vymizel, zbylyť z něho jen některé nestvůry, jichž se ani naši básníci neoštídají užívati: *v* leže, v sedě, v stoje: Pokoj, kde Petrarka *v sedě* usnul na věky = sedě. *V kleče* ruce jí líbá = kleče.

Přejíti: Takovou výčitku můžete snadno nechati přes sebe přejíti (über sich ergehen lassen!) = takové výčitky netřeba vám dbáti, pro takovou výčitku netřeba se vám mrzeti a p.

Překvapiti užíváme příliš často, majíce mimo to i jiná slovesa souznačná: *Nalezl* je, ani spí. *Zastal* jej při skutku. *Postihli* zloděje na komoře. Noc, tma, bouře *zašla* jej v lese. Noc jej *zastihla* v horách.

Přenésti přes srdce: Nemohl toho oboleti (mor.). Jeden krajčí, když plášť krájieše, nemohl strpěti toho, ukrade jeho nemnoho (Výb. I. 257.).

Přestati s gen.: Všeliké řeči nepotřebné a daremné přestaňme.

Přezdívky (nikoli nadávky!), jež vytvořil lid, charakterisují často celou povahu člověkovu nejen stručněji, nýbrž i určitěji, nežli se vyjádřiti může dlouhým opisem: brbla, bubla (kdo rád brble), dotěra (dotěrný člověk), poňura (slidič), ochmela (opilec), oškera (kdo se pořád škeří, smíšek), paluda (tulák), odrama, ošusta (trhan), pochňura (kdo má za ušima), soupora (souporný, tvrdohlavý), škňura (kdo se rád škňouří, fňuká), šuchma (komu nejde dílo od ruky), žuchla (popletený řečník). — Zajímavy i vtipny jsou složené přezdívky: hryzikůrka (lakomec), melihuba (tlučhuba), mřihlad (lakomec), pařilata (trhan), plodihřích (pokušitel), stavínoha (pyšný), matonoha (nešika), čáčvara (nemotora), rozumbrada (naseweis), oběžisvět (tulák).

Při. Slovesa složená s předponou *při*, jako: přidati, přistavěti, přisypati, přičítati, přinésti, přikoupiti a p. pojí se s genitivem předmětu dělitelného, který se po částech, větší neb menší neurčitou měrou přimnožuje: Přidali mi jablek. Bůh přidával jim darů svých. Křesomysl kázal zdi městské přistavěti. V kalné oči písku nepřisypuj. Mladí sobě let přičítají, a staří ujímají. — *Určitý celek nedělený*

vyjadřuje se akkusativem: Přidal mi dvě jablka. Přistavěl si k zahradě novou zeď. Přičítal si ke dluhu dva zlaté. — Přines mi vodu (jistou vodu, kterou jsem si poručil, nachystal, na př. vodu minerální v láhvi — *das* Wasser), přines mi vody (vůbec, Wasser). Přinesl nám vína, cukru, jablek, ořechů (a p. jména látková a hromadná). V hospodě poroučíme si: Piva! Vína! (přineste mi). Odešel-li hosť k jinému stolu a káže si za sebou přinésti pivo (víno) již nalité, poroučí akkusativem: Přineste mi pivo, t. odtud, kde jsem dříve seděl. — Při slovesech *přibývati* a *ubývati* místo má vazba bezpodmětná s genitivem, míněno-li přibývání neb ubývání celku o nějakou neurčitou část: vody přibylo, ubylo (něco, trochu, mnoho). Peněz přibylo, ctnosti ubylo. Měsíce přibývá a ubývá. — Pakli míněn celek všecek, nastupuje vazba podmětná. Dva dělníci přibyli, jeden ubyl. — Vazba: přidati někomu *na něčem* (m. něčeho) jest hrubý germanismus: Umělec střehl se přidati osobám na půvabu neb ubrati jim na všednosti = přidati půvabu, ubrati všednosti.

Přídavná jména v řeči lidové bývají významu mnohem širšího nežli v jazyce spisovném, vyjadřujíce stručně, co by sice všelijak opisovati bylo: Starý krám (ve kterém se staré věci prodávají, Trödelbude), staré krámy (Tandelmarkt), stará léta (léta staroby: dočkal se starých let). Umřel hladnou smrtí (Hungertod). Chudobné vysvědčení.

Přídavná jména se spodstatňují. Tak jmenovitě užívá se v rodě ženském substantivně tvarův odvozených od příčestí trpného: To je podívaná! Jaká je to přivítaná? To je pěkná nadělená! Přehlednutá prohraná. Přijďte na posezenou. Šel do světa na zkušenou. Dal jim na srozuměnou. Měli na vyvolenou. Půjdeme spolu na potýkanou. To jest na pováženou. Byl na čekané. Jest na dovolené. Dostal za vyučenou. Tu máš za vyřízenou. Žádal za propuštěnou. Odešli s nepořízenou. Měl jsem toho s pomyšlenou. S mlčenou nejdál dojde.

Přídavné jméno přisvojovací nastupuje z pravidla za genitiv přisvojovací, je-li jméno vlastníka označující bez přívlastku: Libuša byla nejmladší dcera Krokova. Peršané přišli v moc Alexandra, syna Filipova. Zdali budou maso volové jísti nebo píti krev kozlovou? Divil se chrámové okrase. Mnoho psů zaječí smrť. Psí hlas do nebe nejde. Obyvatelé té krajiny krmí se masem jelením a jiných zvířat. Abraham seděl ve dveřích stánkových.

Je-li jméno vlastní opatřeno přívlastkem substantivním, vyjadřují se z pravidla obě jména genitivem: Syn krále Václava. Řeč Isaiáše proroka. — Nečeské jsou vazby: Smrť Odyssea (m. Odysseova), tvář Jidáše (m. Jidášova), v sudě Diogena (m. Diogenově) a p.

Přijati. Přijímáme, co se nám dává, nabízí: list, dar, žádosť a p., sice užíváme jiných synonym: do služby někoho *vzíti*, někoho slavně *uvítati.*

Přijíti: Přišly na mne mdloby. Přišel na mizinu, na žebrotu. Čekal, až by chlapci přišli do let. Děti přišly do let mládeneckých.

— Přijíti k něčemu jest fráze na prosto německá (zu etwas kommen), jež nikterak nesvědčí konkretní povaze našeho jazyka. Za jednotvárnou, ošumělou tuto frázi máme plno svých krásných a jadrných úsloví: Dítě přišlo k rozumu = přišlo do rozumu (Suš. 161). Děti do rozumu dorůstají. Když jest rozum bralo, na matku se ptalo („Sirotek"). Po nemoci znovu síly beru (šp. přicházím k silám). Přišel k pravému náhledu = nabyl pravého názoru. Ke jmění svému přišel snadno = jmění svého snadno nabyl. Jak jsi k tomu přišel = kde's to nabral? Jak já přijdu k tomu pozvání? = proč asi (právě) mne pozval? jak mně se dostalo té cti? Již přijde na tebe, již přijdeš na řadu, l. již dojde na tebe. Jak vysoko to přijde? (wie hoch kommt das?). Lid na takovou německočeskou otázku žertem odpovídá: na hůru (půdu), až na hambálky. Ceny se dotazuje slovy: Zač to je? Po čem to dáváte, prodáváte? Na mne to nepřijde (auf mich kommt's nicht an) = mnou to není, na mně to nezáleží, nezávisí. Lidé přicházeli k poznání = poznávali. Až to přišlo k prudké hádce = až se pohádali, až se dali do hádky, Zboží přichází do obchodu = dostává se. Celý den nepřijdu k práci = celý den se k práci nedostanu. Při kopání základů přišli na vodu = dokopali se vody. Sedlák při orání přišel na skálu = oraje dooral se skály. Jak to přijde? = čím to jest, odkud to, jak se stalo, že . . .? Nyní to přišlo tak daleko, že se hněvají = došlo na to. Ta bylina přichází na Šumavě = roste. Ta všetečnost přišla mu draze = té všetečnosti zlým zažil, měj proč litovati své všetečnosti. To přichází často v našem městě (kommt vor) = přihází se, stává se, udává se, bývá. — Přijíti na psa (auf den Hund kommen): sprostý tento výraz německý, jehož slušný Němec ani v pospolitém hovoru neužije, vyskýtá se druhdy u nás i v ušlechtilém slohu novellistickém. Po česku totéž vyjadříme bez obrazu = přijíti na mizinu, na nic; obrazně: dostati se na koráb, ocitnouti se na korábě. Slovo *koráb* znamená tu spráchnivělinu, kostru, rozbitiny.

Příležitosť: Na poslední stanici najali jsme si příležitosť = povoz.

Příležitostně (gelegentlich): P. biskup přibude příležitostně svatodušních svátků do N. = ve svátky.

Příliš není komparativ, proto se po něm chybně užívá spojky *než* místo pouhého kondicionalu: Jsem příliš zaneprázdněn, než abych ti přispěti mohl = abych ti přispěti mohl. Je příliš sláb, než aby byl s tak těžkou prácí = aby byl. — Správno jest ovšem *než aby* po komparativě: Zasloužil si něco lepšího, než aby o hladě cizinci robotoval.

Přiměry a podobenstva. Obraznosti, názornosti a jadrnosti mluvě dodávají *příměry a podobenstva.* Žádný jazyk lidský, byť sebe bohatějším byl, nestačí označiti všech jemných odstínů myšlenkových případnými, určitými slovy i přibírá na pomoc příměry a podobenstva chtěje názorně vyjádřiti všeliké vlastnosti věcí a jakosti

děje. Přiměry takové ustálují se v řeči, stávají se majetkem obecným a jsou neméně důležitou částkou přesné fraseologie národní jako jiná úsloví:

Černý jak uhel, jako kavka, jako zem (špinavý). *Bílý* jako sníh. *Bledý* jako stěna. *Žlutý* jako vosk. *Červený* jako růže, krev. *Šedivý* jako jabloň, holub. *Jasný* jako rybí oko. Je tam (venku) jako v rybím oku. *Rovný* jako svíce (šuhaj), jako po dlani, jako po stole (cesta). *Tenký* jako vlas, pavučina. *Teplý* jako luh. *Studený* jako led. *Ostrý* jako jed. *Zdravý* jako buk, rys, ryba, křen, řepa, ořech. *Čerstvý* jako ryba. *Starý* jako hřib, chrást. *Hloupý* jako poleno, tele, až bečí, div nebečí. *Svobodný* jako pták. *Hluchý* jako peň, pařez. *Tma* jako v pytli, v kabeli. *Pusto, prázdno* jak po vyhoření. *Blízko* jako s hráze do rybníka. Holka je do práce jak oheň.

Pozn. Jméno přídavné druhdy se vynechává, říkáť se: chlapík jako buk, voda jest jako led atd.

Stojí jako prkenný, jako zkamenělý, přibitý, zařezaný, jako svatý za dědinou. *Sedí* jako pěna, jako vrána na úhoře (smuten). *Chodí* jako pitomý, jako můra, jako bludná duše, bludná ovce. *Třese se* jak osyka. *Chvěje se* jako prut. *Běží, letí* ledva ducha popadá, jak o základku (o závod). *Spí* jako dudek, jak by jej do vody hodil. *Hledí* jako vrána do kosti, jak výr (bystře). *Dívá se* jako sedm drahých let. *Valí se* jako hromada neštěstí. *Mluví* jako písmo (pěkně), mluvil se mnou, jak by zlata ukrajoval (lahodně), mluvil do něho jako do dubu (důtklivě, ale marně). *Zachází* s ním jako s malovaným vejcem. *Míchá se* do všeho jako vařeka. *Umí* to jak z biče, jak otčenáš. *Zapomněl* jsem na to jako na smrť.

Přímý — sudý — rovný (synom.) Přímá cesta (bez oklik) není vždycky rovná (bez zvýšenin a sníženin). Sudý počet (2. 4. 6. . .) op. lichý (1. 3. 5. . .) — Německému „okrouhlému" počtu (runde Zahl) našich spisovatelů lid říká *rovný*. Na každém trhu slyšeti smlouvající: „No, dejte to za ty rovné!" t. j. za 10. 20. 30. atd. Když prodavač žádá třeba 32 zl. a kupec nabízí 28, ten aneb onen konečně řekne: „Víte co, udělejme to na rovno," t. j. za 30 zl. Bylo nás rovným počtem 300.

Přinášeti oběť mše sv. (darbringen), srovn. píseň: Začíná se konat oběť svatá.

Přinutiti: syn. břibezděčiti, připuditi koho k čemu, vnevoliti koho več: Ledva mne ta moje maměnka vnevolila v len (Suš.)

Případ: Když vyslechl celý případ = co se přihodilo. *Po případě,* majíc tuším nahrazovati cizí „eventuálně," vyskytuje se v době nejnovější v písmě i v řeči nesmírně často zcela zbytečně: Každá část se žákem, po případě (= nebo) několika žáky čte. O přečteném se rozpráví a po případě (= *třeba-li, kde toho třeba)* se učitelem objasňuje a vykládá.

Připadati: Nepřipadalo mu těžko (es fiel ihm nicht schwer) srovn: *Nebylo* mu za těžko vylézti na vrch skály.

Přísahati: Ale já pravím vám, abyste nikterak nepřísahali, ani nebem ani trůnem Božím ani zemí, ana podnožím jest nohou jeho; ani hlavou svou nebudeš přísahati. — Též přísahati na něco, při něčem, skrze něco; šp. u něčeho.

Příslovce. Jako s Němcem necítíme rozdílu mezi přísudkovým adjektivem a příslovcem, tak i ve svém jazyce chybně zaměňujeme příslovce za přísudková adjektiva: Děkoval Bohu, že vyvázl zdravě a cele = zdráv a cel. Cítí se šťastně = šťasten. Myslivec chodil rozhněvaně po světnici = rozhněván. Stromy stály nepohnutě = nepohnuty. Měl hlavu plnou neklidu, až cele zpitoměl = všecek. Vypadá bledě = bledý.

Přísná zima (strenger Winter) = tuhá zima.

Přitáhnoti můžeme toliko provaz, řemen a p., aby tužeji k něčemu přilnul; ale nemoc si přitahuje toliko Němec. Neopatrný Čech si nemoc něčím ulovil, uhonil, utržil, způsobil.

Přítomen s gen.: Sněmu toho nebyl jsem přítomen. — Spisovatel přítomných řádků = těchto. Viz o tom na str. 10. přítomného spisu = tohoto.

Přivésti tak daleko (so weit bringen): Tedy jste to již tak daleko přivedl, že se nemůžete s tím jedem rozloučiti. (Vždyť nic nevedl, nemohl tedy nic nikam přivésti!) = tak daleko, v ty konce jste dospěl, až tam, v ty konce s vámi došlo? Pomněte, kam byste to tou cestou přivedl! = kam byste tou cestou došel. Ve válce přivedl to za poručíka = stal se poručíkem, dostal se, postoupil za poručíka (Srovn. „Třeba vyšel z bláta, dostal se za preláta“). Ty to nikam nepřivedeš = z tebe nic nebude.

Přívlastek substantivní souřadný shoduje se s jménem určeným *v pádě*: V časopise Světozoru, od spolku Besedy, v městě Litoměřicích, do vsi Biskupic.

Přívlastek genitivní spodobuje se druhdy k pádu jména řídícího: Nech šije ve středu při slunečku východu, nech šije v sobotu při slunečku západu. Před sluncem východem. Slíbil mi to rukou dáním (t. j. dáním ruky).

Pro předpona označuje 1. Místní opětování děje: Parou kometovou i nejmenší hvězdy probleskují. Za vrchy se východ projasňuje. Štěpové prokvítají. Za Prahou se promodrují vrchy. Křovím promihují šeré podoby. 2. celek doby, kterou děj trval nebo která dějem strávena jest: Dvě hodiny prodřímal. Celý den provzdychal. 3. Zmaření nebo ztrátu majetku: proholubařil, propekařil, prokramařil, prostavěl, prokarbanil celé jmění.

Pročísti: Račte si toto číslo ponechati a pročísti = přečísti.

Prodělati: Kdo dělá (nějaké dílo), může podělati, jako kdo seká (maso), může prosekati, kdo kupčí, může prokupčiti atd. Ale věta: „Jest mlád, ale již mnoho v životě prodělal (hat durchgemacht) jest poctivému Čechu nesrozumitelna; tomu třeba říci: zkusil, zažil.

Prodlužen = zadlužen.

Projíti (durchgehen): Projděte jednotlivé byliny = vypočítejte, jmenujte (český žák této německé otázce páně učitelově nemůže rozuměti!). Projděte tu knihu, ten účet = přečtěte, přehledněte. Za české „to projde, ujde“ (das geht an) na Moravě říkají: to *ubude*, to je na ubytou. V létě to ještě projde, ale hůře v zimě (im Sommer, da geht's noch an) — lid všude mluví: V létě jako v létě, ale hůře v zimě.

Propadnouti pojívá se v některých rčeních s akkusativem: Žádný Arab nesmí do Kaira kupectví voziti, leč chce svá hovada propadnouti. Často: propadnouti hrdlo své, statek, pokutu, sto hřiven — Žák propadl při zkoušce = neobstál, nevyšel při zkoušce.

Prosaditi. Kdo sází, může prosázeti, na př. v loterii, ale „prosaditi něco“ (etwas durchsetzen) jest čirý germanismus. Čechu třeba říci = provésti něco, proraziti čím: „Čert musí svou provésti.“ — Přátelé jeho propuštění prosadili = dovedli toho, provedli to, že byl propuštěn. Právo své prosaditi = práva svého dobyti, domoci se. Občané volbu svého poslance prosadili = občané toho dovedli, že byl jejich poslanec zvolen, poslancem svým prorazili, při volbě poslance zvítězili. Prosadil svůj úmysl = provedl. Nemohl toho při něm prosaditi = při něm dosáhnouti, na něm vymoci.

Prositi 1. s gen. věcným neb osobním: Prosím vaší rady. Paní z města nocleha prosila. Syn prosil rodičův, aby ho pustili do světa. 2. čeho od koho, na kom, u koho: Pros od Boha milosti. Sv. Václav ruky sv. Víta na císařovi poprosil. Jde před krále a prosí u něho daru. 3. Koho (gen.) zač, oč: Všech mimojdoucích za pomoc prosil.

Prostředek, něm. slovo frastické (Mittel), jež my obyčejně zcela jinak vyjadřujeme: „Nemá prostředků, by mohl provozovati řemeslo“; jak stručně a jadrně náš lid: Nemá do řemesla! Nemá prostředků, by si koupil nový oblek = nemá na nový oblek, nemá si zač koupiti nového obleku. — Peněžité prostředky = peníze, léčebné prostředky = léky, učebné prostředky = učebné pomůcky. Měl v kapse tak zvaná vraní oka, prudce otravný to prostředek (Giftmittel) = prudký jed, otravu.

Protřelý dareba (gerieben) = vybíraný osívaný.

Provaliti se: Na louce náhle se jezero provalilo.

Prozraditi (verrathen): Tento skutek prozrazuje mysl nešlechetnou = jeví, dává na jevo, svědčí o. Při zkoušce žák prozradil malé vědomosti = prokázal, projevil. (My prozrazujeme toliko něco tajného).

Pršeti doplňuje se někdy instrumentalem, někdy akkusativem: Pršelo kamením, krví. Pršelo, pršelo drobné krupičky. (Erb. 217.).

Průběh (Verlauf): Věc vzala takový průběh = věc se takto zběhla, udála. Průběhem (v průběhu) desíti let všelico se změní = za deset let, do desíti let.

Prubovati = zkoušeti, potěžkávati (o váze): Potěžkával zlatý řetěz. —

Pryč (vorüber): Už bylo poledne pryč = už bylo po poledni.

Ptáti s gen. Žena ptala noclehu.

Půjčiti. Při slovese půjčiti *určitá míra, váha, počet* vyjadřuje se s akkusativem, sice užívá se genitivu: Půjčte nám mírku mouky, tři kila cukru, dva zlaté — půjčte nám vozu, míry, pytlů: Páni se budou rváti, sedláci půjčte vlasův.

Půl: Dobrou půl (čtvrť) hodiny = dobré půl (čtvrť) hodiny.

Punktace vídeňské = úmluvy.

Pustiti, pustiti se, sloveso úslovné: Špína pouští z prádla. Sukno pouští (bledne, rudne). Uzel pustil. Venku pouští (jihne). Pustil duši. Strom kořeny, pupence pouští. Bude naň právo puštěno. Strach na nepřátely pustiti. Nedopustil na sebe strachu, starosti. Upustil sklenici (liess fallen). Pouští na mne strašáka. Pustí na tě Bůh hlad a lačnosť. Hlas o něčem pustiti (rozhlásiti něco). Pustiti někomu uzdu, vůli a svobodu. Puštěno o něm, a žádné naděje zdraví není (man hat ihn aufgegeben). Pustil od žaloby. Pusť ode vší naděje. Pustil hněv mimo se. Pustiti koho z lásky. Pustil se přes moře. Pes se pustil za jelenem.

Pustiti se s gen.: Pustil se dobrého obyčeje.

Rád s dat.: Kdo nic nového nevídal, ten i starému rád.

Radosť pojí se jako příslovce se slovesem bezpodmětným: Radosť bylo patřiti na tu krásnou úrodu.

Radovati se něčemu, z něčeho a čím (šp. nad něčím): Lidé se radují létu, a včelky květu.

Ražný synom. bystrý, prudký: kůň, krok, voda, jízda.

Reparatura = poprava, správka, reparovati = popraviti.

Řespektovati příkaz = šetřiti příkazu.

Restrikce: Mluvím s restrikcí = s obmezením.

Resonanzboden = hlásnice (mor.).

Roh — kout (synom.). Kde se dvě stěny sbíhají, tam je z venku *roh*, uvnitř *kout*. Ve světnici tedy máme čtyři kouty (ne rohy!) do nich stavíme všelico.

Roz předpona znamená 1. zmáhání se děje: Když se rozběhne, potom stále běží. Hlava ho rozbolela. Až se rozejde, nebude kulhati. Rozkulhal se mi kůň cestou. — *Rozespalý* je více než *ospalý*. Ospalý chýlí se ke spaní, rozespalý už napolo spí. 2. Zrušení děje: Lehko se oženit, ale těžko rozženit.

Rozejíti: Již bylo na tom, že nepůjde nikam, ale přece ho to zase rozešlo.

Rozpáčiti koho v jeho úmysle (schwankend machen).

Rozpadávati se chybno, má-li znamenati tolik co děliti se: „Mluvnice se rozpadává ve čtyři díly“ lze toliko říci o knize špatně vázané; sice správně mluvíme: Mluvnice se dělí. Člověčenstvo se rozpadává ve mnohé národy = rozestupuje se. Plémě se rozpadává v rodiny = rozrůstá se.

Sahati: Voda sahala koňům po kolena = byla.

Samotný znamená sám a sám, odloučen, opuštěn od jiných: Mnich, kterýž samotný na pustých místech bydlí. — Nyní se tvaru toho zhusta zbytečně užívá za obyčejné *sám*: Samotný jsem to viděl = sám. Jemu samotnému to odevzdej = jemu samému.

Samý, samá, samé stotožňuje výrok s podmětem, znamenajíc tolik co *plný čeho*: Stromy jsou samý květ. Růže jsou samá poupata. Kabát jeho je samá díra, prádlo samá špína. Ten člověk je samý smích, samá rozpustilosť, samé klevety.

Samý a ten samý nabylo zvláště našimi znamenitými stylisty živnostenskými doslovným překladem něm. náměstky *selber, derselbe* takového rozšíření, že by věru bylo velikého úsilí potřebí, abychom se této ohyzdné nestvůry spleli: V příloze dovoluji si odeslati sl. redakci výtisk díla, byste samému (= mu) místa k laskavému posouzení dopřáli. Potřebuji veškeré dosud vyšlé ročníky vašeho časopisu a prosím za tou příčinou o laskavé udání ceny, zač byste mně ty samé (= je) přenechal. Zasíláme vám v příloze 25 losů s tou uctivou prosbou, byste ty samé (= je) buď sám podržel aneb odprodati sobě neobtěžoval. Osměluji se co (= jakožto) otec žáka N. N. oznámiti, že samý na svátcích doma nemocen jest a na radu pana lékaře musí vícero dní na loži ležeti zůstati; račte samého omluviti (= že na svátcích doma onemocněl a na radu lékařovu

několik dní poležeti si musí; račte jej omluviti. Doporučuji vám toho pilného a nadaného hocha, byste se samého (= ho) laskavě ujal. Srovn. také *týž*.

Sázeti slova na vítr (na plano mluviti).

Sbírati mysl: Tomáš upřel naň své skalené oči; zdálo se, že sbírá mysl (že se pamatuje).

Sděliti (mittheilen) oblíbený novější dobou germanismus za rozmanitá slovesa jiná, jako: oznámiti, ohlásiti, pověděti, vzkázati, psáti komu co, zpraviti koho o čem. Sdílím vaše mínění = snáším, srovnávám se s vámi, přidávám se k vašemu mínění.

Sejíti: Synečku, ty mne nemůžeš s mysli sejíti. S toho i onoho sešlo (es geschah keines von beiden).

Sen se mu vyráčil synom. vyjevil, vyplnil.

Seriosný. Šeredné českému sluchu toto slovo nahradíme dobře naším opravdový, vážný.

Sestávati v. pozůstávati.

Sexualní poměry = pohlavní.

Seznati: Seznal, že chybil = poznal.

Scházeti. Správně mluvíme: Obilí schází (s koše ve mlýně). Ten člověk velmi schází (chřadne) a p. Jinak užívati jest sloves *chyběti, nedostávati se, nestačiti*: Ve škole mnoho žáků chybělo. Ještě hodný kus se nedostává. Vína nestačilo. — Chorého se tážeme: Co ti jest? (šp. Co ti schází?). Co jest tomu dítěti?

Schein: Barvu pravdy šalbám světa dávali.

Schovati: Vím, že bych tam byla dobře schována (gut aufgehoben!) = vím, že by mi tam nebylo zle.

Si. Ethický dativ náměstky *si* dodává řeči zvláštního výrazu, jehož jiní jazykové tak snadno nevystihnou: My se dřeme, a on si tu leží v chládku. Chodí po světnici a pokuřuje si. Ale užívá-li se ho nemístně a často, nabývá jím sloh odporné titěrnosti, jako v těchto větách po sobě jdoucích. Jak si povíme, jak uvedli jsme si. Již i to, co dosud řekli jsme si. V odchylkách, které jsme si probrali. Majíce pak na mysli obě zprávy Markovy s výkladem, který jsme si výše podali. A tak napořád v celém opise, na každém řádku aspoň dvě takové titěrné *si!*

Siný — modrý (synom.) Modrý je více do temna, siný více do světla nebo do ruda. Siné je moře, prům naběhlý krví udeřením, tvář od zimy, sikorka „sinice“.

Skalopevný chybná složenina = pevný jako skála.

Skončiti: Než byly obřady skončeny, král odjel, stručněji = než bylo po obřadech. Tak: když bylo po hostině, po svatbě, po kázání, po válce. Už je po divadle, po slavnosti atd.

Skrz na skrz *(durch und durch)*: Zmokl *do niti*. Nůž mu projel tělem *venkoncem*, *ven a ven*. Náboženství řecké je skrz na skrz ethické = venkoncem, všecko.

Sledomam novější překlad něm. Verfolgungswahn. Složenina ne sice správná, ale slovo to jest potřebné a ujme se asi jako starší o něco „slavomam“ (Grössenwahn).

Sledovati (verfolgen): Pacholek sledoval očima počínání hospodářovo = pacholek hleděl (díval se), co hospodář dělá.

Sloužiti. Tohoto slovesa užíváme často tam, kde stačí prosté sloveso býti: Ta kniha může vám sloužiti za dobrou výstrahu = býti dobrou výstrahou. Neslouží mu to ke cti = není. To služiž za důkaz = to budiž důkazem, — Kůra stromů slouží na vyrábění třísla = z kůry se vyrábí tříslo.

Sloveso české*) časovým významem tvarů svých nejen nad latinské, nýbrž i nad řecké daleko předčí. Základem pak bohatosti našeho slovesa jest ona vlastnosť, že posloupné děje nějakého ve skutečnosť vstupování vyjadřuje, kteréžto vlastnosti ani latinské ani řecké tvary měrou tak rozsáhlou do sebe nemají. Jen v imperfektě může na př. latina svým slovesem něco podobného vyjádřiti: cadebam = padal jsem, movebam = pohyboval jsem, iaciebam = házel jsem, nikoli však v čase přítomném a budoucím. Srovnejme: cadere = padati i padnouti, capere = chytati i chytnouti, iacere = házeti i hoditi, aperire = otvírati i otevříti atd. A tak i: cadam = budu padati i padnu, capiam = budu chytati i chytnu, iaciam = budu házeti i hodím atd.

Srovnejme text evandělia sv. Matouše 24. 29. řecký, latinský, německý a český: Εὐθέως δέ μετὰ τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. — Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur et luna non dabit lumen suum et stellae cadent de coelo et virtutes coelorum commovebuntur. — Sogleich aber nach der Trübsal jener Tage wird die Sonne verfinstert werden und der Mond seinen Schein nicht mehr geben und die Sterne werden vom Himmel fallen und die Kräfte des Himmels erschüttert werden. — A hned po soužení těch dnů slunce *se zatmí* a měsíc *nedá* světla svého a hvězdy *budou padati* s nebe a moci nebeské *budou se pohybovati*. Že tyto rozdílné tvary našeho slovesa proti stejným tvarům řeckým, latinským i ně-

*) Částečně dle Týnova spisu „Časoslovo české ve významu a bohatosti svých tvarů prostých i předložkových.“ V Praze 1866.

meckým nejsou bez důležitého rozdílného významu, to z nich vycítí zajisté každý, kdo vůbec cítí a myslí po česku. Slunce a měsíc zatmí se *náhle* a *najednou*, hvězdy pak budou padati *jedna po druhé*, a tak i moci nebeské budou se pohybovati. Nestaví-li se nám hrůza onoho dne mnohem názorněji na oči, není-li tu patrna novyrovnaná konkretnost a plastická obraznost našeho jazyka?

Důležita jsou v té příčině naše *slovesa vstupovací*, jimiž vyjadřujeme trvající nějakého děje ve skutečnost vstupování. Tak můžeme vyjádřiti *a)* první začátek děje okamžitého: Stolice již padala, ale zachytil jsem ji. *Lehal* si právě, když jsem k němu přišel, a to tam, kde dříve nikdy *nelíhal*, ale *nelehl*, zase vstal. *b)* Vstupování děje v jednotlivých jeho částech nebo-li dobách, delší řadu pokusů, nehledíc na to, vstoupí-li děj úplně ve skutečnost čili nic: Voda padá. Na každém trhu cosi kupuje, a nikdy nic nekoupí. Už třetí rok ten dům prodává. Tonul, ale neutonul. Celý den jsme chytali a nic nechytili. Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají. Keď som prišol z vojny, veť ma nepoznali rodičovia moji, ale moja sestra, ta ma poznávala (Koll. Zpěv. I. 390).

Slovesa vícedobá vyznamenávají děj v rozličných, od sebe oddělených dobách ve svém vyvíjení se opětující, a to buď nepřetržitě: učívám se, pásávám, neb opětovaně: střílívám, házívám. Vždy jest to však děj delší čas nebo dlouho trvající. Říkámeť: Včera jsme *chytali* ptáky, nikdy však: Včera jsme *chytávali* ptáky.

Příklady sloves vícedobých: Kdo s Bohem počínává, ten všeho dokonává. Od mlčení hlava nebolívá. Výhra a prohra na jedněch saních jezdívají. Nehody řadem chodívají. Na sv. Martina kouřívá se z komína.

Slovesa stavoměnná znamenají nenáhlé přecházení ze stavu do stavu: běleti = znenáhla, po částech, na jednotlivých místech bílým se stávati, šedivěti, plesnivěti, stárnouti, bohatnouti. Okno vlhne. Zima tuhne. Tak ta hruška na jazyku sládne a m. j.

Přemnohá naše slovesa, jmenovitě slovesa zvuk a lesk znamenající mají kromě tvarů děje okamžitého a opětovaného po třech tvarech děje trvacího. Tak máme vedle: blysknouti — blyskávati ještě: blýskati — blyskotati — blyštěti: Blyskl se mi před očima a hned zmizel (náhle, jednou). Rád se blyskává svou učeností (v dobách delšími přestávkami od sebe oddělených). Blýská se (zablesknе se jednou, dvakrát . . . po sobě v témž čase). Jak pyšně tvůj se zlatověžný kremel, Moskvo zlatá, bleskoce (jednotlivé záblesky jdou zde rychleji po sobě, až takměř v jedno, ale přece ne docela splývají). Zlato se blyští (jednotlivých záblesků již nerozeznávati, splývajíť v jeden proud dějový). Břinknouti — břinkati — břinkotati — břinčeti: Tabule břinkla. Břinká na houslích. Co to pořád břinkoce? Dům se otřásá, tak okna břinčí. — Cvrknouti — cvrkati — cvrkotati — cvrčeti — cvrlikati. — Čapnouti (na „čapku", na bobek sednouti) — čápati (ve vodě = máchati) — čapěti (na bobku seděti) — čapotati (prší tak čapoce). — Drnknouti — drnkati — drn-

kotati — drnčeti. Fouknouti — foukati — fukotati (větříček fukoce) — fučeti (fučí jak jež). Hrknouti — hrkati — hrkotati — hrčeti. Kviknouti — kvíkati — kvikotati — kvičeti. Mrknouti — mrkati (očima) — mrkotati (= nejasně mluviti: Pomrkoce a nepoví nic) — mrčeti (bručeti). Pisknouti — pískati — piskotati (myši piskotají) — pištěti (kuře piští). Prasknouti — práskati — praskotati — praštěti. Škrknouti — škrkati (žáby škrkají) — škrkotati — škrčeti. Trknouti — trkati — trčeti. Vrknouti — vrkati — vrkotati — vrčeti.

Jako máme ve svém jazyce hojně tvarů jmenných, jimiž zdrobnělost věcí označujeme, tak máme také hojněji než jiní jazykové slovesných tvarů, jimiž *zdrobnělý děj* vyjadřujeme: cupati — cupkati, dupati — dupkati, dřímati — dřímkati, žižkati = 1. mrkati očima, 2. slabounko plápolati: Oheň žižká, krukati — krukoliti (prase krukolí), pršeti — precholiti, mžíti — mrholiti, žvachlati — žvacholiti (plauschen), šupěti — šepoliti (šepolí = ticho a drobounko prší = siholí).

Přibereme-li pak ke slovesům prostým slovesa předponová, máme takovou hojnosť rozmanitých tvarů slovesných na vyjadřování nejjemnějších odstínův a vztahů dějových, že se jí klassičtí jazykové ani zdaleka nevyrovnají. A to vše děje se tak stručně, že se tvar slovesný zpravidla jen o slabiku rozmnožuje: Otec *umíral*, když syn domů přišel. *Umřeli* mu rodiče. Toho roku lidé velice *mřeli*. Všecky děti mu *pomřely*. Celý ten rod už dávno *vymřel*. — Nakrojil chléb — nakrájel chleba, dokrojil — dokrájel pecen, pokrájel celý pecen, rozkrojil pecen — rozkrájel všecky pecny, vykrojil — vykrájel, překrojil — zpřekrájel, přikrojil — přikrájel, odkrojil — odkrájel, podkrojil — podkrájel. Sebral hrušky (nachystané, třebas v putně) a šel. Posbíral hrušky v zahradě (po jedné všecky). Nasbíral si hrušek (neurčitý počet z větší zásoby).

Zvláště důležito jest označování děje podílného (distributivního) trvacími slovesy předponovými, buď že několik podmětů jeden po druhém stejnou měrou děje se súčastňuje, buď že děj slovesný několik předmětů po sobě stejnou měrou zasahuje: Hospodář už vstal — už povstávali (všeci, jeden po druhém). Ptáci uletěli (všeci najednou) — zulétali (jeden po druhém). Vyskočil oknem — vyskákali oknem. Voják vskočil do řeky — vojáci do řeky vskákali. Studně vyschla — studně zvysychaly. Zamkl a odešel (jedny dvéře) — pozamykal a odešel (všecky dvéře). Otevřel okno — zotvíral okna. Chytili zloděje — všecky zloděje schytali. Zloděj otevřel truhlu — zotvíral kde kterou truhlu. Až umyješ stůl — až pozumýváš náčiní, půjdeš na pole. Zapomněl jsem tu píseň — pozapomínal jsem všecko. Vyrazil mu oko — kdyby koza delší ocas měla, všem by oči zvyrážela.

Značně opět pozmění se význam sloves předponových, stanou-li se *zvratnými*. Takovými zvratnými slovesy vyjadřujeme stručně a jadrně, čeho v jiných jazycích často ani dlouhými opisy vystihnouti nelze:

Nemohl jsem se nikoho *do*volati, dokřičeti, dobuditi. Ničeho se

nedomakal, nedopátral. Té jizby se nedotopíš. Majetku se nedohostí, jestli nedopostí. Bezedné kádi se nedolíješ. Krve by se na něm nedořezal. Doprala se hezkého majetku.

Dosť jsem se *na*chodil a našlapal blata. Co jsem se nachodil, tmavých nocí nabloudil. Napatříš se líčka červeného, navoníš se květu růžového. Kdo si ve žně hledí chladu, natrpí se v zimě hladu. Kdo na cizím koni jezdí, brzy se najezdí. To jsme se naseděli, nastáli, načekali, nazpívali, nažali atd. Máme se tu naseděti, nastáti, načekati (dlouho tu ještě bude sám seděti). Už jste se nás dosť natrápili, nabili.

*Napře*sazoval jsem se těch stromků, napřehazoval toho kamení, napřebíral toho hrachu, napřenášel těch židlí! Já se s tím *pře*nášeti nebudu! Kdo by se se starým kabatiskem přešíval! Nač bych se s cizím děckem pěstovala? Co se pořád s těmi šaty překládáš? Někteří se s kládím a kamením sem tam váleli. Uhlédal jsem nejedny, ani se se zrcadly nosí (Kom. Lab.).

To jsme se *pro*šli, proběhli, projeli, prospali!

Kdybych se *roz*křičel, nedokřičím se ho. Kýchá, div se nerozkýchá. Div se ten kohout nerozkokrhá, co se nakokrhá.

*U*běhal, ukřičel, upracoval se. *Vy*plakal se ze smutku. Vyspal se ze svých záměrů. Z pekla by se vylhal. Zloděj se vylámal z vězení. Vydal se z peněz. Již jste se vydováděli, nyní poseďte. Nemůžeme se dosti vyděkovati.

Dativ zvratné náměstky *si* ve spojení se slovesy bývá obyčejně tak řečený sdílný neboli ethický a znamená, že podmět něco koná nebo že se něco děje jemu k libosti nebo nelibosti: Dříme se mi, zíve se mi, slaní se mi (chce se mi píti). Dobře se nám tu sedí. Jak se vám leží? Chodí po světnici a pokuřuje si. Popíjí si, pochutnává si. Zazpívejme si, zahrajme si. Dcera si vyprosila, že si ještě aspoň do roka podívčí (= pobude svobodnou).

Jadrné stručnosti mluvě dodávají hojná *slovesa odejmenná* (ode jmen odvozená, verba denominativa). Slovesa taková zavírají v sobě vedle významu dějového také obsah jmenný buď jakožto doplněk výrokový nebo předmět neb určení příslovečné: panovati, královati, císařovati, kaplanovati, učitelovati, apoštolovati mezi lidem, doktorovati. Švec chtěl živou mocí krejčovati. Sestra mu hospodyňuje. Kuchařiti, nádenničiti, tesařiti, zedničiti, pacholčiti, cestařiti, otročiti.

Už sem dívčila (byla dívkou). Počkej, šohajku, až si podívčím (nabudu dívkou). Nebude on dlouho na tom mlýně mlynařiti. Mlatcovati (mlatcem býti). Syn se mně okněžil (stal se knězem). Zturčiti se (rozvztekliti se), šimlovatěti (šedivěti). O groš by se zkozil. Ten by se zkozil, než by to udělal (zfanfrněl). Nebe baruškovatí. Kůže na těle kabelatěla. Když začnou ňatě lyskovatěť, zemáky se kazí. Uhlí spopelnatí. Na orlím hnízdě i vrána zorlí (orlem se stane). Když se vrána zjestřabí, hleďte se ptáci. Bodejž jste všichni zkrkavčeli. Zakletí synové zhavraněli. Zhřiběl od starosti (srovn. „starý jako hřib“). Město zpohanělo (pohanským se stalo). Umršiť krtka

(mrchou učiniti, zabiti). Čeho se Midas dotekl, všecko ozlatělo. Jeden zaťal, hned zkameněl, druhý zaťal hned zdřevěněl. Zvířata opitomějí (pitomými, krotkými se stanou). Z jara pole opěknělo. Oteplilo se, ozimělo. Nebožák křivkal za nimi (šel za nimi všecek křiv od únavy). Už se rozkmotřili (přestali býti přátely). Tváře se mu červenají. Cosi se tam bělá, modrá, černá, zelená, žlutá. Nos mu rudne. Loď se v dálce šeděla. Hory zlatnou od záře sluneční.*)

Krajíčkuje (chodí po krajíčkách, žebře). Koutkovati (koutky prohledávati), okabátovati (o kabát připraviti). Jsem vykapsený (nemám v kapsách nic). Hrtániti (rozdavovati hrtán, vřeštěti; také: chrtousiti, namáhati se). Namamonil mnoho peněz. Kmotrovati, strýčkovati, tetkovati, bratrovati někomu, se s někým (kmotře, strýčku, tetko, bratře někomu říkati). Někomu vykati, tykati, onikati. Ani jsem se zapámbovat nemusila. Stoďáblovať (říkati „sto ďáblů do toho!“). Co mi tu máš za ušima božekati? Nebohdákej pořád! Očím tisícuje, hromuje, když někam vykročím.

Satoní se, čertí se, střapí se (zlobí se). Kočkovati (pohrávati si jako kočky, dováděti: Nekočkujte děti); kočkovati se (škádliti se: vy dvá se jen pořád kočkujete!). Kozlovati (jako kozel dováděti: Skoro přišel do školy, aby tam mohl kozlovat).

Vypeskovati koho (jako psu nadati). Nachrtil, nachrtousil 500 zl. (nahospodařil, namáhaje se jako chrt). Ježí se, je naježený, kokší se (hněvá, zlobí se). Vyosliti něco (něco hloupého pověděti). Celou noc jsme kunovali (nespali, čihajíce na zloděje). Hned se kohoutí (rozpaluje hněvem). Starší dvě sestry se zakohoutily (zapýřily). Čížiti (bystře jako číž hleděti). Ududaný (ušmouraný jako dudek). Učajiti se (usaditi: Esli se též učajiš, ty čajo?). Vyslepiči všecko (vyšplechce). Rozkaňuřený (rozlobený jako káně). Zmyšiť se (skákati radostí). Žabiti se (sich steifen: Nežab sa, prosím ťa, nežab! kde je ťa věc?). On se hned rozvosí. Co pak se tak na mne rozvosil? (rozlítil). Bylo tam zima, až jsem se osikoval (třásl jak osika). Co tu kvačíš? (sedíš jako kvaka [řepa]). Ten by se zbobčil! (zfanfrněl). Křídlí se před muzikou. Tragačuje (mele hubou). Cosi ho rozpepřilo (rozhněvalo). Všecko to hezky opentlil (řečí ozdobil, omluvil). Mám ruce zhrabělé (zimou zkřehlé jako hrabě). Co jsem se s tím naslepcovala! (v noci našila do slepoty). Celý den se mozoluje na poli (pracuje do mozolů). Prodarebáčil peníze. — Letovati jako (zimovati, nocovati). Svátkovali jsme tam (přes svátky byli). Houžví se (natáhá se). Aby mu vždycky zvlášťoval (zvláštní jídlo dával) Božil mne, až to na mně vybožil (prosil pro Boha.) Přihrdliti něco (něco těžkého přinésti). Škrtí groš (stíská), naškrtil peněz (těžce a

*) Němčina tu má leda sloveso *grünen*. Jak ostatně Němci umějí oceniti básnickou krásu takových sloves, toho důkazem dosti obšírný spisek o nově utvořeném slovese „blauen“: Die Pflaumen blauen. Ale už Týn (Časoslovo str. 175.) podotýká, že prý v Čechách na mnohých místech (tedy už ne všude?) se říká: Co se to tam bělá, červená, modrá, černá, žlutá, totiž co jest to tam bílého atd.

lakotně nahospodařil). Roztroškoval peníze (po troškách utratil). Vybřinknouti kamenem okno (rozbiti břinkotem). Les vypříkopovati (příkopy v lese vyházeti). Pomakovati koláč (makem posypati). Všecko rozklebetí. Nemohl jsem se dohloupat, nač to je (svým hloupým rozumem dovtípiti). Vyšeredil mu (šeredně nadal). Duše zahříšená (mit Sünden beladen). Němcovali spolem (mluvili německy). Obilí vyzimovalo (zimou vyhynulo). Co na mne okatíš? (vyvaluješ oči). Sáňkovati se (na saních se voziti).

Slovesa trvací a opětovací. Pro jemné významové rozdíly našeho nevyrovnaného slovesa spisovatelé naši pozbývají smyslu, užívajíce nesprávně tvarů končících za trvací, trvacích za opětovací atd. Určitých a stručných pravidel nelze tu stanoviti; kdo si chce v té příčině zbystřiti smysl, čtej Komenského „Labyrinth světa“: „Zříme na jedné straně *vyklíčiti* nový svěží život dvou šťastných lidí, na druhé *zvadnouti* a *zahynouti* květ půvabný, nerozvitý ještě mladý život lásky“. Děj, který *zříme,* nemůže býti ukončen, nýbrž musí se vyvíjeti před našima očima, třeba tedy voliti slovesné tvary vyvíjecí: *klíčiti, vadnouti, hynouti,* nebo položiti ukončený děj do minulosti: Vidíme, jak na jedné straně nový život vyklíčil, na druhé půvabný květ zvadl a zahynul. — Slova ta se sama odsuzují, netřeba o nich šiře *promluviti* = mluviti. Voltaire dával se *srovnati* s Euripidem, Sofoklem, Tacitem a Lucianem = srovnávati. Chcete-li, zůstaňte, já vás *nevyženu* = nevyháním. Olejkář dvakrát za rok *přišel* = přicházel. Když jsem to babičce *podala,* doložila = podávala. Jsem téměř půl roku samotna = bývám. On *jest* u nás každý den = bývá. Ráda s nimi *seděla* babička na vrchu = sedávala. Děti se každý den babičky *ptaly* = ptávaly. Barunka si vyprosila od maminky, že bude *spáti* s babičkou = spávati. Z domova ji častěji *psali* = psávali. Do hostince *přišlo* rozličných lidí = nascházelo se (znenáhla, jeden po druhém). Kázala jí drobečky *sebrati* = posbírati. Děti s babičky ani oka *nespustily* = nespouštěly. — Ten *zasluhoval,* aby byl potrestán (ale nebyl potrestán!) — ten *zasloužil,* že byl potrestán.

Minulého času sloves trvacích a opětovacích užíváme, když dle děje nějakého spolu osobu, od kteréž vycházel, posuzujeme. Malého dítěte novou jeho hračku prohlížejíce, netážeme se „kdo ti to kupoval?“ nýbrž, „kdo ti to koupil?“ Ovšem pak se ptáme „kdo to kupoval?“ když se nám něco draho nebo lacino, vhodně nebo nevhodně koupeno býti vidí, a když si tak spolu úsudek o způsobu koupě a o tom, kdo kupoval, činíme. Tak i pravíme: „Kdo to stavěl, kdo ti dával sůl (t. odvažoval), kdo psal ten list, kdo mne volal?“ Po tom, kdo hodiny natahováním pokazil, neptáme se nikdy slovy: „Kdo ty hodiny natáhl?“ nýbrž „natahoval.“ Taktéž, jestliže při zamykání neb otvírání čeho pominuto, říkáme: „Kdo zamykal? kdo otvíral?“*)

*) Týn, Časoslovo české str. 219.

Týchž tvarův se často užívá ve větách záporných a tázacích, když podmět výsledku děje dočekati se nemohl anebo vykonání jeho od sebe odmítá: Viděl jsem, že ani to nepomáhalo. Když dlouho nepřicházel, odešli jsme. Mnozí vycházejíce, nenavracovali se. Já jsem vás nevolal, nepobízel. Čekali, že se snad vrátí, ale on ani druhý, ani třetí den se nevracel. Volal, ale nikdo se neozýval. Jaromír nic neodpovídal. Uhlíř neodpíral. Ale proč jsi ho nevyhnal? — Proč bych ho vyháněl? Vyjdi, Marynko, vyjdi ven! — Proč bych já ven chodila? (Suš. 356.).

Také v trpném příčestí užívá se často sloves opětovacích: šátek vyšívaný, stůl vykládaný, koláč nadívaný a p.

Slovač dle obdoby slovenských kollektiv „žebrač" (žebráci), „chrobač" (chrobáci) má význam hromadný = Slováci. Nesprávno jest užívati slova toho na označenou krajiny (m. Slovensko), jak v oblibu vešlo: Na Slovači moravské i uherské.

Slunečnice. Nedávno se doporučoval v novinách „neomylný prostředek proti slunečnicím." Nejsou tu míněny známé květiny, nýbrž, soudíc dle společnosti, v níž se tyto „slunečnice" objevují (bradavice, kuří oka), jsou to naše staré *píhy*. Šťastný vynalezce tohoto vzácného slova mohl se něm. Sommersprossům ještě více přiblížiti a nazvati tyto značky jemné pleti „letnicemi."

Slza: Nikdo pro ně slzy neumořil, neuronil. Kolik vlásků přeložila, tolik slzí uželila.

Směti bývá někdy zbytečno: Nesmíš si mysleti, že všecko víš = nemysli si. Nesmíme se diviti = nedivme se.

Smrděti sirou, dehtem (šp. *po* siře, po dehtu).

Snažiti se s gen.: Vždy se dobrého snaž.

Snědý — hnědý (synom.): Hoch hnědého obličeje = snědého. Barva pozadní mouky je snědá (ne „černá").

Sněhobílý, chybná složenina = bílý jako sníh.

Soudruh, zbytečná složenina; *druh* znamená totéž.

Souhlasiti s někým (übereinstimmen) = srovnávati se, snášeti se, za jedno býti s kým, za pravdu dávati, přisvědčovati komu v čem.

Spadnouti: Za těch časů veliká pohroma od pohanů na křesťany spadla. I spadla (připadla) bázeň na všecky. Oráči myslili, že šafáři, vždy tak rozumnému, myšlénky spadly (dass er von Sinnen sei).

Spočívati v něčem (worauf beruhen): Naděje naše spočívá v mládeži = zakládá se, záleží.

Spoléhati na něco, ne: spoléhati *se;* syn. spouštěti se, skládati se, bezpečiti se na něco.

Spor: Ani to snad na spory nepůjde. Oč nám vzešel ten spor? Spor rozhořel se o věc malichernou.

Sporý jest hojný, vydatný, ne však: skrovný, řídký (spärlich = nesporý): sporá mouka, ze které se mnoho napeče; sporá práce, které neubývá.

Spotřebovati (verbrauchen). Tímto mdlým něm. slovesem úslovným vystrnaďujeme z řeči bezpočetná slovesa jadrná a významná, přiléhající pokaždé ku svým předmětům: Už jsme všecek olej vysvítili, sůl vysolili, niti vyšili, mouku vypekli, seno vykrmili, mýdlo vymydlili atd.

Srdce: Proč si někdo nevezme to srdce říci to kněžně (warum nimmt sich niemand das Herz!) = proč se někdo neosmělí, neodváží? Babička nemohla svou radosť přes srdce přenésti (übers Herz bringen!) = nemohla své radosti utajiti. Nemohl jsem toho přes srdce přenésti = nemohl jsem toho přeposlouchati (nelíbí-li se komu něčí řeč), nemohl jsem na to hleděti a p. — „Už dávno nebylo tak veselo, teskno“ a p. stačí nám úplně; přidávati k tomu po německu „okolo srdce“ (ums Herz) je zbytečno.

Srdcelomný (herzbrechend) pláč, nářek = usedavý.

Srovnávací genitiv při komparativech: Vrána jest mdlejší sokola (než sokol). Dnes je člověk pevnější kamene a zítra vody slabší. Deštivé léto horší podzimku. Den byť sebe delší byl, přece po něm přijde noc. — Za genitiv nastupuje též pád předložkový *od, nad* nebo nominativ se spojkou než: Kdež ten jest ode mne starší! Jeho slova dražší jsou nad zlato, sladší nad med, ostřejší nad meč. Za komporativ s genitivem *sebe* ve větách připouštěcích nastupuje také positiv se spojkou *jak*: Kdyby byl člověk sebe pilnější, kdyby se sebe více přičiňoval, přece nic nezachová: kdyby byl jak pilen, kdyby se jak přičiňoval.

Srozuměn jsem (einverstanden) = sjednávám se, snáším se, shoduji se, dohodl jsem se s kým.

Stačiti s dat. Já sám všemu nestačím.

Stáhnouti pivo, víno (abziehen). My tekutiny z větších nádob do menších stáčíme. *Točiti* jest tak řečené sloveso příčinné ke slovesu *téci* a znamená působiti, aby něco teklo.

Stáří — věk — léta (synom.). Věk jest lat. aetas, stáří lat. senectus. Určujíce věk vůbec užíváme obyčejně pl. léta: Dočkal se starých let (šp. vysokého stáří). Jest v mých letech (stejného se mnou věku). Umřel v mladých letech. Dívka dorůstá panenských let. Jan přál si býti již v těch letech (šp. v tom stáří). Směšno

jest dotazovati se věku malého dítěte slovy: Jak „staré“ je to dítě? Lid se táže: Kolik je tomu dítěti? (t. let). Kolik je vám let?

Státi ve službě = býti ve službě, sloužiti. Stojí v mé moci = jest v mé moci, mohu. Stojí mi svobodno (es steht mir frei) = mám toho vůli, volno mi, lze mi. Stranám nehájí se toho (den Parteien steht es frei). Šat někomu dobře stojí = svědčí, sluší. — Ani po ceně netáže se lid: Co to stojí? nýbrž: Zač jest? (zač to tele?). Po čem to dáváte? (na drobno): Po čem to plátno? (t. metr). To stálo peněz! = vzalo (mor.). — Zbytečno je také toto sloveso ve smyslu „existieren“: Mezi lidem stává ještě ten obyčej = jest posud. Takových lidí nestává = není.

Státi se: Krajiny se staly pustými = spustly. Stal se chudým, bohatým = schudl, zbohatl. Dni stávají se kratšími = dni se krátí. Stal se slavným = proslavil se atd.

Stav (Zustand): Zámek nalézal se v stavu spustlém = byl spustlý, stál pust. Dům jest ve špatném stavu = dům jest sešlý, chatrný, na spadnutí. Odvedl knihy v dobrém stavu, v stavu porouchaném = neporušeny, porouchány.

Stávající: V oboru vzdělání dívčího není ještě daleko stávajícím potřebám dosti učiněno = skutečným.

Stihnouti: Dnes už tam nestihnete (nedojdete). Tak že jsme to stihli (dokončili). Stihli jste dojíti, už tam prší (tak tak, že jste došli).

Stín — chládek (synom., Schatten). Stín jest přitlumené světlo (temno), nebo stínová podoba skutečného předmětu; chládek zmírněné stínícím předmětem sluneční horko. Pocestný odpočívá v chládku. Zvířata hledala chládku. Pod lipou je příjemný chládeček. Pojďme chládkem.

S to býti pojí se správně s kondicionalem: Nebyli s to, aby útokům nepřátelským odolali (šp. nebyli s to odolati)*). Ostatně podotknouti sluší, že se této vazby příliš často zcela zbytečně užívá dle něm. „im Stande sein,“ kde stačí buď prosté sloveso nebo jiná slovesa opisná: Četnictvo ledva bylo s to utišiti rozrušené davy = četnictvo ledva mohlo, ledva dovedlo utišiti, četnictvu se ledva podařilo utišiti, nebo prostě: četnictvo ledva utišilo. — Podobně užívají leckteří spisovatelé vazby *seč* (= s co) nerozumějíce jí: Vynasnažil se, seč jeho síly stačily = buď: seč jeho síly *byly* nebo: *co* (kolik) jeho síly stačily. Křičeli, seč komu hrdlo stačilo = co hrdla měli.

---

*) Vysvětlovací věta, uvedená kondicionalem, následuje vůbec po náměstce *to*, nikoliv infinitiv: Na to jsme tu, abychom ti pomohli. Pro to nic nemluvil, aby se neprozradil.

Strach s akk.: Strach mě je velmi. Strach mě odjeti. — Vadnul od strachu. Ty jdeš a já tady strachy schnu.

Strana — bok (synom., Seite). Tělo má boky, plocha má stranu nebo strany (od slov. stříti): Převrací se s boku na bok (šp. se strany na stranu). Nemocní pozorují bolesť v boku (šp. ve straně). Obrátil se na druhý bok (šp. na druhou stranu). Na levém boku nemohu usnouti (šp. na levé straně). Kůň má silné boky. Krávy pyšně hlavami pohazovaly s boku na bok (šp. se strany na stranu). Udeřil na nepřítele v předu i s boku. — Odstoupil stranou (i „na bok“). Jest na druhé straně (ve stavení, na poli a p.).

Strasti plný (schmerzvoll) = strastný, bolestný, klopotný.

Střed — prostřed pojí se na způsob předložky s genitivem: Češi střed hradu stáli. Král kázal dělati krámy prostřed města (šp. ve středu města, dle něm. in der Mitte). Zvolili posla ze svého středu = ze sebe. Vezměte nás do svého středu = mezi sebe. Pobudu několik dní ve vašem středu = mezi vámi.

Středního rodu užívá se i o věcech jiného rodu jakož i o osobách, když se mluví s opovržením: Vrči to po mne, nepokouše-li mne to? (o psu). Není toho nikde, a jak se to vypíná: (nadutý člověk). Neumí to ani zazpívati.

Střeliti: Střelil zajíce = zastřelil. „Střelil na zajíce, ale nezastřelil ho, jenom postřelil.“

Strhnouti se: Strhla se bouře, hádka. Křik se strhl.

Stříci, střehu, střežeš s gen.: Oči hospodářovy střehou domu. Bůh střeže všech stezek mých.

Styděti se pojí se 1. s gen., znamená-li tolik co ostýchati se, straniti se: Boj se Boha, styď se lidí. 2. s instrumentalem nebo s akk. s předložkou *za* (šp. před!), má-li se naznačiti příčina studu: Kdo se mnou styděti bude před lidmi, budu se jím styděti před anděly Božími. Tou vojnou počal se král styděti. Kdo se za svůj jazyk stydí, hoden potupy všech lidí.

Stydnouti: Stydne (vadne) láska mezi námi.

Supernaturalistická vznešenosť = nadpřirozená.

Sváděti něco na někoho, syn. sčítati něco na někoho.

Svády pokojiti, rovnati, uklizeti.

Svrběti s akk.: Svrbí mě levé oko. Uši mě svrběly.

Šatnavá, vyšetnalá řepa, šp. vyšeptalá.

Šedý — šedivý — sivý — šerý (synom., grau). Všechna tato

přídavná jména označují smíšenou barvu světlou (bílou) s temnou (modrou nebo černou). Sivý znamená smíšeninu barvy bílé s modrou, v níž modrá převládá. V řeči lidové jest sivý stálý přívlastek očí a holuba. Lidu moravskému protivou očí černých jsou z pravidla oči sivé. „Sivé oči panské, a černé cigánské“ říkají děti. — Šedý a šerý jest smíšenina barvy bílé a černé, ona více do běla, tato více do černa. Šerý jest vlk, šero jest přítmí. Šedivý užívá se nejvíce o vlasích. „Šedivé oči“ jsou vynálezem teprve nedávným.

Šetřiti s gen.: Času šetřiti za největší prozřetelnosť se pokládá.

Špička prstu znamená jednomu z našich belletristů tolik co něm. Fingerspitze; posud jsme tomu říkali *konec* prstu.

Špičatý = končitý. Zařezati něco na končito (do špice). mor.

Štípati: Štípe mě v oči (šp. štípou mě oči).

Šupěti: Mráz mi po zádech šupí.

Šuplata = zásuvka.

Švindl i **švindléř** = ošala (mor.).

Táhnouti: Táhne (es zieht) = vane, jest průvan.

Tajný s gen.: Takový úklad tajen nebyl krále Václava.

Tak: Prší tak se práší, tak se leje, tak lupoce, tak čapoce. Mrzne tak to praští. Hoří tak to blčí. — Tak rok byla povodeň (právě před rokem). Jsi mi dlužen od tak roku. Počkáme do tak roku. — Tak jsem se lekl! (lekl jsem se náramně). Tak že jsem utekl, tak že jsem nespadl, tak že jsem se nezabil (div jsem se nezabil).

Tak dlouho l. dotud: Kde jste dotud? Někdy zbytečné: Držel nohu ve vodě (tak dlouho), dokud by se mu nezhojila. Čekej (tak dlouho), až ti jablko přinese.

Tažení: Nemocný ležel v posledních taženích (lag in den letzten Zügen) = umíral, skonával, pracoval k smrti, k poslední hodince.

Tento, tato, toto. Náměstky této užívá se po způsobu německém chybně *a)* kde náměstky žádné třeba není: Za ředitele škol neměli se ustanovati Němci, leč by *tito* dovedli spisovatele latinské vykládati polsky = leč by dovedli. Přemluvil mladíka, že *tento* slíbil = že slíbil. Hodil chléb havranu, aby tento nezahynul = aby nezahynul. — Jakou šeredou stává se sloh, vycpává-li se takměř každá věta touto zbytečnou přítěhou, toho důkazem budiž tato věta: „Otec byl za živého syna, třebas *tento* vyrostl na loupežníka (t. j. vyspěl v loupežníka), povděčen, ale že jest *tento* zároveň útočníkem, jenž na vlastního otce ruku pozvedl, tu dozná *tento*, že

to ne náhoda. *b)* kde stačí náměstka *on, ona, ono:* Vzala kus papíru a napsala *na tento* několik slov = naň. Nakrájel řemenův a učinil *z těchto* dlouhý provaz = z nich. Císař obrátiv se ku svým radám, tázal se těchto = jich. *c*) kde by bylo lépe jméno podstatné opakovati: Písmeno *w* se navlhčilo vodou, a přebytek *této* se vyssál papírem = vody. Toho dne dobyl Veljko v boji velmi krásné šavle; poslal ji hraběti Kamenskému, tehdejšímu veliteli ruského vojska darem; ale *tento* mu ji vrátil řka, že on není hoden takové šavle = ale Kamenský. — Chybně užívá se náměstky *ten* při superlativě za něm. člen, nejde-li o důrazné vytčení věci samé. *Těm* nejhorším lidem často nejlépe se vede = nejhorším lidem. Vybral si *tu* nejpěknější květinu = nejpěknější květinu. Sedl si za *ten* nejdelší stůl = za nejdelší stůl. Z dělení a měření ať se ponechá jen *to* nejnutnější při číslech měrných = čeho nezbytně třeba.

Teskno s akk.: Teskno mě doma. Sestru je u nás teskno.

Těsný — úzký (synom.). *Těsné* je, co tísní, stíská, skličuje: těsný kabát; *úzké,* kudy většímu předmětu nesnadno proniknouti: úzká lávka, úzká cesta, úzký rukáv. Ve velikém davu je *těsno* a může býti též úzko (nevolno). Něco s něčím těsně souvisí (šp. úzce). — Těsně vedle zahrady byl chodník = vedle samé zahrady.

Těšiti se: 1. Těšíme se příchodu otcovu, t. j. že otec *přijde.* 2. Těším se z příchodu otcova, t. j. že otec *přišel.*

Těžkopádný sloh (schwerfällig) = těžký, neohebný, nabubřelý.

Tlačiti na něco (worauf dringen): Tlačil na mne, abych mu vydal spisy = naléhal na mne. Všeci na to tlačili, aby se smlouva zrušila = naléhali, nastupovali na to. — Čas tlačí (die Zeit drängt) = náhlí. Bota mě tlačí = hněte (mám patu ohnětenu).

Tlouci: Hodiny tlukou = bijí: „Už jedenáctá odbila."

Tma pojí se jako příslovce se slovesem bezpodmětným: Pršelo, bylo tma (šp. byla tma).

To (es): Najednou *to* zašumělo listím. Pomalu se *to* v zámku tišilo. Radovidovi se to v zámku líbilo. Sedělo se mu *to* jako na peřině. Trvalo *to* šest neděl než se vrátil. Není *to* bohužel úkazem řídkým, že děti nevděčny jsou svým rodičům. — Ve všech těchto a takových větách *to* jest zbytečno a chybno, nejsouc než překladem něm. *es.*

Toho. Zvláštního povšimnutí zasluhuje genitiv náměstky *toho,* jehož starší jazyk spisovný z pravidla užívá za nynější pády předložkové: Toho nám mají na nové léto odpověď dáti. Turci nám toho zprávu dávali (o tom). Bože, dej toho odplatu velikou (za to). Jistotu toho míti chtěl. Křesťané mají toho svobodu od starodávna.

Touha s akk.: Nebuď tebe po tom touha.

Tradukce Descartesovy rozpravy = překlad, převod.

Traversa = respa (mor.).

Trefiti někam = uhodnouti: Je tam cesta lesem; neuhodneš tam (mor.).

Trpěti na nedostatek peněz = nedostatkem. Trpěti nouzi, bídu = tříti, klepati. Hospodář nechával pacholka hlad trpěti = nechával pacholka o hladě.

Tvořiti: Kůra tvoří oděv stromů = kůra jest oděvem stromům. Spokojenosť tvoří základ blaženosti = jest základem blaženosti. Růže tvoří poupata = zakládá (šp. nasazuje!). Před barákem mužové tvořili skupení = sestupovali se. Čápi letíce tvoří klín, letí klínem, v podobě klínu. Kůže tvoří vrásky = svrašťuje se.

Týž, tentýž (derselbe): Prosím za laskavé zaslání účtu, bych tentýž hned vyrovnati mohl = jej. Náboženství a z téhož vycházející mravnosť podmiňují sociální život národův = z něho. Nominativ náměstky *týž* vpěchuje se často do věty otrockým překladem způsobu německého i tam, kde žádné náměstky netřeba: Komisař Schneider nevrátí se již do Pagny. Týž ujišťuje, že úřady německé chovaly se k němu slušně = ujišťuje, že. Ve Bzenci zemřel dne 3. března p. F. Beránek, nadučitel na odpočinku. Týž působil 43 roků v Předměstí Ostrohu = působil, nebo „který působil.“ Hodlali jsme do posledního čísla dáti celý dodatek bibliografie za r. 1886, tentýž byl by však zaujal příliš mnoho místa = byl by však . . . Jindy zase lépe opakovati předcházející substantivem nežli je nahrazovati takovou nestvůrou: Vydatný lov zdařil se belgické vládě zatčením pověstného anarchisty Nevea. Týž (= Neve) byl totiž usvědčen, že se zúčastnil dynamitového útoku. Někteří z domácích lidí pustili se za zlodějem a dohonivše jej, odevzdali ho strážníkovi. Týž (= strážník) zatknuv zloděje, odvedl jej na policii. — Bez takového „týž“ neobejde se v našich novinách říkajíc ani jedna lokálka (Srovn. také *samý*).

U předpona znamená 1. místní děje ve skutek uvedení: Komár mě uštipl, uřízl jsem se v prst, užala se v nohu, upíchl se jehlou v palec, uškrábl se v líce, pes jej ukousl v lýtko, upadl na ledě. 2. Ve mnohých složeninách vyjadřuje *u*, že podmět s to jest, aby dějem nějakým předmět zmohl: udržeti, utáhnouti, uvézti, uzdvihnouti: Ty to neuneseš, neutáhneš, neuzdvihneš. Neutlačíš toho vozu. Ryba bez vody neubude (kann nicht existieren). Bez toho ubudu (se minu, obejdu, kann ich bestehen). Smrti se neubojíš. Bojím se, bojím, ale se neubojím.

Slovesa složena s předponou *u*, jimiž se označuje umenšení předmětu, jako: ubrati, ukropiti, ukrojiti a p. pojí se s genitivem

předmětu dělitelného, z něhož se nějaká *neurčitá* část ujímá: Ukropil vody do másla. Ukrojil si chleba. Uberte mi té trávy. Uskrovni smutku svého. — Co neuspí do půlnoci, to po půl noci nedospí.

Ubíhati s genitivem: Přítele s takavou hlavou ubíhej.

Učiti s dativem: Naučí nouze práci. Kristus učil své učedlníky modlitbě.

Učiti se 1. zpívati, vyšívati, 2. na housle, na citeru, na flétnu. Otec počal ho vyučovati *hře na klavír* = učiti na klavír. 3. kupcem, zámečníkem, truhlářem (šp. kupectví, zámečnictví, truhlářství).

Uhločerný chybná složenina = černý jak uhel.

Uhoditi, syn. udeřiti: Uhodilo horko, sucho, silný mráz uhodil, zima udeřila, zlé časy udeřily. Veliký mor na křesťany udeřil. Veliké a bolestivé nemoci naň udeřily. Velký hlad na lidi udeřil.

Ujíti 1. s gen.: Okolo močidla chodě neujdeš nádchy. 2. s dat.: Ujíti ruce jeho nemožno. — To ujde (das geht an) = to ubude (mor.), to je na ubytou.

Úklady někomu činiti, strojiti, snovati, o někom ukládati, úklady o někom skládati.

Ulehnouti: Ulehla naň tesknota.

Ungelegenheit: oštara.

Uplynutí: Po uplynutí jednoho roku přišla zpráva = po roce.

Upomínka — vzpomínka — památka (synom.). *Vzpomínka,* odvozeno jsouc od slovesa vzpomínati označuje připomenutí si věcí vzdálených nebo minulých: vzpomínka na mladá léta, „Vzpomínky z východu“ (= Erinnerung). *Upomínka,* pocházejíc od slovesa upomínati, znamená upamatování někoho jiného na zanedbanou povinnosť, na př. nezaplacený dluh. Upomínky posílají živnostníci svým nedbalým zákazníkům, věřitelé dlužníkům, (= Mahnung). *Památka* jest věc hmotná, která nám něco minulého nebo vzdáleného na paměť přivodí (= Andenken): Syn vzpomíná zemřelé matky (= vzpomínka) a má po ní prsten *na památku.* Perníkáři psávají na „srdcata“ a hrnčíři na nádoby „Na památku,“ ale naši spisovatelé, darujíce příteli knihu, připíší po německu: „K laskavé upomínce“ (zur freundlichen Erinnerung).

Upomínati: Ballada tato upomíná na naši píseň „Osiřelo dítě“ = připomíná naši píseň.

Úřad vésti, konati, míti, spravovati, zastávati (bekleiden, versehen), uvázati se v úřad, na úřad nastoupiti (antreten), složiti, vzdáti úřad (niederlegen).

Usedati: Plakala, až jí srdce usedalo.

Uskutečniti dodává řeči často zbytečné, jalové rozvláčnosti: Uskutečněno bylo založení spolku = spolek byl založen.

U srovnání (im Vergleich): To jest veliký pokrok u srovnání s dřívějškem = proti dřívějšku.

Utéci 1. s gen.: Nešlechetných věcí utíkej. 2. s dat.: Letům ani cvalem neutečeš, Mléko (vroucí) uteklo = vykypělo.

Uzavříti mír, příměří, pokoj, smlouvu, lépe: učiniti zjednati, smluviti, uložiti, v mír s někým vejíti.

Užiti s gen.: Kdo chce užiti sladkého, musí okusiti kyselého. Užil dobrého rozumu. — Dříví užíváme k pálení a k dělání nábytku = dřívím topíme a vyrábíme z něho nábytek.

V předpona znamená dosažení cíle vnikáním děje v jeho předmět: vžebral se, vlichotil, vprosil se v úřad, v přízeň.

Vařiti znamená působiti, aby něco vřelo; *vařiti* jest tedy slovesem příčinným ke slovesu *vříti*. Že však Němec pro oba pojmy má jen sloveso kochen, vzdáváme se i my svého *vříti*, říkajíce: voda *vaří* a p. m. *vře*. Lid mluví posud správně: Matka vaří oběd. — Voda již vře. „Poďte, děti, šišky vrou!“ Zemáky již uvřely.

Wassersack u dýmky = odlevák (mor.).

Wasserschlag (příkopka na příč silnice na odvádění vody): 1. poušť, 2. proudník (mor.).

Věděti: Vím se pamatovati (ich weiss mich zu erinnern) = pamatuji se. Víš-li se pamatovati = pamatuješ-li se?

Věhlasný znamená tolik co „moudrý, rozumný,“ nikoli „slavný, na slovo vzatý.“

Ven dáti (herausgeben): Dejte mi ven (na větší peníz) = dodejte mi.

Verwöhnen. Lid mor. má sloveso rovnající se tomuto něm. úplně tvarem i významem, t. *zpovýkati:* Matka děti zpovýkala. To je děcko zpovýkané.

Věty vedlejší některé aspoň důležito znáti jednak pro spojky, jimiž se uvozují, jednak pro způsoby, jichž se v nich užívá. Nejdůležitější z nich jsou:

1. **Věty vyjadřovací** při slovesech myšlení a projevování. Způsoby v nich jsou: a) indikativ na označenou výroku jistého, skutečného, b) kondicional na označenou výroku nejistého, pochybného, neskutečného. Uvozují se:

a) spojkami *že, jak, kterak:* Nyní uznávám, že nám zlé věci

nastávají. Odpověděli že by k rozkazu konšelskému to činili. Vidíme, jak Bůh jistě dokázal, co předpověděl. Vy všickni víte, kterak otec jeho Vlastislav chtěl nás ze země vyhladiti. Hádali na ně, jako by oni ten oheň nastrojili.

b) slovci *an, ana, ano,* a to nejčastěji při slovesech *viděti, uzříti, slyšeti, nalézti:* Chudého člověka, an (= a on) zimou mře, nalezl. Nalezneš ji, anať v malém domku bydlí. Viděl, ano (= a ono) slunce zčernalo.

Pozn. Vedle *an, ana, ano,* bývá *an* aneb *ano* pro všecky rody a obě čísla: Viděl jsem, an (= ani) k němu všickni přistupovali. Vidím, ano (= an) mě tento člověk přemáhá.

c) kondicionalem po hlavních větách záporných anebo takových, jež vyjadřují pochybnosť, domněnku, nejistotu: Není nikdá slýcháno, aby ovce vlky dávily, a slepice lišky hubily. Nepamatuji, aby led tak tlustý na jednou se hnul. Čechové nevěděli, by Němci za lesem leželi. Všickni, by den byl, mněli.

Pozn. 1. Při slovesech *zapírati, odpírati, příti se* věta vyjadřovací uvozuje se spojkou *že* a jest záporna; jsou-li onano slovesa záporna, pak věta vyjadřovací uvozuje se *a* s kondicionalem a jest tolikéž záporna: Pohnaný zapíral, že otec jeho úředníkem nebyl. Přel se, že toho neučinil. Nezapíral, by zaň neslíbil. Nepřím se o to, aby jiné cesty býti nemělo.

Pozn. 2. Ke slovesu *pochybovati* věta vyjadřovací se pojí kondicionalem; záporem ruší se pojem pochybnosti, jímž kondicional podmíněn jest, následuje tedy po nepochybovati *že:* Pochybovali jsme, abychom tak snadno propuštěni byli. Nemálo o tom pochybuji, aby je svésti mohl. Nepochybuji, že jste nemálo toužili.

2. **Nepřímé věty tázací** jsou závislé na slovese věty jiné. Způsoby v nich jsou:

a) indikativ, když je řeč o skutečnosti: Poznali, co jest válka. Nezáleží na tom, jak kdo dlouho nebo málo živ byl. Kdo ví, stane-li tebe do večera. Zeptej se husi, zdali ji zábne v nohy. Počal mysliti, ve sně-li se jemu děje čili na jevě.

b) kondicional na označenou nejistoty: Po obědě toho poutníka zaklel, aby jemu pověděl, kdo by byl, a jaké by jemu jméno bylo. Když jsou přišli, otázal se jich, co by chtěli. A učil je, jak by měli sloužiti Hospodinu. Nic se nezvěděli, jaký by lid byl, domácí-li čili cizí.

Pozn. 1. Při slovesech *míti* a *věděti* bývá dvojí vazba: *a)* kondicional: Neměli, koho by se báli. I měla, nač by živa byla. Nevěděli, co by jemu odpověděli. *b)* infinitiv: Neměli se koho báti. I měla nač živu býti. Nevěděli, co jemu odpověděti.

Pozn. 2. Otázka může ke dvěma nebo více členům směřovati, což nazýváme vřaďováním otázek: Zvěděli, kdo chce s kým býti. Já všecko, co jak jest, vyložím. Poručníci dědicům činí ze všeho počet, co nač nakládali.

Pozn. 3. Při slovese *čekati* splývá výpustková věta časová (s *až*) s nepřímou otázkou: Čekám, až jak to dopadne (t. j. až uvidím, jak . . .). Počkám, až bude-li pěkně. Počkej, až co nám zbude.

3. **Věty příčinné** jsou věty příslovečné; uvozují se spojkami *že, protože, poněvadž, když, jelikož, ježto.*

Z pravidla v nich bývá indikativ:

Proto lichotí, že tvých peněz chtí. Není nám krátký život dán, než my jej krátkým činíme, proto že jej nepotřebnými věcmi mrháme. To řekl, ne že by měl péči o chudé, ale že zloděj byl. Poněvadž jsi ty pohrdl uměním, pohrdnu i já tebou. Když jinak nemůž býti, již to musím učiniti. Bál jsem se tebe, ježto jsi člověk přísný.

Pozn. Spojky *jelikož* od lepších spisovatelů starších neužívá se tak často, jako v době novější.

4. **Věty účelné** uvozují se:

a) kondicionalem: Proto vlčka bijí, aby se starý vtípil.

b) spojkou *ať*. Ve větě hlavní bývá z pravidla imperativ: Cti otce svého i matku svou, ať se prodlejí dnové tvoji na zemi.

c) spojkou *leda* s příčestím minulým: A to vše činili, leda lid uspali (= jen aby). Dělá to, leda se mu chvíle krátila. Hrá se, leda se hrálo. Učí se, leda bylo.

5. **Věty rozkazovací a zabraňovací** jsou věty předmětné; vyjadřují předmět rozkazu, prosby a zákazu, zastupujíce imperativ nebo prohibitiv vět nezávislých: Jdi — kázal mi, abych šel; nechoď — zapověděl mi (bránil mi), abych nechodil. — Uvozují se kondicionalem, řidčeji spojkou *ať:*

a) Při slovesech: *poroučeti, kázati, prositi, žádati, napomínati, pobízeti, domlouvati, raditi* a p.: Kníže všemu lidu rozkázal, aby dědin neopouštěli. Prosíme tvé milosti, aby nás ve smutné sirobě neostavovala.

b) při slovesech: *zapovídati, brániti, hájiti, zdržovati, vystříhati se záporným kondicionalem:* Anděl sv. třem králům zapověděl, aby zase k Herodovi se nevracovali. Hájili jsou, aby v čas trhu lidé nejezdili přes most. Zdržoval ho, aby nechodil tak daleko od vozu.

Pozn. Mezi slovesy dokonavými a nedokonavými téhož rozdílu šetřiti jest jako při imperativě a prohibitivě.

6. **Věty výsledné** uvozují se: *a)* spojkami *že, až* s indikativem o výsledku skutečném, *b)* spojkou *ať* po imperativě o výsledku zamýšleném, *c)* kondicionalem prostým nebo se spojkou *že* o výsledku neskutečném, prostě pomyšleném anebo zamyšleném: Předkové naši tu pochvalu vždycky měli, že svou vlasť milovali. Knih tu bylo, že by jich na tři vozy nenabral. Nic není tak zlého, aby se neobrátilo někdy v něco dobrého. Boj byl tak lítý, až u břehu moře krví se zardívalo. Zezulenka kuká, až se skála puká.

Pozn. Mimo to vyskytují se ještě jiné rozmanité způsoby vět výsledných, jmenovitě v řeči prostonárodní, ve smysle srovnávacím: Zpívali, tak se rozléhalo (= až se rozléhalo). Prší, tak se leje. Mrzne, tak praští. Zmokl jsem, tak se mne teklo. Sotva mluviti mohl, co tak plakal lítostí. Tak se nad ním práší, co utíká (= utíká, až se nad ním práší). Sám nevěděl, kolik má peněz, co byl takový boháč. — Běží jen (= až, tak) se za ním práší. Zlatý vlas upadl na zemi, jen to zazvonilo — Je ticho, ani nemuká (parataxe = že ani nemuká).

7. **Věty podmínečné** mají tři hlavní formy:

1. *Forma skutečnosti:* Nevyprosíš-li, nevylaješ. Milujete-li mne, přikázání má zachovávejte. Zastyďte se muži, takých řečí, ač se hrdinami zváti chcete.

2. *Forma možnosti:* Hřešil-li by proti tobě bratr tvůj, jdi a potrestej ho mezi sebou a jím samým: uposlechl-li by tebe, získal jsi bratra svého. Jestliže byste co prosili ve jménu mém, toť učiním.

3. *Forma neskutečnosti:* Kdybych měl, co nemám, mohl bych co nemohu. By lidé řeč kupovali, ne tak mnoho by mluvili. Bys byl sedl, kdy jsi sedlal, byl bys dobře dojel.

Pozn. 1. Podmiňovací věta čelící proti jiné, již uvedené podmínce, spojkou pakli se uvádí: Budete-li živi podle těla, zemřete; pakli duchem umrtvíte tělesné žádosti, živi budete. Budeš-li míti mnoho, dávej hojně; pakli málo, i z toho rád udílej. Bude-li se pánům zdáti, souditi mohou; pakli nic, káží jim ku prvnímu právu státi.

Užívati odporovací spojky *pakli* za prosté *-li* v jednoduchém souvětí podmínečném, nesprávno jest.

Pozn. 2. Předvětí vět podmínečných zhusta vyjádřeno bývá imperativem (parataxe): Pusť psa pod stůl, poleze i na stůl (=pustíš-li). Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění. Oř měkce, sij řídce, urodí se metlice.

8. **Věty připouštěcí** uvozují se:

a) spojkami *ač, ačkoli, jak (jakkoli, jakkoliběk), třebas, ať,* s indikativem: Ač nikdo nevidí, nečiň, co proti Bohu a rozumu. Ačkoli žebrák syt, ale mošna syta není. Jak jsem peněz potřeben, toho bych si přece na svědomí nevzal. V tu hodinu, jakkoliv jasno bylo, veliká hřímota přišla. Třebas byl chud, ale je člověk poctivý. Ať déšť prší, neb sníh věje, nech se Boží vůle děje.

b) kondicionalem: Neuhodne, aby hádal. By vedl osla do Paříže, komoň z něho nebude. By slavík jak krásně zpíval, přece vrabce nenaučí. Tento svět nic není, bychom tisíc let žili.

Pozn. Chybno jest kondicional zdvojovati: *byť by, byť bychom, byť byste* (m. byť, bychom, byste).

c) imperativem, jmenovitě opětovaným u větě vedlejší: Měj kdo umění, měj krásu, měj moudrosť, vše to zkazí, když pýcha s tím bude. Chtěj já neb nechtěj, musím činiti tvou vůli. Nechtěl jsem tak slepému štěstí, sedni mi co sedni, se poručiti. Dělej ty z toho co dělej, přeceť jest to veliké štěstí. Soudcové, chtějte, nechtějte, spravedlivosti vyhledávati musili. Žádáme, aby nepřátelům, což můžeš, překážel, buďte číž buďte. Nepřátelé, vol nevol, pokoj zachovávati musejí.

Rozmanitosť vazby dodává slohu lahody. Rozmanitosti můžeme dosíci, střídajíce ve vedlejších větách na sobě závislých slovce uvozovací, aby se na př. nezačínaly dvě věty po sobě jdoucí, z nichž druhá na první závislá jest, touž spojkou *že*: Domníval se, *by* nikdo nevěděl, *že* on jest pachatelem toho zločinu. Pravil *že* se ulekl, *až* omdlel. Pamatuji se, *kterak* váš otec vypravoval, že za jeho mládí řeka jinudy tekla.

Více — několik (mehr, mehrere). *Několik* znamená neurčitý počet o sobě, *více* větší míru děje proti menšímu počtu nebo menší míře: Bylo nás tam několik (šp. více). Děti znaly několik babiček, podoby se jim pletly (šp. více). Po několika letech vrátil se do vlasti (šp. po více letech). Slavnosť trvala několik dní (šp. více dní). — Bylo nás tam více než vás. Tato slavnosť potrvá více dní (než dřívější) atd. Za příslovce „ne více" (nicht mehr) lépe užívati „ne již": Ale moje mladosť již se nenavrátí. Již tam nikdy nepůjdu. — Nešetřením tohoto rozdílu vzniká někdy nejasnosť a dvojsmysl: „Myslíš, že tě nemiluju, když ti neposílám více peněz?" *a*) více peněz než dosavad *b*) žádných peněz vůbec; tu tedy lépe: když ti již neposílám peněz.

Vidím se nucen, pohnut = jsem pohnut, nucen, uznávám toho potřebu, nemohu jinak než.

Viniti 1. s instr.: Adam vinil Evu svým hříchem a Eva hada. 2. koho z čeho: Sousedé nevinnou dívku vinili z krádeže.

Volati pojívá se někdy s genitivem, majíc význam slovesa prositi: Dcera volala pomoci.

Voněti s instr. Ne všechno pížmem a kadidlem voní (šp. *po!*).

Vorspann. Za novější doslovný překlad „přípřež" jest pěknější a případnější staročeské slovo *pojezda.*

Vorwand = zábarka: Bere si zábarku (mor.).

Vřelý. Přídavná vroucí, vroucný, odvozená jsouce od slovesa vříti obrazně totéž znamenají, co něm. heifs. Ale původní tento význam nám už jaksi „ochládl," pročež novější spisovatelé zavedli do řeči „teplejší" slovo vřelý, jehož napořád užívají: Děkuju vřele (naše staré: *„Pěkně děkuju"* stačí tu docela). Vítáme vřele tuto novou práci (= rádi, vděčně). Mezi nimi jest vřelé přátelství (= upřímné, důvěrné, vroucí).

Vrhnouti se (sich werfen). Obyčejně stačí slabší „dáti se na něco": Dal se na spisovatelství.

Vrch pojí se na způsob předložky s gen.: Již přišli vrch hory vysoké.

Vstupovati komu do počestnosti. A když byl prostřed vody, vstupoval jí do svobody.

Všemožné (alles mögliche): Učinil všemožné = co mohl, seč byl. Učiním všemožné = co mého možného. Učili všemu možnému = kde čemu.

Vy předpona zamená 1. způsob zisku: vypekařil, vyhodinářil, vyzpíval, vyputoval si, vyplakal to na něm. Vytrápí tele na jalové

krávě. 2. že někdo schopen jest, děj nějaký vykonati: Již těžké kusy vybraje. On toho nevytroubí, nevypíská, nevyzpívá.

Vydržeti (aushalten). Lid mor. starý tento germanismus jinak nahrazuje: Nemůže tam *obyt. Nedobyl* na službě do nového roku. Ta paní je tuze zlá, málo která děvečka u ní měsíc *vybude.*

Vyjasnilo se, syn.: vybralo se, vyčasilo se, vypohodilo se.

Vyjíti, vycházeti. Na tomto slově mohli bychom nejlépe poznati, jak směšně si vedeme překládajíce *obrazná* rčení německá slovo od slova. Každé obrazné rčení správné musí míti svůj rozumný význam původní, nesmí býti a priori nesmyslem. A směšnými nesmysly jsou všecky naše germanismy. Jak příbuzna jsou sobě významem něm. slovesa „auskommen“ a „ausgehen,“ a kdy se kterému Němci přihodilo, by řekl: „Mit 20 fl. kann ich nicht ausgehen“ (m. auskommen)? Ba, který Čech jen trochu německy rozumějící splete si je kdy v němčině? Ale ve svém vlastním jazyku takového nesmyslu nečijeme. Tu stěžujeme si co chvíle, že „s 20 zl. nemůžeme vyjíti.“ Má-li kdo 20 zl. v kapse, může s nimi docela dobře vyjíti (ausgehen), na útratu na vycházce 20 zl. stačí i člověku méně skromnému. My s penězi *vystačujeme.* Jindy si zase po německu stěžujeme, že se svým sousedem nemůžeme *vyjíti* („auskommen“ to má znamenati, ale znamená zase „ausgehen“!) Je-li náš soused zlý člověk, nesnadno *se* s ním *srovnati,* snášeti, v dobré shodě žíti. „S Bártou byla pořízená,“ píše pěkně po česku B. Němcová; nyní by se leckterý „našinec“ neostýchal napsati „s Bártou bylo k vyjití“ (war auszukommen). „Nemohli se spřáhnouti,“ praví lid za něm. „sie konnten miteinander nicht auskommen.“ — I něm. „Ich habe mein Auskommen“ překládá se u nás do slova: „Mám své vyjití“ (!) m. mám od čeho živ býti, mám svou živnosť. — Rána vyšla. Oheň vyšel na horním konci“ říká lid mor. za spisovné „Rána padla, oheň vypukl.“ Proto že se toto na vlas rovná něm. „Ein Schuss fiel. Das Feuer brach aus.“ Zdá se, že ono jest původnější.

Vyjímati se má znamenati německé „sich ausnehmen,“ ale vyjímati jest *heraus*nehmen! Co pěkné na pohled, o tom pravíme, že se pěkně nese, o slyšeném, že se pěkně poslouchá. Odtud je na město pěkná podívaná (= von hier nimmt sich die Stadt hübsch aus). Jak pěkně vyjádřuje mor. píseň týž pojem: Ty Mostěnský dvorku, svědčí ti dvorkem být (du nimmst dich hübsch aus)! — V „Hlasu“ se ty věci pěkně nevyjímají = nečtou se pěkně, nejsou na místě.

Vykvésti: Uvidíš, co z toho vykvete!

Vyměřovati komu co, synom. předpisovati.

Vypořádati se, synom. vystřídati se: Všichni se již vypořádali (z pořádku zpívajíce a vykládajíce, Bož. Němcová V. 64).

Výpustka (elipsa) jest vynechání slova, jehož lze ze souvislosti větové snadno dohodnouti. Výpustky některých takových slov stávají se časem stálými, a třeba jich pilně šetřiti jako jiných idiotismů; dodávajíť slohu rázovitosti a jadrné stručnosti. Dle toho vypuštěno-li jméno podstatné nebo sloveso, rozeznáváme výpustku *jmennou* a *slovesnou.*

A) Jméno podstatné s přídavnými, náměstkami a číslovkami *stále* spojované se vypouštívá, odkudž vzniká *výpustka jmenná:* Ťal se do živého. Byli jsme v úzkých. To je jiná. Jakou budu pískati, takovou musíš tancovati. Takovou zpívá zde každý (tak si naříká). Nevěděl jsem, že na takovou přijdu. S takovou málo pořídíte. Myslil, že nějak s chytrou vyvázne? Přicházím s dobrou. Kmotr šel s veselou domů. Věčně jest ve psí býti (v nouzi a bídě). Vyplatil jej hotovými. Hleď svého (díla). Jednej podle svého (rozumu). Každý svou hude. Pořád vede svou. Jdi na své (místo). Stál na svém. Jdi po svých. Nebude ani po mé ani po tvé (vůli). Umeť nejprve před svými (dveřmi). Seděli jsme až do čtyř. Na lože o deváté, s lože o páté. Budeš se míti po pěti. Nemá všech doma. Dělá tesařskou, kovářskou, zámečnickou (práci). Pojedeme spolu, aby bylo o menším (vydání).

B) Z tvarů slovesných vypouštívá se: 1. Indikativ sponového slovesa býti: Bez ochoty zlé roboty. Jaký pán, taký krám. Znáti víno po octě. Třeba opatrnu býti každému. Po práci milo odpočinouti. Škoda, že jsem to nevěděl. Utonul a již potom nenalezen. Ta myška už lapena, se kterou kočka pohrává. Stud prodán, život zmrhán. Zle dobyto, zle odbyto. — Jmenovitě ustálena jest tato výpustka v některých úslovích: jak živ, div, ne divu, dnes týden a p.: Jak živa jsem neviděla na buku žaludů. Div jsem se z toho nezbláznil. Ne divu, že jsem ho nenašel. Dnes týden byl svátek (t. j. téhož dne minulý týden). Včera týden pohřeb měla.

2. příčestí slovesa býti: Musím to udělati, kdyby jak (stůj co stůj). — Pravidelná jest tato výpustka ve východních nářečích moravských v záporných předvětích neskutečných vět podmínečných: Kdyby ne bouřky, byli bychom žito sklidili. Kdyby ne tebe, byl bych mu pověděl, zač je toho loket. Kdyby ne matky, nebyl bych zůstal doma*)

3. indikativ slovesa výrokového, zvláště v příslovích: Komu Pán Bůh, tomu všeci svatí (t. pomáhá, pomáhají). Kdo s koho, ten toho (kdo s koho jest, ten toho utiskuje, bije). Jak ty mně, tak já tobě (t. děláš).

4. indikativ slovesa výrokového i příčestí činné při adjektivě *rád, rád bych*: Děti rády cizí pečivo (t. jedí). Já nerad vína (t. piju). Když rybu vyloví, ráda by do vody (t. skočila). Zabečela kráva, že by ráda na pole (t. šla).

5. imperativ: Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem. Na

*) Jadrná tato vazba měla by se napodobiti i v jazyce spisovném místo loudavého „kdyby nebylo bývalo bouřky.“

ptáky lepem, ne cepem. Ve vojně kopím v trní. S každým pěkně, s nemnohými důvěrně. Chvála Bohu!

6. infinitiv slovesa pohybu při slovesech dáti, kázati, museti, strojiti se, chystati se, chtíti: Češi Uhrům do země nedali (vpadnouti). Kážeš-li mi pro kvasnice (jíti), hupky běžím pro ně. Potom dál už musil Jiřík pěšky. Sestra se chystá do města. Kdo chce kam, pomozme mu tam.

7. Při slovese *čekati* splývá výpustková věta časová (se spojkou *až*) s nepřímou otázkou: čekám, až jak to dopadne (t. až uvidím, jak ...) Počkám, až bude-li pěkně. Počkej, až co nám zbude.

8. Zhusta užívá se výsledných vět výpustkově vztahem k zamlčené větě hlavní: Však až teskno mezi nimi se motati. Až mi srdce trnulo na to hledě. Až hrůza na to patřiti.

Výrost synom. dospělost: Až do výrostu synova poručník bude spravovati majetek.

Vyrozuměti koho mohlo by spíše znamenati rozumu zbaviti, než to, co vyjadřuje něm. verständigen: Městská rada byla o tom vyrozuměna = zpravena.

Vysaditi (aussetzen) dítě = odložiti, pohoditi, povrci. Vysaditi plat = ustanoviti, vyměřiti, vykázati. Vysadil lék = přestal užívati. Vysaditi se nebezpečenství = dáti, vydati se v nebezpečenství.

Výsledek často stručně a jadrně se vyjadří slovesy předponovými *do* a *vy:* Jaké jsou výsledky vychování jejich dětí = čeho se dochovají na svých dětech. Pěkné peníze byly výsledkem jeho zpěvu = pěkné peníze si vyzpíval.

Výslovnost správná. Jazyk náš byl dlouhý čas ve společnosti vzdělané více jazykem psaným nežli mluveným. Odtud pošlo, že jsme se dosti napsali i nahádali o pravopise, ale o správnou výslovnost jednotlivých hlásek jsme se mnoho nestarali. Vedle správné výslovnosti šetřiti jest také, pokud možná, jisté lahody řeči. Promluvíme tedy na tomto místě o některých zjevech, jež náležejí v obor tak zvané orthoepie a kallilogie.

1. Hlásku *e* někteří Čechové vyslovují stemněle na způsob něm. ä: läži (leží), bjäži (běží), dobräho (dobrého). Moc pěkně to nezní, zvláště ve zpěvě, na př. v písni Vaškově v „Prodané nevěstě“: „To mi v hlavě läži, o život mi bjäži (toto *ä* vyslovuje se nad to ještě zdlouha, na plnou hubu).

Předložka i předpona *s* před samohláskami zní na Moravě všude jemně jako *ze* (tak i v polštině): z Abelem, z otcem, z Izákem, ze všemi, ze střechy, zebrati atd., což se zajisté lahodněji nese, nežli ostře sykící *s*.

Mluvnice naše ode dávna učí, že jasné souhlásky *b. v. d. z. ž. h* na konci slov vyznívají v temné *p. f. t. s. š. ch*, že se tedy vyslovuje: dup (dub), kref (krev), žit (žid), vůs (vůz), věš (věž),

břech (břeh). Na Moravě toho není. Většinou znějí tu všecky tyto hlásky zcela jemně, jmenovitě *h* v některých krajinách zní jen slabounkým přídechem: bře, sni (břeh, snih), tak že se na př. v písni zcela správně rýmuje: Daj nám, dívča, daj nám záloh (zástavu), že's na panském trávu žalo.“ Že se tak i jinde kdysi vyslovovávalo, dokazuje obecné všude „Pámbů.“

Kdykoliv se v proudu řeči souhláska temná skupí s jasnou, hlásky mění se u výslovnosti z pravidla tím způsobem, že se předcházející temná spodobuje následující jasné: prosba, sbírati, kdo zní: prozba, zbírati, gdo. Tak i ve skupenině *sh* hláska *s* má se spodobiti hlásce *h*, a skupenina ta má zníti *zh*, a tak se na Moravě také většinou vyslovuje: zhořet, zhodit, zhnit a p. — Výslovnosť česká oblíbila si postup opačný, spodobujíc tu skupeninu v *sch*: schořet, schoda, schánět, schon. Že *pravidelná* spodoba této skupeniny *zh* nepoměrně lahodněji zní, nežli *nepravidelná sch*, pochopí snadno každý jemnější sluch. Jak nepěkně zní na př. v „Šelmě sedláku“: „Bože dobrý tam na věčnosti, *schledni* na mne okem milosti.“ Touto výslovností vznikají také zbytečné dvojsmysly: schoditi — zhoditi. V „Enochu Ardenu“ stěžoval si český deklamator, že „voda chaloupku schladila“ = zhladila, t. j. zničila.

2. Kvantita v jazyce spisovném není náležitě ustálena. Nepravidelných délek přibývá napořád z jazyka obecného, dlouhé a krátké slabiky se náležitě nevyslovují, jmenovitě dlouží se často v řeči mluvené slabiky, jež se v řeči psané za krátké označují.

Zdrobnělá jména na *ečko* mají *e* z. pravidla krátké: slovečko, kolečko, stádečko, místečko, městečko, okénečko. Na Moravě z pravidla toho není žádné vyjímky; zkrátka se tu vyslovuje také: srdečko, slunečko, zrnečko, kdežto u výslovnosti české tato tři slova nepravidelně a nepěkně se prodlužují.

Psané tvary slovesa *bráti*: beru — béřeš — béře — béřeme — béřete — berou, jmenovitě pak deru — déřeš, peru — péřeš a p. sotva se kde vyskytují u výslovnosti obecné. Nezvyklosť jejich působí lichou obdobou i na tvary 1. os. jedn. a 3. mn., odtud pak slýcháváme a dočítáme se i u lepších spisovatelů pravých ohyzd: béřu, béřou, déřu atd. Nevzešla by tuším jazyku spisovnému žádná z toho škoda, kdyby se oněch prodloužených a změkčených tvarů vzdal a pravidelnější a pružnější tvary vůbec užívané připustil. Dle mocného nyní působení liché obdoby není pochybnosti, že se tyto tvary ustálí buď v beru, bereš — berou, nebo v béřu, béřeš — béřou, i myslím, že volba mezi obojími tvary není nesnadna.

V obecné výslovnosti české splývá přízvuk s délkou slabiky, tak že se přemnoho slabik přizvukovaných, jmenovitě hlásky *e* a *o* proti pravidlům jazyka spisovného prodlužuje, ostatní pak své délky pozbývají. Vyslovujeť se v Čechách: vjétši, vjéři, bjéži, léži, zéli, na mou vjéru, póle, móře, dóle, Bóže, dóbre, dóbreho atd. Poněvadž jazyk takovým jest, jak se mluví, ne, jak se píše, měla by škola v Čechách pokládati za svou přední úlohu odvykati děti této vý-

slovnosti, sice dočkají se naši potomci českého jazyka, v němž **každá** první slabika bude míti i přízvuk i délku.

Pomíjení délky v koncovkách zavinilo trivialní tvary: **maj'**, daj', házej', směj' atd.

Nepěkné jest také dloužení jadrné a lahodné hlásky *o* v **rozpleskló** *ů* v češtině i spisovné: smůla, sůva, kůtě, důstatek, **nárůdek** a p.

Zbytečná a pošetilá je snaha zachovávati původní **kvantitu** cizích slov i v češtině a žádati, aby se psalo i vyslovovalo: **polítika**, séparáce, relátívný, poésie, Sókratés, Kató, nóminátív, vokátív a p.

3. V obecné češtině časté jest chybné změkčování **sykavek** *s*, *z* v *š*, *ž* i některých jiných souhlásek po způsobu švábském; **většina** pak těchto chybných změkčenin přechází v jazyk spisovný.

š m. **s**: škulina, škvrna, škřehot, šmýkati, šahati, **šlivovice**, mušeti, ošiřelo dítě (t. j. širokým se stalo!) — Nešen, vežen.

ž m. **z**: stežka, hryžu n. přehlasované tvary hryži — **hryží**.

Jmenovitě časté, ba takměř pravidelné, je změkčování **kmenových** hlásek *s* a *z* v imperativě: noš — nošte, proš — prošte, **vož** — vožte, kaž — kažte (kaziti), duš — dušte, vraž — vražte. **Z imperativu** tisknou se tyto změkčeniny i do jiných tvarů, na př. **vražím** m. vrazím. Také dvojsmysl odtud vzniká, jako ve „Dvou vdovách": „Podruhé nekažte líbání nám (kaziti či kázati?).

Za správný komparativ *snáze* ujímá se nestvůra *snáž*.

šť m. **št** n. **st**, **čť** m. **čt**, **ď** m. **d**, **ň** m. **n**: šťourati, šťárati, šťouchati, křišťál, vlašťovka, šťopka, nešťovice, břečťan, ďůlek, vňuk, poňoukati.

V příčestí trpném máme posud slovesa IV. třídy, jež nikde kmenového *d* nemění v *z*. Všude se mluví: kaděn, cíděn, zděděn, říděn, rozříděn. K těmto slovesům počítati jest tušim také *řaditi*, jehož příčestí *řazen* m. obvyklého *raděn* protiví se českému sluchu. Neméně protivný jsou žádané v mluvnici tvary hyžděn, opožděn m. obvyklých hyzděn, ópozděn.

4. Píšeme: pojď, jsem, jsi, ale vyslovujeme: poď, sem, si. Násilné vymáhání neobvyklého vyslovování hlásky *j* má za následek, že se pak *j* vsouvá i jinam, kam nepatří. Tak slyšeti od herců na divadle obyčejně vyslovovati bujď, ajť, nějni a p. — Měkké *ě* z podstatného květ přenášívá se nesprávně i na sloveso květu — květeš m. kvetu — kveteš.

Přisouvati k souvztažným náměstkám a příslovcím jaký — taký, jak — tak hlásky *ž* n. *s* není ani potřebno ani pěkné.

5. Co se týče vokalizování předložek, vysouvání a přisouvání samohlásky *e*, v té příčině novější jazyk spisovný značně se odchýlil od staršího, a žádné pravidlo o jerech neoživí staré výslovnosti, nyní už nikde neobvyklé. Staročeská výslovnosť: bez — bzu, Cheb — Chbu, dešť — dště, mech — mchu, dech — dchu, veslo — vesl (gen. pl.). protiví se uchu našemu, a obecný, vůbec ustalený zvyk nedá si jí vnutiti žádnými pravidly. A není tušim ani oč státi,

libeznosti veliké v tom není. Zato staročeské: ku pánu, se pánem, se dcerou a p. zní nám titěrně; vyslovujeť se nám: k pánu, s pánem, s cerou zcela pohodlně. Staročeské pohřeb — pohřebu (novoč. pohřbu) na Moravě zachovalo se posud. V Čechách vyslovují ve městě, na Moravě v městě. V mém domově vyslovuje se: ve chlévě, ze chléva — z chleba, v chlebě, ve stodole, ve střeše, ale zbav nás ode zlého, ať odpočívají ve svatém pokoji, nade Zlínem, ve Zlíně. Když p. „rechtor“ vyslovoval ve škole „v Zlíně“ znělo nám to velmi cize. Celkem nejlépe spravovati se tu výslovností obecnou, čeho moc, škodí i tu. Protivně musí a mělo by každému zníti ve Praze, ve Přerově, ve oku, ku uchu a p., jako by nám nyní proti mysli bylo: v svátek, s střechy, s ženou a m. j.

Předložka *bez* a předpona *roz* před sykavkami vokalizují se zbytečně, protože ve výslovnosti své koncové *z* před následující sykavkou odsouvají: bez sebe (be sebe), bez střechy (be střechy), rozsypal (rosypal).

6. Začíná-li se slovo touž hláskou nebo skupeninou hlásek, kterou se předchozí slovo končí, vznikají odtud shluky hlásek nepěkné, někdy nevyslovitelné. Často lze takový nelad odvarovati vhodným použitím slov a tvarů souznačných, na př.:

ač — ačkoli — jakkoli: ač číslo bylo vytaženo, ač člověk se mýliti může, ač čtenář zajisté porozuměl = ačkoli číslo atd. — ačkoli list nebyl nalezen = ač list — a ačkoli = a jakkoliv.

avšak — však — ale: Avšak vše ukazovalo k tomu = ale vše. Avšak všady = ale všady. Ale léto minulo = avšak léto.

ho — jej: Potom ho hodili do řeky = jej hodili. Nemohli najíti, z čeho by ho obvinili = jej obvinili. Potom jej ještě bil = ho ještě. Znaje jej = znaje ho.

než — nežli: Než žádný = nežli žádný. Nežli lidé = než lidé.

slunce — slunko: Slunce celý den svítilo = slunko celý. Slunko konečně se ukázalo = slunce konečně.

též — také — i: Budeš též pohřešován = budeš také. Také ke mně přišli = i ke mně.

velmi — velice: Velmi milo nám bude = velice milo. Velice se těšil = velmi se.

teprv — teprve — teprva: Teprv v druhé polovici = teprva v druhé.

nejprv — nejprve: Nejprv všecko zapíral = nejprve všecko.

cí — cný: Vroucí cit = vroucný cit.

ň — ni, ř — ři v imperativě: Posilň slabou vůli mou = posilni. Otevř dvéře = otevři. Šetř strýce = šetři.

Hiát není nám sice až tak proti mysli, kde se však odsutím koncové samohlásky nebo přisutím hlásky *v* snadno zameziti může, nebude to jistotně proti libozvuku: víc a více, dál a dále, blíž a blíže, níž a níže, výš a výše. — Jako uhel černý = jak uhel. Ona anebo on = ona neb on. Řeků a Egypťanů = Řekův a Egypťanův.

Některých nelibozvukých slov a tvarův užívají, snad právě proto, se zvláštní oblibou zvláště naši básníci: Loď se roztříštila o skálu = rozbila. Aby sil svých neroztříšťovali = nedrobili. V šeři noci = v šeru nočním. Celou výši a šíří = výškou a šířkou. Tiš = ticho, hluš = hlucho atd.

7. Že jednoslabičné předložky se svým pádem v jedno splývají a přízvuk na sebe potahují, zapomíná se čím dále více, snad působením špatných jambů našich básníků. Vyslovovati jest **do** zahrady, **od** města, před kostelem, **za** lesem atd. a nepřesmykovati přízvuku s předložky na pád na ní závislý.

Vystáti: Starý tento germanismus lid mor. nahrazuje posud svými slovesy: Ti tam vystáli! = zažili, zkusili. Mnoho podstoupil.

Vystříci koho čeho: Chtěl jej vystříci škody.

Výše s genitivem srovnávacím: Výše lbu uši nerostou.

Vyšinouti se znamená tolik co vybočiti z původního směru, s cesty: Vlak se vyšinul. Špatně se tedy mluví: Vyšinouti se na koně = vsednouti, vskočiti, vyšvihnouti se. Vyšinouti se na stolec královský = dosednouti. Srovn. též „*přivésti* to za něco."

Vytáhnouti (ausziehen) 1. z knihy = vypsati. Výtah z matriky = výpis. 2. z bytu = vystěhovati se.

Vytrhovati (herausreissen): Byli vytrženi ze své práce = vyrušeni. Nevytrhuj mne = nevyrušuj.

Vyvázati se ze slibu svého.

Vyvolati (hervorrufen) hádku, rozepři = způsobiti, ztropiti.

Vyvstávati: Smrtelný pot vyvstával mu na čele = vyrážel. Srovn. „Vyrazí na ní rosička jako maková zrníčka."

Vyzdvihnouti klášter a p. má znamenati něm. „aufheben", ale znamená tolik co „emporheben," tedy pravý opak toho. Ve starší řeči znamená totiž „vyzdvihnouti klášter" tolik co „založiti!" Něm. „ein Kloster aufheben" jest po česku: klášter *zrušiti*.

Významuplný zbytečná složenina = významný, obsažný, jadrný.

Vyznati se v čem = zběhlým, zkušeným býti v čem, rozuměti čemu, uměti co. Ve skloňování a časování se vyznati (sich auskennen) = uměti skloňovati a časovati.

Vzejíti: Vzešla z toho škoda. Útraty vzešlé. Dluh hrou vzešlý (Spielschuld).

Vzíti své slovo nazpět (sein Wort zurücknehmen) = nestáti v slově, nedostáti svému slovu, zrušiti svou připověď, zpáčiti se.

Za předpona znamená: 1. směr stranou, často děj jen mimochodem předsevzatý, nahodilý, od vlastního cíle odchylný: Až pojedu do Prahy, zajedu si k vám na chvilku. Zaskočím si k vám, až budu míti pokdy. Zaskoč mi pro víno. Zajdu si proto k němu. 2. Vniknutí děje ve skutečnosť, obyčejně s vedlejším významem menší míry děje nebo začátku jeho. V tomto smyslu pojívá se předpona *za* nejčastěji se slovesy znamenajícími *lesk, hlahol, pohyb,* působení na *čich*: zablesknouti, zasvitnouti, zajiskřiti. Zaječelo moře. Zahučely hory. Kohout zakokrhal. Zaplesal radostí. Kočár zarachotil. Zavanula vůně. Zavoněla růže. Vítr zavál. Zavrtěl hlavou. — Nezabolí jazyk od dobrého slova. — V nářečí valašském i sloveso *býti* skládá se takto v čase minulém s předponou *za,* znamenajíc nastoupení nějakého stavu: Zabylo mi ho líto (stalo se mi líto). Zabylo ho ve světě teskno.

Zabrati se syn. zastarati se, zamysliti se: Zabral se nad tím (nahm sich zu Herzen). Nezabírej se nad tím, pusť to s mysli. Do sebe zabraný (zamyšlený). — Opak: rozebrati koho: Bratr ji z toho rozebíral.

Zábsti (mor. ozíbati) sloveso bezpodmětné: Zebe mě v ruce (šp. zebou mě ruce).

Začínati v. počínati.

Zadržeti (einhalten): Zadrž = ustaň!

Zachovati koho čeho: Bůh nás zachoval smrti nenadálé.

Zajikati se synom. koktati. Oním bychom mohli označovati pojem slovesa „praecipitovati.“

Zajíti (vergehen) = zahynouti, za své vzíti; o zvířatech *po*jíti. Naše zajíti znamená jíti stranou od pravé cesty: Zašel do lesa a zabloudil.

Zakládati: Na zelí se hlávky zakládají.

Zakusiti čeho: Až sám bídy zakusí, potom jiným uvěří.

Zalehnouti: Slunce zašlo, a do okola zalehla tma.

Zanášeti do knih (eintragen) = zapisovati, vpisovati, vkládati. — Slepice zanášejí!

Zanedbati čeho: Zanedbali vhodné příležitosti.

Zanechati čeho: Zanechal po sobě dvou dcer osiřelých. Zanechal díla svého.

Zapomněti: 1. čeho: Zapomněla jsem věnečka zeleného na stole. Stojmír v Němcích vší řeči české zapomenul.

Zapomněl jsem u vás hůlky. 2. nač: Zapomněl jsem na to jako na smrt. 3. *Zapomenul se* nad svými vlastními dětmi.

Zápor 1. Záporkou *ne* druhdy pojem kladný se neruší, nýbrž ve svůj opak obrací: nepohoda, nečas nechvíle (zlé počasí), nehospodář (špatný hospodář), nedobrý člověk (zlý), neveselý (smutný), — Často se takovou složeninou námitka odbývá nebo pochybnost vyjadřuje: „Vždyť jest to tvůj přítel!“ — Přítel ne přítel, ať zaplatí. Tys asi mnoho nezkusil? — Zkusil nezkusil, do toho ti nic. Zítra nám snad bude pršeti. — Bude nebude, kdož to ví. — *Usloví*: Není jako o svaté Anně, když si sedlák žitečka nažne (nejlépe jest). Není jako vám (nikomu tak dobře). Neviděl jsem ho jak včera.

2. Náměstky *nikdo, nic, žádný* a p. nepůsobí samy sebou záporu, nýbrž teprva se slovesem záporným: Rabulistika, které jsou ničím zákony logiky = nejsou ničím.

3. Chybně vynechává se *nic* při genitivě „jiného“: O jiného se nestará = o nic jiného. Seděl po mnoho hodin nad psacím stolkem nachýlen, nemaje pro jiného smyslu nežli pro předmět své žurnalistické činnosti = pro nic jiného.

4. Chybně se užívá v záporných větách náměstek *co, něco, cosi, jaký, každý* za záporné náměstky *nic, žádný*: Odborníku nemíním podati *co* nového = nic nového. Zjištěno, že sobě nikdo z nalezených skvostů *něco* nepodržel = nic nepodržel. Václav, na němž nikdo nepoznával *cos* nápadného, z nenadání vstal = nic nápadného. Dobré kmotřenky nedaly na ni *čeho* dopustiti, co by ji život kalilo = nic na ni nedopustily.*) Tyče dřevěné jsou příliš lehké, a nelze jimi *jakých* úspěchů dosíci = žádných úspěchů. Každý nerad líbá ruku, která ho bila = žádný nerad líbá. Jako každé dílo lidské, není zajisté *také* Ottův slovník naprosto dokonalý = žádné dílo lidské není dokonalé, ani slovník není dokonalý. *Každá* třída paedagogia nepřijímá více než 35 čekatelův = žádná třída nepřijímá.

5. Zápor se všelijak opisuje a sesiluje: Nebylo tam živé duše (nikoho). Ani kuřeti neublíží (nikomu). Král hrozil že psa, kočky živiti nebude (nikoho). Ani zbla, ani za mák tomu nerozumím (nic). Nebyl jsem ani na krok (nikde). Nemá rozumu, co by za nehet vlezlo a p. — Ve starší řeči spisovné a v nářečích moravských užívá se zvláště přídavného *živý* na sesilněnou záporu: Živý (živá) nevím, kde se poděl. Kam se poděl, živ nevědě (Výb. I. 142). Tehda Eustachius, nevěda živ, co činí, bral se do dalekých zemí (Pass.). O živý (žádný) svět bych toho neudělal. Živého (žádného) slova z něho nedostal.

Záporná slovesa přechodná pojí se z pravidla s genitivem jak ve starším jazyce spisovném tak i v neporušených nářečích moravských. I v obecné řeči české nepatrné zbytky posud se ho zachovaly: Hladový žaludek uší nemá. Jak za humny vyjeli, nikde cesty neměli.

---

*) Nedali dopustiti jest germanisující pleonasmus!

Chudoba lichvy nezná. Já jsem svátků nesvětila ani pátků nepostila. Pleva zrna nepotlačí. Nevědomost hříchu nečiní. Pán Bůh psího hlasu neslyší.

Pozn. 1. Výrokové adjektivum družící se ku genitivu zápornému vyjadřuje se tolikéž genitivem: Ani jednoho hradu nenalezli svobodného. Muž nechal dveří nezavřených.

Pozn. 2. Druží-li se ku genitivu zápornému jeho *protiva*, uvedená částicemi *než*, *jenom*, *toliko*, *ale*, pak se protiva tato, jsouc kladná, vyjadřuje akkusativem: Hereš na statku nemá než věnnou zástavu. Nemám peněz jenom trojník. Za stravu nám nic jiného nedávali, toliko chléb. Nezov k sobě neznabohův, ale dobré a šlechetné. — Žádá-li však sloveso i bez záporu genitivu, pak ovšem i ve druhé části genitivu se užívá: Nic jiného nepros než hlavy sv. Jana (Pass.).

Také *záporné sloveso býti* pojí ve správné řeči s genitivem (v. *býti*).

Zapotřebí, stačí *potřebí*.

Zasedati: Ovoce zasedá. Proč, kalino neprokvétáš, malinami nezasedáš?

Zaslepiti: „Dal se zaslepiti, že spáchal zločin,“ k tomu pěkná a jadrná synonyma mor.: *Zohavil* se na pentličky (t. dal se omámiti a ukradl je). *Zhlédl se* penězům n. na peníze. *Zlakomil se* na větší plat.

Zasluhovati čeho: Tvé skutky chvály zasluhují. Tím sobě zasloužil věčné slávy.

Zastávati čeho: Neviny své zastával.

Zavaliti někomu těžkosti, nesnáze.

Záviděti komu čeho: Žebrák žebráku mošny závidí.

Zazlíti (verübeln): Doufám, že mi proto nezazlíte = za zlé míti nebudete, ve zlé nepoložíte.

Zbýti čeho: Bez Boží pomoci člověk hříchu zbýti nemůže. — *Zbýti se* jest chybno = buďto zbýti, nebo *zbaviti se*.

Zdraviti. Protože má Němec „grüssen“ a ne „begrüssen,“ vzdáváme se i my poctivého českého pozdraviti, pozdravovati: Zdraví tě tvůj přítel = pozdravuje tě.

Zdrobnělá slova, užívá-li se jich místně, dodávají řeči srdečnosti. Co lid miluje, označuje slovem zdrobnělým. Tak v řeči dětské užívá se napořád diminutiv. Dítě má hlavičku, nožičky, prsíčka, jí chlebíček atd. V písních, co milého, vyjadřuje se diminutivem: Travička zelená, hájíček zelený, holoubek sivý, křepelenka křepelala. Ale

i sice v řeči mají slova zdrobnělá své místo za něm. opisy s přídavným „malý.“ Malé dívky přinášejí hojnosť raků na prodej = děvčata, děvčátka. Za malou chvíli tu budu = za chvilku. Jmenovitě hojné zdrobněliny jmen místních přeložili jsme si již skoro všechny z němčiny přídavným *Malý:* Pavlovice — Pavlovičky (Velké a Malé Pavlovice), Byteš — Bytyška (Velká Byteš), Senice — Senička (V. M. Senice) atd. —

Některé zdrobněliny mají také svůj zvláštní význam: olej (svítivo) — olejek (lék), jahody (na jídlo) — jahůdky (léčivé), vidly (hnojné) — vidlice (do kamen) — vidličky (příbor).

Jakou rozmanitostí tvarů vynikají nářečí moravská na označování různé velikosti věcí, viděti z následujícího seřadění (od nejmenšího do největšího): zvonýšek, zvoneček, zvonček, zvonek, zvonec, zvončisko, zvon, zvonisko.

Zhojiti se čeho, z čeho: Zhojil se nemoci, z nemoci.

Zima pojí se na způsob příslovce se slovesem neosobním: Počalo zima býti. Bylo tam velice zima. Ale: letos byla tuhá zima (hiems). — Zima poulevila, povolila, přitužila. Zima jej zdrobila, semlela.

Zkusiti čeho: Zkusil světa. Toho všeho jsme my dobře zkušeni.

Zlozvyk, chybná složenina = nezpůsob, návyk.

Zmrzlina (Gefrorenes). Nesprávný tento tvar vystrnadil novější dobou ujaté již vůbec ruskočeské *mražené* (moroženoje).

Zpomínati čeho: Loňského sněhu nezpomínej.

Zpitý — opojený (synom.). Zpitý jest významu hrubšího (betrunken), opojený mírnějšího (trunken). Ve smyslu přeneseném (omámen) užívá se správně jen tohoto: opojen vůní, radostí rozkoší, vítězstvím (sieges*trunken,* ne „betrunken!“)

Zrazovati komu co, synom.: Sráželi mne z toho, zhazovali, haněli mi to.

Zůstati: U mýta zůstaly koně státi = zastavili se. Zůstaň státi! = Stůj! Teď zůstaň sedět, až za tebe práci udělám = poseď. Zůstal vězeti v blátě = uvíznul. V řeči často zůstává státi = vázne. Zůstal viseti na haluzi = uvisnul.

Zvyknouti čemu: Zvykej práci od mladu. — Spisovná slovenčina oblíbila si končicí (!) tvar slovesa zvyknouti za něm. „pflegen“: Páni od literarného cechu *zvyknú* pohrdlivě pozerať na čítajúci lud. Ta sprostosť, ktorú naši panáci *zvyknú* pripisovať ludu.

Zwitter stč. i mor. = štyra.

Žádati čeho: Já jsem těchto krmí dávno žádal.

Žádnopadně (! keinesfalls) = žádným způsobem, na žádný způsob.

Žádný při genitivě záporném často zbytečně dle něm. kein: Nemám peněz, přátel. Nečítá novin. Letos nebylo ovoce. Ten týden jsme ještě nepekli chleba.

Žalostiti čeho: Jeremiáš žalostil záhuby rodného města.

Žebrati čeho: Slepý almužny žebře.

Žehnati palmové ratolesti = světiti.

Žel: Buď toho Bohu žel.

Želeti čeho: Boháč želí korábu, žebrák mošny.

Ženirovati se: ostýchati se, oštídati se.

Žití. Nesklonné a nepěkné toto slovo vytisklo z řeči skoro nadobro plný tvar *život*.

WID-LC
PG4400 .B3
Rukovet spravne cestiny
Widener
AEU1369
3 2044 002 992 998

